

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

Diplomová práce

Kognitivní analýza slova – pojmu *arogance*
Cognitive analysis of the word – concept “*arogance*“

Vedoucí DP: doc. PhDr. Svatava Machová, CSc.

Autorka DP: Natálie Fialková

b.: Londýnská 62/565

Praha 2

Vinohrady

120 00

6. ročník, Český jazyk – Ruský jazyk

Prezenční studium (2000 – 2006)

Měsíc a rok dokončení DP: srpen 2006

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 18. 8. 2006

Podpis:

Natálie Fialková

Děkuji všem lidem, kteří mi byli při přípravě mé práce nápomocni!

Především z celého srdce děkuji své vedoucí diplomové práce, paní doc. Svatavě Machové, jíž si nesmírně vážím jako odborníka i jako člověka. Mnohokrát děkuji za to, že mi byla cennou i trpělivou rádkyní a pevnou oporou.

Velmi děkuji své rodině, svým blízkým za nesmírnou podporu, bez níž by tato práce jen stěží vznikla.

Zvláštní poděkování pak patří všem, kteří mi pomáhali s dotazníkovým výzkumem. Děkuji paní doc. Dagmar Mocné za zprostředkování kontaktu na Gymnázium Arabská, děkuji pak profesorkám tohoto gymnázia za pomoc s vyplňováním dotazníků, konkrétně děkuji paní doktorce Markétě Šlegerové a paní magistře Ivaně Vondráčkové. Dále děkuji paní magistře Miroslavě Lukavské, vyučující ze Základní školy Jana Wericha rovněž za pomoc se sběrem dat na této škole. Také děkuji paní doktorce Monice Šefflové za pomoc s dotazníky na Vyšší odborné škole cestovního ruchu. Děkuji všem zúčastněným žákům a studentům výše uvedených škol, že odpovídali na mé otázky, stejně tak děkuji i studentům Pedagogické fakulty, mým spolužákům, za vyplnění těchto dotazníků v rámci semináře Sémantika paní doc. Svatavy Machové, které rovněž děkuji za pomoc při sběru dat a za trpělivost při čtení mé diplomové práce. V neposlední řadě děkuji i mému budoucímu oponentovi taktéž za trpělivost při čtení mé diplomové práce.

Všem patří mé díky!

N.F.

Anotace:

Tato diplomová práce se zabývá kognitivní analýzou slova – pojmu *arogance*. Je rozdělena do pěti ucelených kapitol. Autorka se snaží nalézt a stanovit kognitivní charakteristiku tohoto slova - pojmu a jeho typické asociace a konotace, jež se s tímto pojmem pojí v myslích českých rodilých mluvčích. Čtenáři se seznámí s teoretickými východisky kognitivní lingvistiky, dále s poznatky současného užití tohoto slova - pojmu, které se opírají o studium reprezentativních příruček českého jazyka, ale také o vlastní výzkum (Internet, publicistické texty, Český národní korpus a dotazníky (výzkum mezi žáky a studenty čtyř pražských škol)).

Obsah:

Úvod	1
1. Teoretická východiska	6
1.1 Česká kognitivní lingvistika a její východiska	6
1.2 Kognitivní lingvistika – anglosaská a polská linie a její ohlasy	20
1.3 Ruská linie kognitivní lingvistiky a její ohlasy	32
2. Kognitivní analýza slova – pojmu <i>arogance</i> – výzkum novin, časopisů, výzkum publicistických textů na Internetu	42
2.1 Slovo – pojem <i>arogance</i> – výzkum na Internetu, v novinách a časopisech	42
2.2 Výzkum pozitiva arogantnější, arogantně a superlativ nejarogantnější, nejarogantněji – Internet, publicistické texty	76
3. Výzkum provedený mezi žáky a studenty pražských škol	88
3.1 Výzkum uskutečněný na Základní škole v Praze	90
3.2 Výzkum uskutečněný na Gymnáziu v Arabské ulici	106
3.3 Výzkum dotazníkovou metodou uskutečněný na Vyšší odborné škole cestovního ruchu	125
3.4 Výzkum uskutečněný na Pedagogické fakultě UK v Praze mezi studenty bohemistiky	134
4. Zpracování slova – pojmu <i>arogance</i> v reprezentativních slovnících; gramatická charakteristika tohoto pojmu; zpracování v ČNK a zařazení do Meřčukovy teorie Smysl ↔ Text, přiřazení lexikálních funkcí	144
4.1 Zpracování slova – pojmu <i>arogance</i> v reprezentativních slovnících českého jazyka a jeho gramatická charakteristika	145
4.2 Výzkum výskytu slova – pojmu <i>arogance</i> v Českém národním korpusu (včetně jeho jiné podoby – <i>arogantnost</i>)	149
4.3 Zařazení slova – pojmu <i>arogance</i> do kontextu teorie Smysl ↔ Text I. A. Meřčuka	159
5. Didaktická transformace tématu; Stať <i>arogance</i> ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa; Závěr	166

5. 1 Didaktická transformace	167
5.2 Stat' <i>arogance</i> ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa	171
Závěr	172
Klíčová slova	175
Resumé	176
Summary	177

Motto:

„Řeč je duše a vědomí národa. Řeč je sama duše a kultura národa.“ (K. Čapek, 1971, s. 180)

Úvod

Téma pro svou diplomovou práci jsem vybírala velmi dlouho, respektive velmi dlouho jsem nad ním přemýšlela, neboť bylo mnoho oblastí lingvistiky, které mě zaujaly. Nakonec nejen lingvistiky, ale i mnoho témat literárních, které mi byly blízké, a to nejen z české literatury, ale i z literatury ruské, neboť mým druhým oborem je právě rusistika. Tak jsem tedy navštívila několik vyučujících, u kterých mě nějakým způsobem zaujalo téma, a zároveň jsem věděla, že by se mi u nich pracovalo dobře, neboť se mi z nejrůznějších důvodů zamlouval jejich způsob práce a vůbec jejich pohled na svět mi byl blízký, ale stále jsem si nebyla jistá a stále jsem se nemohla rozhodnout, co pro mě bude nejlepší, a přitom čas neúprosně běžel. Až loni během letního semestru, když jsem navštěvovala seminář Sémantika, který vede doc. Svatava Machová, přišel onen první impuls. Přitom vše začalo úplně nevině a mě v ten moment ani nenapadlo, že se rodí počátek mé diplomové práce. Bylo mi uloženo zpracovat dotazníky od studentů našeho sémantického semináře týkající se *arogance*, tedy toho, jak chápeme slovo – pojem *arogance*. Potom, co jsem dotazníky zpracovala, mi doc. Svatava Machová nabídla, zda bych si toto téma nechtěla vzít pro svou práci diplomovou. Poskytla mi literaturu ke kognitivní lingvistice, tedy k mně do té doby neznámé

oblasti lingvistiky, neboť tato část není zařazená do výuky na Pedagogické fakultě UK. Samozřejmě jsem měla nějakou dobu na prostudování a na rozmyšlení, a já plna zvědavosti jsem přistoupila k objevování kognitivní lingvistiky. Postupně jsem zjistila, že toto pojetí mi velmi usnadní rozhodování, neboť v sobě propojuje hned několik lingvistických i nelingvistických disciplín a stávalo se pro mne čím dál tím zajímavějším. Najednou se tu otevřely možnosti, jak propojit oba mé obory, protože v ruské lingvistice existuje již kognitivní lingvistika poměrně dlouhou dobu a ruští lingvisté s ní pracují již několik desetiletí, zatímco u nás je to záležitost ještě celkem mladounká. Již jsem tedy byla vtažena do kognitivní lingvistiky, a tak mi nezbývalo, než se pustit do práce.

Zvláště lákavým pocitem pro mě bylo, že jsem vlastně taková jedna z prvních „vlašťovek“, tedy alespoň na naší fakultě určitě, což vyvolalo mou zvědavost i pochyby, ale to lákavé přeci jen převažovalo. Zkrátka jiskřička již byla zapálena..... Jak jsem tedy postupovala?

Cílem mé diplomové práce je podat všestrannou kognitivní analýzu slova – pojmu *arogance* a ukázat, jak je možno při výuce lexikologie na středních školách připravit pro žáky zajímavé a podnětné činnosti.

Diplomová práce je rozdělena na několik částí. V první části se věnuji teoretickým východiskům kognitivní lingvistiky, přičemž nejdříve ze všeho mapuji situaci na poli české kognitivní lingvistiky, což je poměrně velmi mladá záležitost. Vycházím přitom z čerstvé publikace autorek Ireny Vaňkové, Ivy Nebeské, Lucie Saicové -Římalové a Jasni Šlédrové *Co na srdci, to na jazyku*, která vyšla v roce 2005 a můžeme ji tedy právem považovat za publikaci novou, což podporuje i fakt, že v české lingvistice je

kognitivní lingvistika skutečně velmi mladou záležitostí, ačkoliv, jak autorky, v publikaci uvádějí, kognitivní přístup k lingvistice byl více méně uplatňován již dříve, jen to byl z hlediska kognitivní lingvistiky přístup neuvědomělý.

Autorky ve své publikaci vychází z americké, respektive anglosaské tradice kognitivní lingvistiky a dále i z polské tradice kognitivní lingvistiky, jež je zaměřena na zkoumání obrazu světa, což je ovšem například podle ruské tradice jen jedna složka kognitivní lingvistiky. Jelikož vycházím především ze zmíněné publikace, tak se samozřejmě kromě českého současného pojetí této oblasti zastavuji i u pojetí anglosaského, tedy amerického, ale i polského, ke kterému jsem materiál čerpala z publikací vydaných na Filozofické fakultě UK v letech 2001 - 2004, tedy *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I* (2004) a *Obraz světa v jazyce* (2005). Teoretické poznatky jsem čerpala i z článku Laury Jandy, otištěném v *Čítance kognitivní lingvistiky I* (2004). Autorka žije a pracuje v USA, vychází tedy z amerického pojetí, nicméně je její článek i pro naše potřeby nesmírně přínosný.

Jelikož výše uvedené autorky nezaměřily svou pozornost na ruskou tradici kognitivní lingvistiky, věnuji této problematice jednu samostatnou kapitolu, přičemž vycházím z publikace běloruské lingvistky V. A. Maslovové *Kognitivnaja lingvistika*, vydané v Minsku roku 2004, v níž autorka pojednává o kognitivní lingvistice vycházejíc přitom z tradičního ruského pojetí.

Spíše než detailní analýze různých pojetí se však věnuji těm teoretickým aspektům kognitivní lingvistiky v různých zemích, v nichž na sebe navazují a ve svých koncepcích se propojují. Dále se v této první kapitole věnuji metodám kognitivní lingvistiky a

samotné problematice kognitivní analýzy. Vysvětlují i problematiku kognitivní analýzy slov – pojmů.

Pak se zabývám již vlastním tématem diplomové práce, totiž samotnou a všestrannou kognitivní analýzou slova – pojmu *arogance*. Za velmi podstatné a zároveň obohacující považuji pojetí kognitivní analýzy jako tvůrčího a otevřeného procesu, kde důležitou roli hraje právě kreativní princip a též interdisciplinární propojení. Je tedy na každém lingvistovi, jaký zvolí postup při zpracování dané problematiky. Kognitivní lingvistika je, jak autorky výše uvedené publikace s metaforickým názvem *Co na srdci, to na jazyku*, uvádějí (ostatně právě tento metaforický název není zcela náhodný), že „kognitivní lingvistika je přátelská k uživatelům, přátelská k lingvistům“ (Vaňková a kol., 2005, s. 13).

Ve druhé části své diplomové práce se věnuji pojetí slova – pojmu *arogance* a jeho derivátů v novinách, v časopisech, tedy v denním tisku, v publicistice a na Internetu, tedy především tomu, v jakém kontextu se lexém *arogance* objevuje.

Třetí část je pak věnována vlastnímu výzkumu pomocí dotazníků. Výzkum jsem omezila vzhledem k zaměření naší fakulty a tedy i mé specializace na určitý okruh rodilých mluvčích. Respondenty byli žáci sedmých, osmých a devátých tříd základní školy, dále prvních, druhých a třetích ročníků gymnázia, dále prvních a druhých ročníků vyšší odborné školy a v neposlední řadě i ve dvou seminářích kurzu Sémantiky na Pedagogické fakultě UK. Celý výzkum probíhal v Praze. Má koncepce vychází z několika hypotéz, které jsou následně ověřovány prostřednictvím dotazníků a jejich vyhodnocením. Jednalo se o respondenty od 12 do cca 27 let. Další skupiny respondentů nebyly do výzkumu zatím

zařazeny (mám na mysli dospělé respondenty starší 30 let). Výsledky tedy vypovídají o jazykovém povědomí českých rodilých mluvčích mladší generace.

Ve čtvrté části je pak gramatická charakteristika slova – pojmu *arogance*, uvádím tu i zpracování tohoto pojmu v reprezentativních příručkách českého jazyka, např. *Slovník spisovného jazyka českého*, *Slovník českých synonym* atd. (viz 4. kapitola). V této části pak uvádím výsledky výzkumu slova – pojmu *arogance* v Českém národním korpusu. Tato kapitola je rovněž věnována zařazení zkoumaného pojmu do teorie Smysl ↔ Text ruského lingvisty I. A. Meľčuka, konkrétně se tu jedná o přiřazení lexikálních funkcí ke zkoumanému slovu.

Poté následuje poslední, pátá část, ve které se věnuji didaktické transformaci tématu. Uvádím též slovo - pojem *arogance* jako slovníkovou stať vznikajícího Virtuálního slovníku kognitivní lingvistiky českého obrazu světa, v němž na základě předchozí kognitivní 'analýzy stanovují kategoriální rysy tohoto slova – pojmu a uvádím konceptuální uspořádání pojmu včetně konotací a asociací, jež vznikají v myslích českých rodilých mluvčích při jejich kontaktu s tímto lexémem a jeho deriváty. Pak následuje závěr.

1. Teoretická východiska

V této kapitole se zabývám teoretickým pojetím kognitivní lingvistiky, konkrétně české, anglosaské, polské a ruské linii této vědy.

1.1 Česká kognitivní lingvistika a její východiska

Kognitivní lingvistika je oblast lingvistiky, která se zabývá tím, jak chápeme věci, jevy světa, jenž nás obklopuje, tedy jak chápeme, prožíváme, cítíme a hodnotíme okolní svět. Už tato charakteristika naznačuje, že si kognitivní lingvistika klade cíle, které jednoznačně překračují lingvistiku v jejím nejužším slova smyslu a že jí není blízký ryzí formalismus. Kognitivní lingvistika se propojuje s dalšími vědami jako například psychologie, filosofie, antropologie, kulturologie, etnologie, kybernetika, neurologie. Jejích poznatků je možné využívat v psychoterapii, pedagogice, v umění a v dalších oblastech lidského vědění a vůbec lidského života. Právě její interdisciplinálnost je její nespornou výhodou. I. M. Havel mluví v této souvislosti dokonce o transdisciplinaritě. (Vaňková a kol. 2005). Nicméně dříve, než pojednám o konkrétních úkolech, cílech a metodách této vědy, bude nutné ji zařadit do širšího kulturně – historického a myšlenkového rámce.

To, na co se zaměřuje kognitivní lingvistika, je charakterizováno již názvem zmíněné knihy *Co na srdci, to na jazyku* (... 2005), neboť jak autorky v úvodu své publikace uvádějí, to, co cítíme, jak myslíme, předáváme pak prostřednictvím jazyka

okolnímu světu, a tím odhalujeme svůj svět vnitřní. Spojení názvu knihy se známým frazémem není sice zcela náhodné ale publikace nevystihuje skutečnou podstatu frazému: kognitivní lingvistice se nejedná prvoplánově jen o upřímnost, spíše jde o pochopení lidského myšlení, cítění a vyjevení těchto principů na povrch. Autorky jistě záměrně pro název knihy využily metaforického významu přísloví, neboť kognitivní lingvistika na metaforách staví. „Kognitivní lingvistika vychází z předpokladu, že jazyk – jeho gramatika, slovní zásoba, frazeologie, vnitřní významová provázanost jeho jednotek, způsoby jejich spojování – vypovídá něco velmi podstatného o principech našeho myšlení, o tom, jak jednotlivé věci a jevy chápeme, hodnotíme a jaký k nim máme vztah. Jakožto lidé, kteří se vyznačují zejména specifickou tělesností (ukotvující do prostoru), smyslovou výbavou, antropocentričností – ale i schopností usuzování, abstrakce a imaginace, tím, že spíše než v algoritmech myslíme v metonymických zkratkách, v metaforách, v alegoriích.“ (Vaňková a kol., 2005, s. 12).

Kognitivní lingvistika byla v průběhu svého vývoje občas „nařčena“ z jisté nevědeckosti, což ovšem pouze vypovídá o nepochopení jejích principů, neboť pro své výzkumy užívá čistě exaktní postupy a pracuje s verifikovatelnými daty. Kognitivní lingvistika vychází z vědeckého směru zvaného **kognitivismus**, který pojímá jazyk jako součást „poznávání a poznání (cognition), podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme a jak ho předáváme dál.“ (Vaňková a kol., 2005, s. 21). Právě propojení řečových procesů s ostatními funkcemi lidské mysli spojuje kognitivní lingvistiku s kognitivní vědou. Kognitivní věda se zabývá takovými procesy jako vnímání,

učení a usuzování, zabývá se jednáním racionálním i neracionálním, zahrnuje problematiku paměti, komunikace, kreativní činnosti, dále intencionality, vědomí. V nejšířším kontextu zahrnuje do rámce svého zájmu i umělou inteligenci. Tím vším se dostává nad rámec pouze jazykového zkoumání. Kognitivní věda je pak postavena na základě propojení různých vědních oblastí, a to jak přírodních, tak humanitních, neboť exaktní vědci si občas své teze chtějí ověřit na základě svého světového prostřednictvím kupříkladu filosofie nebo jiných ryze humanitních věd.

Takovéto propojení různých hledisek v kontextu různých věd je ze současného hlediska nesmírně obohacující a přínosné pro celosvětovou společnost, především v době globalizace. Právě v tomto kontextu se utváří i kognitivní věda, věda mnoha podob, která ovšem pracuje s propracovaným terminologickým aparátem. Podle I. Vaňkové (2005) existují tři typy přístupů ke studiu lidské mysli, které se liší teoretickými východisky bádání a mírou verifikovatelnosti:

1. Přístup prostřednictvím introspekce a prožívání, vycházející z vlastní zkušenosti zkoumajícího. Poznatky takto získané jsou prakticky neverifikovatelné. Přesto mají ve vědách o člověku důležité místo.
2. Přírodovědné přístupy jsou založeny na pozorování, porovnávání a experimentech, jejich výsledky jsou cenným přínosem například pro neurovědy při poznávání stavby a fungování lidského mozku a nervových buněk.
3. Konstrukční přístupy vedou k budování modelů, které mají simulovat procesy, probíhající v lidské mysli. Zde se uplatňuje například počítačová metafora, to znamená představa, že povaha lidské mysli je algoritmická. Jelikož ale proti této představě

vystoupilo hned několik vědců (největším odpůrcem byl G. Lakoff, který tuto teorii vyvrátil), považuje se tento přístup za překonanou záležitost, neboť bylo dokázáno, že lidské myšlení neprobíhá v algoritmech, ale je založeno „zkušenostně“, „tělesně“, imaginativně a metaforicky.

Kognitivní věda se zabývá tedy procesy, které probíhají v lidské mysli. Důležitý je pak vztah mysli a jazyka, čemuž se právě věnuje (vedle psychologie) kognitivní lingvistika. Prostřednictvím jazyka lze vyslovovat podložené hypotézy i o takových procesech, které jsou jinak běžnému pozorování nepřístupné. Nedávné poznatky neurověd ukázaly, že jazykové i mimojazykové poznání je uloženo společně v týchž neuronových okruzích. Vzorce nervové činnosti pak zahrnují všechny složky významu slova, tedy význam denotativní (konceptuální), dále jeho konotace, význam sociální, afektivní a další. (Vaňková, 2005).

Při popisu principů, cílů a metod kognitivismu, respektive kognitivní lingvistiky lze vymezit tento směr v opozici k strukturalismu. Lakoff a M. Johnson, ačkoliv není možné žádná zkoumání vztáhnout čistě ke strukturalismu a ani čistě ke kognitivismu, přesto pro poznání podstaty kognitivní lingvistiky je dobré vymezit výrazné rozdíly.

Podle I. Vaňkové (2005) **strukturalismus** vychází z filosofického hlediska z **objektivního realismu**. Lidská mysl z tohoto hlediska odráží logiku vnějšího světa. Naproti tomu **kognitivisté** (především G.) vyslovují tezi nazvanou **zkušenostní realismus**. Tento přístup nepopírá existenci reálného světa, jen akcentuje relativitu tohoto světa, neboť tato relativita vychází z našeho lidského pohledu, a je tedy tělesně zakotvená v antropocentrismu. Podle tohoto pojetí člověk celý svět posuzuje

ze svého zorného úhlu, skrze sebe, vše, co vidí, slyší, prožívá, posuzuje podle sebe, přičemž je omezen svou zkušeností a svým pohledem na svět, svým světonázorem. Strukturalistickou lingvistiku zajímá jazyk jako systém, který je hierarchicky uspořádán, má tedy svou strukturu. Strukturalistické pojetí od sebe striktně odděluje jazykový plán od nejazykového plánu a zabývá se jazykovým plánem. Klíčovým pojmem strukturalismu je pak pojem langue. Komunikačně zaměřená lingvistika se zabývá nikoliv jen jazykem jako takovým, ale zajímá ji i zasazení jazyka do širšího komunikačního rámce včetně všech aktérů komunikace. Kognitivně zaměřenou lingvistiku pak zajímá konceptuální systém, obraz světa, interpretace světa a odraz kultury toho kterého společenství i zasazení jazyka do širšího komunikačního rámce včetně všech aktérů komunikace. Vývojově toto pojetí souvisí samozřejmě s komunikačně – pragmatickým obratem v lingvistice, kdy se pozornost začala ubírat směrem ke komunikaci a lingvistiku začaly zajímat všechny složky komunikace. K tomuto obratu došlo v 70. letech 20. století. Klíčovým pojmem se tu stal pojem parole. Kognitivně zaměřenou lingvistiku pak zajímá konceptuální systém, obraz světa, interpretace světa a odraz kultury toho kterého společenství ve vědomí nositelů jazyka daného společenství. Zde by pak byl namísto klíčový pojem langage – tedy řeč, která je lidsky tělesně zakotvená a zároveň prakticky využívaná. To jsou výrazné rozdíly v základním pojetí lingvistických směrů.

Zajímavý je rovněž vztah kognitivní lingvistiky k pragmatice a pak především k sémantice, neboť kognitivisté chápou pragmatiku jako těsně provázanou se sémantikou. Strukturní pojetí sémantiky velmi jednoznačně tyto dvě roviny odděluje. Někteří autoři kognitivní lingvistiku sblížují se sémantikou (viz kapitola

týkající se pojetí Maslovové) a využívají tedy sémickou, kompenziální analýzu, která vyzdvihuje denotační složku významu, během níž se ukáže pevné místo slova – pojmu v lexikálně sémantickém systému jazyka. Nicméně pro kognitivní lingvistiku je tento postup nedostačující, neboť zde s denotačním významem nevystačíme a nutně musíme pátrat i po konotacích, které se objevují v mysli nositelů daného jazyka, tedy rodilých mluvčích. Ovšem je nutné skutečně zdůraznit, že se sémantika velmi těsně propojuje s kognitivní lingvistikou.

V kognitivní lingvistice se propojuje synchronní zkoumání se zkoumáním diachronním. Kognitivní lingvistika se totiž též opírá o etymologii, z které vychází její výzkumy a usuzování na proměny v chápání pojmů v kontextu historickém. Zatímco strukturalismus staví na principu dichotomie, u kognitivní lingvistiky je možné nalézt pouze jednu skutečnou opozici, a to opozici – **centrum a periferie**, což je opozice důležitá zejména při kategorizaci a při vymezení významu. (Vaňková a kol., 2005).

Strukturalismus a kognitivní lingvistika se liší i ve svých cílech a metodách. Cílem strukturalistů je důkaz existence systému v jazyce. Strukturní analýza je zaměřena na zkoumání minimálních relevantních jednotek, směřuje k jejich klasifikaci na základě zvoleného společného rysu, vlastnosti či funkce. Vágnost je ve strukturalismu jev nevítaný. Kognitivní přístup je soustředěn především na přechody mezi kategoriemi jazykovými a nejazykovými, není zde ostrá hranice na rozdíl od strukturalistického pojetí. **Kognitivní lingvistika** akcentuje interpretativní metodu, i když používá samozřejmě i analýzu, nicméně ale pro stanovení a charakteristiku chápání nějakého slova – pojmu, což je i mým tématem. **Strukturalismus** klade důraz na

exaktnost a na metodologickou formálnost, zatímco kognitivní lingvistika akceptuje, ^{b^{cc}} zaměřuje se na propojení jazykového a mimojazykového plánu a klade důraz na interpretaci. „Kognitivní definice nevede ostrou hranici mezi nejazykovým a jazykovým. Definována je mentální entita, která zprostředkovává mezi objektem reálného světa a výrazem. Je to definice pojmu zaznamenávající, jak je daný pojem fixován v jazyce, a to nikoliv v jazyce vědy, ale v každodenním užívání, materiálem jsou zejména texty umělecké, folklorní, frazeologie, někdy i údaje od informantů – rodilých mluvčích. Kognitivní definice jsou obsáhlé, nejsou založeny (jen) na vymezení taxonomickém (genus proximum a differentia specifica), zahrnují nejen rysy nezbytné pro identifikaci předmětu, ale všechny, které jsou v jazyce uloženy ve vzájemných vztazích (zejména konotace). Kognitivní definice je uspořádána kategoriálně (fasetově), v jejím centru je prototyp, pro různé typy hesel (a různé jazyky) jsou skladba a uspořádání faset různé.“ (Vaňková a kol., 2005, s. 31).

Pokud jde tedy o témata a cíle výzkumu a o metody práce, lze uvést, že strukturalistický přístup staví na homogenním pojetí, zatímco kognitivní lingvistika staví na heterogenním přístupu. Samozřejmě, že takto striktně vymezený protipól strukturalismu a kognitivní lingvistiky není reálně možný, protože pojetí obou směrů není naprosto oddělenou koncepcí a v praxi se pak ve své podstatě prolínají. Zde se mi jednalo spíše o určité teoretické vymezení kognitivní lingvistiky a jako ilustrace mi posloužilo vymezení opozice strukturalismus – kognitivní lingvistika. Tímto ovšem v žádném případě nechci tuto opozici ani popírat, neboť každá z oblastí akcentuje jiné principy studia jazyka, ale v praktickém užití nedochází k absolutnímu vyhranění. Kognitivisté si totiž velmi

dobře uvědomují existenci jazyka jako systému a nazývají tento systém konceptuálním. Stejně tak strukturalisté chápou, že nemohou jazykový systém plně odtrhnout od nejazykové skutečnosti.

Nyní se krátce zmíním o vzniku a vývoji samotné kognitivní lingvistiky. Vycházím tu opět z publikace I. Vaňkové a kol., kde je akcentována anglosaská a polská linie kognitivní lingvistiky a jsou tu tedy uvedeni autoři zabývající se kognitivní lingvistikou právě z těchto dvou oblastí, ale jak jsem již uvedla, ruskému pojetí kognitivní lingvistiky, tedy včetně ruských autorů, kteří se zabývali kognitivní lingvistikou, věnuji samostatnou kapitolu. I. Vaňková a kol. uvádějí, že se explicitně kognitivní lingvistika objevila na počátku 80. let 20. století, v čemž se shoduje i více autorů (např. Laura Janda a jiní), i když V. A. Maslovová ve své publikaci uvádí, že G. Miller považuje za počátek kognitivní lingvistiky polovinu 50. let 20. stol. , tedy dobu, kdy se konala konference věnující se teorii informace a jiný americký profesor G. Brunner začal právě v té době přednášet o' podstatě kognitivních procesů. Tito dva američtí vědci založili v roce 1960 první výzkumné kognitivní centrum. Je tedy možné počátek kognitivní lingvistiky zařadit do 2. poloviny 20. století. Autorky publikace Co na srdci, to na jazyku uvádějí sice explicitně vznik kognitivní lingvistiky na počátek 80. let 20. století, ale zároveň taktéž zdůrazňují kognitivní principy objevující se ve starších pracích jako například práce E. Roschové. G. Lakoff, jenž je klasikem kognitivní lingvistiky, se odvolává na L. Wittgensteina, polská kognitivní lingvistka A. Wierzbicka se odvolává až k G. W. Leibnizovi. Autorky připomínají koncepce, které v sobě nesly kognitivní prvky, připomínají humboldtové pojetí jazyka jako „duše národa“ (tímto pojetím jsem se ostatně

nechala inspirovat, když jsem hledala motto pro svou diplomovou práci, navíc tento výrok charakterizuje i podstatu kognitivní lingvistiky), dále autorky zmiňují i teorii jazykové relativity E. Sapira a B. L. Whorfa. (Vaňková a kol., 2005). „Co se týče „opravdové“ jazykovědy, ukazují se v současném českém kontextu jako velmi podnětné práce některých historicky orientovaných lingvistů, dokládající, že v jazyce se uchovávají poznatky o proměnách společnosti, každodenního života, myšlení a prožívání (např. Němec a kol., 1980; Němec – Horálek a kol., 1986; Havlová, 1992; Karlíková, 1998; Horálek, 2002). I. Němec je také autorem studie o proměnách českého obrazu světa, k nimž došlo v souvislosti s příchodem křesťanství – a které jsou zajímavě doloženy právě v jazyce (Němec, 1994); Němec tu vychází nejen z tezí kognitivní lingvistiky, výslovně připomíná G. Lakoffa, ale i z prací kulturně sémiotických (Ivanov – Toporov, 1965; Leeuwen – Turnovcová, 1990).“ (Vaňková a kol., 2005, s. 23). Dále autorky zmiňují práce brněnských etymologů Machkovy školy, zejména práce E. Havlové, které se velmi blíží kognitivnímu pojetí, neboť vychází ze sémantizujícího pojetí, dále jsou pro kognitivní lingvistiku přínosné také sémaziologicko – onomaziologické analýzy dialektologické a mnoho jiných. (Vaňková a kol., 2005). S vývojem souvisí i propojení kognitivní lingvistiky s jinými vědami, jak jsem již uváděla. I dnes se například G. Lakoff a M. Johnson, tedy klasické kognitivní lingvistiky, zabývají neurolingvistikou a z jejich výzkumů vyplývá, že vztah mezi myslí a jazykem je zakotven skutečně neurobiologicky, je přítomen již v našem tělesném základu, v neurálních strukturách mozku. (Vaňková a kol., 2005).

V kognitivní lingvistice existuje dnes několik směrů, které se rozdělují podle svého zaměření na některou složku výzkumu. Jednou linií kognitivní lingvistiky je zaměření na zkoumání mozku. Sem patří i výzkumy, které se zabývaly teorií umělé inteligence, ale samozřejmě i výzkumy týkající se neurověd, které zahrnují například mimo jiné i modelování neuronových sítí, na základě nichž se provádí zkoumání jazyka. Druhá linie kognitivní lingvistiky akcentuje přístup psychologický a má velmi blízko k psycholingvistice, často je nazývána kognitivní psychologií, zaměřuje se na zkoumání mysli. V centru pozornosti stojí výzkumy, jejichž úkolem je zjistit, co jazyk vypovídá o různých aspektech lidské mysli. Představitelé této linie kognitivní lingvistiky se zaměřují na lidskou tělesnou zkušenost jako základ vztahu člověka ke světu. Takto zaměřené lingvisty zajímají univerzálie, tedy to, co je pro mluvčí všech jazyků společné jako pro příslušníky téhož druhu. Třetí linie kognitivní lingvistiky je pak zaměřena na aspekt kulturní a sociální, v centru pozornosti stojí sdílení a paměť. Lingvisté této skupiny zařezávají svou pozornost na výzkum toho, co je příznačné pro obraz světa zprostředkovaný konkrétním jazykem, případně také dva či více obrazů světa porovnávají. Na této bázi se rozvíjí například současná polská etnolingvistika. (Vaňková a kol., 2005).

Nyní objasním několik podstatných pojmů, s kterými kognitivní lingvistika pracuje. Opět vycházím z publikace Co na srdci, to na jazyku. Prvním z pojmů je **kategorizace a kategorie**.

Kategorizace je jev, který se projevuje u všech živých tvorů, samozřejmě že na odlišných úrovních. „Kategorizace je půdorys

našeho konceptuálního systému. Prožíváme a uvědomujeme si realitu jako rozdělenou na části, jež jsou vzhledem ke svým vlastnostem provázány do různých celků.“ (Vaňková a kol., 2005, s. 67). Veškerá kategorizace se děje samozřejmě na pozadí kultury, ve které vyrůstáme, na pozadí sociálních vztahů a projevuje se prostřednictvím jazyka. V praxi to pak znamená, že tentýž výraz může něco trochu jiného znamenat pro Čecha a něco zcela jiného pro Angličana, Rusa, Francouze atd. Autorky publikace uvádějí, že Češi mají na ruce a na nohou prsty, zatímco Angličané rozlišují prst na ruce a prst na noze, tedy finger a toe. Dále autorky vycházející z polské koncepce obrazu světa a pojednávají i o proměnách světa, čímž se mění i kategorizace různých jevů.

Kategorizace probíhá během jakékoliv lidské činnosti. Kategorizací se v širších souvislostech zabývá několik filosofických přístupů. Označování a zařazování jednotlivých předmětů je vlastně takové „škatulkování“, kdy pojem vložíme do určité nádoby pojmů, zařadíme jej. V některých případech však s takovým „škatulkováním“ nemůžeme vystačit, proto se kognitivní lingvistika od takového pojetí odklání, především pod vlivem americké psycholožky E. Roschové. Podle ní kategorizace není vlévání určitých exemplářů do nádob, ale spíše určité exempláře mají větší míru určitých reprezentativních vlastností. (Vaňková a kol., 2005).

Kategorie vznikají na základě vztahu centrum – periferie, přičemž v centru jsou reprezentativní exempláře, které mají všechny vlastnosti chápané jako typické, což je **prototyp**. Především polská kognitivní lingvistika pracuje ještě navíc s pojmem **stereotyp**. Tento pojem je obecně užíván v sociologii, sociální psychologii a v sociolingvistice, ale také v etnologii a kulturologii, v literární vědě a filosofii jako charakteristika našich

představ spojených s určitým stupněm typizace osob, předmětů. U většiny kognitivních lingvistů je pojem stereotyp synonymem pojmu prototyp. Polští kognitivní lingvisté však tyto dva pojmy rozlišují, kdy prototyp chápou stejně jako představitelé kognitivní lingvistiky z jiných oblastí. „Bartmiński podává například tuto definici stereotypu: „zobrazení předmětu, zformované v jistém společenském zkušenostním rámci a vymezující, čím předmět je, jak vypadá, jak působí, jak s ním člověk nakládá, toto vymezení je ustálené v jazyce a patří do společného vědomí o světě.“ (Vaňková a kol., 2005, s. 85). Pro kognitivní pojetí prototypu je pak velmi důležitá vlastní subjektivní generalizace, která souvisí bezprostředně s kategorizací. Jisté vlastnosti jednotlivého předmětu či jednotlivé osobě připisujeme celé třídě těchto předmětů či osob. Generalizace je dalo by se říci lidskou podstatou a lidé generalizují, ať již vědomě či nevědomě, velmi často. Samozřejmě, že v obecně kulturním kontextu generalizace souvisí se stereotypními představami a tedy s předsudky a není ideálním a ani správným zpracováním skutečnosti. Z lingvistického hlediska je však zejména pro kognitivní lingvistiku nesporným přínosem, neboť může poukázat na chápání individua v rámci například určitých sociálních skupin, i když i v tomto případě platí, že každá individuální odchylka od obecného chápání je pro kognitivního lingvistu cenným poznatkem. Tato subjektivní generalizace odráží pojetí světa každého kategorizujícího jedince, tedy například vlastnosti, kterým dáváme přednost při popisu nějakého člověka, předmětu, jevu, čeho si všímáme, co v naší mysli vyvolává nějaký pojem. Tím vším se zabývá právě kognitivní lingvistika. Kategorizace je uskutečňována také prostřednictvím metody **kognitivní analýzy**. Konečným cílem této analýzy je nejen zjištění chápání slova –

pojmu v kontextu kulturně společenském i dobovém, ale také stanovení jádra pojmu – **prototypického vzoru**. Cílem je tedy stanovení prototypu na základě stanovení **kategoriálních rysů** slova – pojmu, což je i cílem této diplomové práce. Kognitivní lingvistika pracuje právě s pojetím slovo – pojem, podstatou tohoto pojetí je slovo – pojem a jeho odraz v naší mysli.

Klíčovým pojmem v kognitivní lingvistice jako i v jiných lingvistických směrech je **význam slova**. Strukturalismus vymezuje význam slova uzavřeným souborem sémantických příznaků – **sémů**, díky nimž je jev mimojazykového světa zahrnut do rámce daného pojmenování. Tento soubor sémů je pojímán jako hierarchicky uspořádaný systém, který je možné zkoumat prostřednictvím **sémické (komponenciální) analýzy**. Sémy nejsou bilaterální, jsou to jednotky metajazykového charakteru, které nemají jazykovou, formální podobu a slouží pouze potřebám lingvistické reflexe. (Vaňková a kol., 2005). Kognitivismus chápe význam jinak než jen jako provázanou strukturu sémů, vykládá význam jako prototypový způsob pojetí předmětu v lidské mysli. Strukturalistické pojetí pracuje především s významem **denotativním**, to znamená základním, spojeným s racionálním popisem světa. Kognitivní lingvisty zajímá tělesná, citová a smyslová zakotvenost významu, zajímá je **konotace** jako podstatná složka významu. Tato složka překračuje význam, jenž se uvádí ve slovníkovém hesle výkladového slovníku a je zakotvena v konkrétní zkušenosti toho kterého jedince žijícího v určité společnosti v kontextu určité kultury. Konotace souvisí i s asociacemi, které se jedinci vybaví při vyslovení slova – pojmu. Konotace mohou být jazykové nebo textové, tedy doložitelné na základě určitých textů. Významným zdrojem pro kognitivně

zaměřeného sémantika jsou například texty umělecké, v nichž lze nalézt veliký počet konotací. Jazykové konotace vznikají v mysli na základě představy spojené se slovem – pojmem.

Nyní objasním, proč kognitivní lingvistika pracuje právě s kombinací **slovo – pojem**. **Pojem** je soubor **kategoriálních rysů** označujících a charakterizujících osoby, předměty, zkrátka entity mimojazykové skutečnosti, jež nás obklopuje. **Slovo** je širší pojetí, které v sobě zahrnuje nejen **kategoriální rysy**, ale právě i **konotace**. Takže komplexním pojetím je pak **slovo – pojem** jako výraz označující soubor kategoriálních rysů, z nichž je složen význam, který se zároveň spojuje s příslušnou konotací či se skupinou konotací.

Velmi důležitým pojmem v kognitivně lingvistickém přístupu je **metafora**, neboť, jak jsem již uvedla, lidé myslí spíše než v algoritmech, v metaforách. Ostatně metafora nás provázejí doslova „na každém kroku“. Vždyť i tato má formulace se vyznačuje obrazností. Kognitivní lingvistika se zabývá metaforami uzuálními. Z výzkumů vyplynulo, že náš **konceptuální systém** (což je naše utváření vidění světa) je zcela metaforický, tedy naše myšlení a vidění světa je metaforické a je tedy zcela přirozené, že tato metaforická koncepce našeho myšlení, již je utvořena naše **mentální struktura**, je vyjadřována prostřednictvím jazyka, a tak předávaná dále. (Vaňková a kol., 2005). Metaforami v kognitivní lingvistice se zabývali především G. Lakoff a M. Johnson, tedy klasické kognitivní lingvistiky.

Uzuální metafora jsou založené na naší tělesné a smyslové zkušenosti.

Během metaforizace člověk přenáší pojmovou strukturaci jedné oblasti na pojmovou strukturaci oblasti druhé. To, že metafora

nejsou náhodným jevem, je podstatnou částí **teorie konceptuální metafory**, která se snažila dokázat metaforičnost našeho myšlení. Teorie konceptuální metafory byla doplněna zejména M. Johnsonem prostřednictvím **teorie konceptuálních schémat**, což jsou **mentální vzorce** dané běžnou zkušeností člověka, jeho orientací ve světě, v prostoru. V konceptuálních schématech jsou přitom uloženy zkušenosti klíčové. Konceptuální schémata korespondují s fyzickou zkušeností. Tato teorie opět přinesla další důkaz o tom, že je naše myšlení skutečně tělesně zakotvené. (Vaňková a kol., 2005).

V této podkapitole jsem se snažila vystihnout podstatu kognitivní lingvistiky, a to ^{především} ze současného, tedy synchronního pohledu, pojednávala jsem o českém kontextu. Čerpala jsem především z publikace I. Vaňkové a kol. *Co na srdci, to na jazyku*, která vychází z anglosaské a polské linie současné kognitivní lingvistiky.

1. 2 Kognitivní lingvistika – anglosaská a polská linie a její ohlasy

Při charakteristice **anglosaského** pojetí kognitivní lingvistiky vycházím opět z publikace *Co na srdci, to na jazyku* (2005) a z článku Laury Jandy, kognitivní lingvistky, která působí v USA (Janda, 2004). Tento článek u nás vyšel v publikaci *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I* (2004). Poznatky o současném stavu **polské kognitivní lingvistiky** jsem čerpala rovněž z této publikace ⁽²⁰⁰⁵⁾ a ještě

ze sborníku *Obraz světa v jazyce* (2001). Jak jsem již naznačila, nejde mi o hloubkové popsání polské či anglosaské tradice, spíše se mi jedná o zobrazení současného stavu kognitivní lingvistiky a o možné naznačení, jakým směrem se kognitivní lingvistika ubírá u nás i ve světě, proto je nutné popsat, z jakých tradic vychází. Vybírám základní myšlenky tohoto zaměření potřebné pro mou vlastní kognitivní analýzu.

Jak jsem již uvedla, za klasiky kognitivní lingvistiky lze považovat americké lingvisty G. Lakoffa a M. Johnsona, kteří se rozhodli zkoumat podstatu lidského myšlení a její propojení s jazykem (viz kapitola 1.1). Autorky publikace *Co na srdci, to na jazyku* (2005) stejně jako Laura Janda ve svém článku (2004) odkazují i na práci americké psycholožky E. Roschové, která na počátku 80. letech prováděla výzkum týkající se podstaty lidské kategorizace, který se stal hlavním impulsem pro vznik americké linie kognitivní lingvistiky. Laura Janda popisuje ve svém článku poměrně obtížné začátky této vědy, neboť kognitivní lingvistika byla zpočátku ignorována americkými lingvisty, protože tento přístup nepovažovali za exaktní. Nicméně nakonec se přece jen podařilo kognitivní lingvistiku prosadit, a to především díky intuitivním analýzám C. Brugmanové, E. Lindnerové, E. H. Casada, dále i díky lingvisticky podloženým pracím G. Lakoffa, M. Johnsona, R. Langackera. Nakonec mělo tedy toto snažení smysl, neboť dnes existuje Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky ICLA (International Cognitive Linguistics Association), která má dnes přes pět set členů, vydává vlastní časopis a má i vlastní edici. Laura Janda upozorňuje i na velmi důležitý fakt, a to sice, že se v době studené války neuskutečňovaly kontakty Západu a Východu, zatímco dnes je to možné, což je samozřejmě nesmírně obohacující,

neboť ruská lingvistika se již více jak padesát let zabývá tímto přístupem, a tudíž tu vzniklo velké množství kognitivně – lingvistických koncepcí, které mohou obohatit západní koncepce. Jak autorka zdůrazňuje, kognitivní lingvistika se dnes prosazuje kromě USA a Ruska také v Norsku, Anglii, Švédsku, Německu, Rakousku, v Polsku a v České republice, kde, jak Laura Janda uvádí, zájem o kognitivní přístup stále vzrůstá. Navíc autorka také zmiňuje propojení kognitivní lingvistiky s jinými vědami jako velmi podstatný aspekt lingvistické koncepce. „Naším základním závazkem jako lingvistů je reflektovat to, co je známo o lidské kognici jiným disciplínám.“ (Janda, 2004, s. 11). I proto setkání ICLA zahrnují pravidelné plenární přednášky vědců z takových oborů jako např. psychologie, antropologie, neurobiologie, řízení pohybu/motoriky, umělé inteligence, filosofie a literární kritiky (Janda, 2004). Americká kognitivní lingvistika navazuje nejen na dílo E. Roschové, ale dle slov G. Lakoffa již na myšlenky L. Wittgensteina.

Základním spojovacím principem anglosaského, polského, dnes i českého, a ruského pojetí je popsat, jak chápeme svět, tedy popis **obrazu světa**, což explicitně vyjadřuje ve své koncepci současná polská kognitivní lingvistika a co vyjadřovaly a vyjadřují i ostatní světové koncepce a je to tedy určitým spojovacím článkem všech linií současné kognitivní lingvistiky. Nicméně tento **obraz světa**, který se odrážel v jazyce, zajímal již německou romantickou filosofii jazyka 19. a 20. století, která měla kořeny v pracích W. Humboldta. Již na konci 18. století J. G. Herder formuloval tezi, o kterou se může opírat i současná kognitivní lingvistika: „Každý národ má vlastní rezervoár myšlenek, které se staly znaky – tím rezervoárem je jeho jazyk: je to pokladnice

myšlenek celého národa“ (Vaňková, 2005, s. 48). W. Humboldt vycházel ve své koncepci z předpokladu, že v každém přirozeném jazyce je uložen specifický pohled na svět (**Weltansicht**), který je společný určitému jazykovému společenství (národu) a vychází z jeho kolektivní zkušenosti. W. Humboldt měl v Německu řadu pokračovatelů, z jeho koncepce se zrodil filosofický směr – neohumboldtismus, jehož představiteli jsou například L. Weisgerber a H. Gipper, kteří inspirovali pak řadu filosofů – K. Vosslera, K. Burdacha, T. Fringse, F. Maurera, R. Merinkgera. Zvláště přínosnou je pak koncepce E. Cassirera, který již na počátku 20. let 20. století zdůrazňuje zakořeněnost abstraktního myšlení a jazyka lidí skrze jimi prožívanou tělesnost a prostorovou zakotvenost. (Vaňková a kol., 2005). Tuto koncepci nezávisle na německém pojetí rozvíjeli i američtí badatelé E. Sapir a B. J. Whorf, svou koncepci nazvali **view of the world**. Známá je též Sapirova a Whorfova hypotéza o **jazykovém determinismu**, v níž se hovoří o tom, že je způsob našeho vidění světa determinován naším mateřským jazykem, a **jazykovém relativismu**, kdy jednotlivé jazyky představují rozdílné náhledy na svět. Zajímavou problematikou v tomto ohledu je problematika bilingvismu, kdy bilingvní člověk má dva náhledy na svět, jako by si nasazoval dvoje „brýle“. Jak moc se oba náhledy liší, závisí na tom, jak vzdálené jsou od sebe jazyky, které v sobě odrážejí i kulturu, v níž žijí jedinci mluvící danými jazyky. Kognitivní lingvistika pak zkoumá odlišnosti jazyků a s nimi spojených kultur, ale hledá i společné prvky, což se týká problematiky jazykových univerzálií. (Vaňková, 2005).

Laura Janda uvádí ve zmíněném článku několik osobností, které svými myšlenkami ovlivnily současnou anglosaskou koncepci

kognitivní lingvistiky. Jsou to například: C. Brugmanová, E. H. Casad, W. Croft, G. Fauconnier, M. Johnson, G. Lakoff, R. Langacker, M. Lindnerová, E. Sweetserová, L. Talmy, D. Tuggy a M. Turner. Kromě amerických kognitivních lingvistů uvádí i mnoho současných ruských lingvistů, kteří ji dle jejích slov, velmi obohacují a s nimiž si pravidelně na konferencích vyměňují nové poznatky. Z ruských kolegů uváděla především Ninu Arujunovovou, Andreje Kibrikova, Galinu Kustodovou, Jekatěrinu Ljutikovovou, Jelenu Padučevovou, Vladimira Poljakova, Jekatirinu Rachilinu, Valerije Solovjeva a Sergeje Tatěvosova. Autorka upozorňuje na spolupráci amerických a ruských kognitivních lingvistů.

Dále bych ráda pojednala o několika tezích, jež uvádí ve svém článku Laura Janda a které odrážejí pojetí současné americké kognitivní lingvistiky. Podle současného amerického pojetí kognitivní lingvistika hledá motivace, jimiž jsou jazykové jevy řízeny. Zkoumání soustavy motivací je shodné s koncepcí hledání univerzálií. Americká kognitivní lingvistika se přitom nezabývá predikací, a tudíž nehledá konkrétní univerzálie. (Janda, 2004). „Obecně řečeno - nejvyšším cílem kognitivní lingvistiky je porozumět, jak lidská kognice motivuje jazykové jevy, a popisovat to spíše v termínech obecných tendencí než dokonalých, absolutních pravidel. Dalo by se říci, že kognitivní lingvistika chápe, že lidské bytosti se nerovnájí algoritmům řízeným pravidly, ale že jsou to individua se svobodnou vůlí, kterou užívají způsobem, jenž sice není zcela konzistentní a předpověditelný, ale jako celek je dobře motivován a řídí se určitými vzorci“ (Janda, 2004, s. 15). V článku autorka píše o významu, který „musí odněkud přicházet“ (Janda, 2004, s. 16), což jen dokazuje jeho

tělesnou zakotvenost. Podle mínění autorky je logické, že se vědci odklonili od pojetí, že myslíme v algoritmech jako počítače, neboť počítače nemají těla, a tudíž jejich myšlení není totožné s lidským myšlením. Janda zdůrazňuje lidskou práci s metaforou, kdy kognitivní lingvistika pracuje právě s metaforami uzuálními na rozdíl od umělecké tvorby. Podle autorky by se však kognitivní lingvistika měla více zaměřit i na metonymii. V souvislosti s metaforou se v současné americké kognitivní lingvistice rozlišuje pojem **mentální prostory**, které jsou konstruovány z lidské smyslové zkušenosti a rozšiřují se imaginativními procesy mapování. Za nejdůležitější procesy autorka považuje metaforu, metonymii a skládání/křížení (blends/blends). „Metafora je mapování, přenášení ze zdrojové domény do domény cílové.“ (Janda, 2004, s, 23). Křížení je novějším tématem současné kognitivní lingvistiky. Jedná se o zvláštní typy složených slov, které jsou výsledkem křížení. Příkladem jsou například takové morfologické blends jako motel (z motor + hotel) nebo workaholic (z work + alcoholic), což je výsledkem logické motivace. Dalším příkladem je například brunch (z breakfast + lunch), což je ovšem výsledek kontrakce a jen částečné logické motivace.

Americké pojetí kognitivní lingvistiky vychází rovněž z kategorizace. „Daná kategorie je definovaná prototypickým členem a je kolem něj organizovaná, všechny ostatní členy k němu vždy mají nějaký vztah.“ (Janda, 2004, s. 19). Prototyp má v kategorii privilegované postavení. Periferní členy jsou však méně reprezentativní než prototyp, což platí ve všech liniích kognitivní lingvistiky. „Vztah centra/prototypu k periférii nemůže být popsán v termínech modelu jádro + pravidla, protože celá kategorie, kompletně i se svou strukturou, je něco, co existuje, spíše než že by

bylo neustále generováno z centra. Obsah a struktura kategorií se jazyk od jazyka (a do určité míry i mluvčí od mluvčího) liší; jsou konvenční a často jsou pro daný jazyk specifickým, nepředpověditelným výsledkem aplikace pravidel. Kategorie se mohou zvětšovat i zmenšovat.“ (Janda, 2004). K dokreslení problematiky struktury kategorií používá autorka několika příkladů, z nichž jsem vybrala jeden, který je pro mě zajímavý i tím, že zde jde o lingvistickou komparaci. Jedná se o kategorii reprezentovanou anglickým lexémem *chair*. Kategorie je specifická pro každý jazyk, kdy například čeština i ruština užívají zcela odlišné lexémy pro to, co je v angličtině nazýváno *armchair* (v češtině se užívá *křeslo*, v ruštině *кресло*) a pro to, co je nazýváno *chair* (v češtině se užívá *židle*, v ruštině se užívá *stul*); pro Čechy a Rusy nepatří *křeslo* do kategorie *židle*, ale je to odlišný objekt (Janda, 2004). Společnými kategoriálními rysy všech těchto lexémů je dle mého názoru „předmět určený k sezení“ a rozlišení pak probíhá již na základě kategoriálních rysů specifikačních. Laura Janda zastává také názor, že je kognitivní lingvistika přátelská jak k datům, tak k uživatelům. (Janda, 2004).

Nyní přejdeme k **polskému pojetí kognitivní lingvistiky**. Nepůjde mi o podrobný popis, protože, jak bylo patrné z *anglosaského pojetí*, všechny linie současné kognitivní lingvistiky se vzájemně proplétají a ovlivňují, což může tuto vědu pouze obohatit. Z tohoto důvodu se zaměřím na klíčové teze současné polské lingvistiky a na její představitele.

Koncepce současné polské lingvistiky vychází z obrazu světa, proto **obraz světa** je i jejím klíčovým pojmem. **Jazykový obraz světa**, model světa uložený a strukturovaný v jazyce představuje složitou mnohaúrovňovou strukturu, jeho centrem je

přirozený jazyk, který koresponduje se základní lidskou zkušeností, se zkušeností přirozeného světa. Tímto přirozeným ^{světlem} je pro nás první jazyk (ve smyslu našeho primárního jazyka, prostřednictvím kterého se na nás jako na děti obrací matka). Ostatně termín první jazyk je užíván i v jiném smyslu, ukázal se totiž jako více vhodný především vzhledem k lidem, kteří se narodili do bilingvní, případně multilingvní rodiny, kdy jazykem prvním nemusí být nutně jazyk mateřský, neboť takový jedinec může vyrůstat v určitém jazykovém prostředí a matka přitom může mluvit na dítě svým jazykem, který není totožný s jazykem prostředí, v němž dítě vyrůstá, proto bude takové dítě jako svůj první jazyk vnímat jazyk prostředí, v němž vyrůstá a mateřský jazyk bude pojímat jako jazyk druhý. Jak jsem již psala, takovým způsobem se bilingvnímu jedinci rozšíří jeho konceptualizace světa, jeho obraz světa. Nicméně polská kognitivní lingvistika chápe první jazyk v jeho primárním významu, tedy jako jazyk, do něhož se rodíme a který se jeví zprostředkovatelem našeho pohledu na svět. Je přirozené, že i člověk, který není bilingvní, se při zvládnutí cizího jazyka seznamuje i s pojetím světa dané kultury. To, na kolik jej pochopí, záleží na mnoha faktorech (na výchově, intelektu, na prostředí a kultuře, ve které vyrůstá atd.). Polská kognitivní lingvistika při zkoumání obrazu světa pracuje právě s pojmem **první jazyk**, který vymezuje jako ten, jenž užíváme ve složitějších či vypjatých životních situacích, jako ten, který je nám nejbližší a který používáme jako přirozený, neboť v sobě ukotvuje „elementární struktury myšlení a percepce světa“ (Vaňková a kol., 2005, s. 57). Tato koncepce vychází z tezí L. Wittgensteina, který byl znám touto větou: „Hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa“ (Vaňková a kol., 2005, s. 57). Tento přirozený jazyk se

odráží ve struktuře slovní zásoby a frazeologie a v její sémantické organizaci, ale i ve slovotvorných pravidlech a typickém uspořádání textů. Je to jakýsi sémantický slovník. J. Bartmiński uvádí, že „sémantická analýza tohoto slovníku umožňuje určit základní horizont poznání a hranice mentálního světa průměrného člověka“ (Vaňková, 2005, s. 57). V takto vymezeném slovníku se jedná o několik desítek sémantických skupin. Mezi ně patří (dělení podle J. Bartmińského) například **části lidského těla**: *oko, hlava, nehet* atd.); **existence, vývoj, lidské funkce** (*být, růst, život, porodit, umřít*); další skupinou je **potrava – příjem potravy, její získávání, příprava potravy** (*ulovit, vařit, jíst, mléko, kaše, mísa, lžíce*); **příbytek a jeho vybavení** (*bydlet, dům, střecha, práh, okno, postel, polštář*); další skupinou je **oblékání** (například *obléci se, šít, rukáv, boty*); dále **rodinné vztahy** (*matka, manžel, syn, teta*); **pohyb, manipulace s předměty** (*jít, nést, plavat, házet, táhnout, vůz, kolo*); **péče o tělo** (*mýt se, nemocný, lék*); **zvířata, rostliny a příroda, zemědělství** (*kráva, medvěd, včela, ryba, obilí, strom, les, řeka, pole, orat, stáj*); **počasí, přírodní úkazy a nebeská tělesa, živly** (*pršet, vítr, sníh, duha, blesk, měsíc, hvězdy, voda*) a jiné skupiny slov. K těmto skupinám se pak připojují i skupiny abstraktnějších výrazů, vyjadřující mezilidské vztahy a jejich diferenciaci (*já – ty, potkat, učit, hádat se, soused, služba, prosit válka*); **smyslové vnímání, chování, emoce, hodnocení, intelekt, vůle** (*vidět, hluchý, cítit, milovat, krásný, vztek, bát se, radost, pilný, chytrý, přemýšlet, chtít*), další skupinou je **morálka** (*dobrý, zlý, křivda, vina*); dále skupina slov týkajících se **víry, náboženství a obřadů** (*Bůh, duše, hřích, anděl, modlit se, svatba, kmotr* – mnohé z těchto lexému jsou předmětem i ruské kognitivní lingvistiky – viz kapitola 1. 3); **umění a artefakty** (*zpívat, hrát, tanec, obraz, pohádka*); **čas a jeho**

členění (*dnes, hodina, prosinec, léto, chvilka*); **rozměr, počet, barva, tvar** (*velký, úzký, hloubka, mnoho, dvě, červený, čtverec, koule*) aj. (Vaňková a kol., 2005). V této souvislosti bych ráda připomněla dva články, které vyšly v *Čítance kognitivní lingvistiky I*,⁽²⁰⁰⁴⁾ a to sice článek Krystyny Waszakové, kde autorka čtenáře seznamuje s pojetím *žluté barvy* v češtině a v polštině a jedná se tu o stanovení prototypového vzoru a druhý článek Jadwigy Lindy – Usiekniewicz, týkající se vnímání rozměrů v polštině, konkrétně se zabývá prostorovými vztahy – *nahoru – dolů*. Renata Grzegorzczkova se zabývá obrazem psychiky člověka v prostorových metaforách. U nás se sémantikou barev zabývá například Renata Blatná, barvami a jejich pojetím se věnuje i současná ruská kognitivní lingvistka Inna Bělajevová. V souvislosti s výše uvedenými sémantickými skupinami bych ráda připomněla i některé výzkumy současné české kognitivní lingvistiky, zároveň bych na tomto místě ráda uvedla i některé ruské výzkumy a některé polské výzkumy, které jsem ještě neuváděla: u nás na základě polské linie prováděly autorky publikace *Co na srdci, to na jazyku* kognitivní analýzu orgánů jazyk a srdce; v polském pojetí kognitivní lingvistiky se vychází ze sémantické analýzy, která je pojímána jako základ pro analýzu kognitivní, tyto dvě oblasti se prolínají, podobně je tomu například i v ruské linii kognitivní lingvistiky; současná česká kognitivní lingvistika se částečně zabývá i problematikou neslyšících, například viz článek, který se týká specifického zaměření na barvy – R. Myslivečková, A. Hudáková, P. Vysuček: *Barvy v českém znakovém jazyce* (viz *Obraz světa v jazyce*, 2001), problematikou vztahu hluchoty a jazyka se u nás již léta zabývá A. Macurová; polská linie kognitivní lingvistiky věnuje pozornost výzkumu *emoce – hněv –*

z diachronního a synchronního pohledu (polská kognitivní lingvistika od sebe striktně tyto dva přístupy neodděluje, snaží se je maximálně propojit – např. Agnieszka Mikolajczuk: *Perspektivy diachronního výzkumu (na příkladu pojmenování hněvu v polštině)* (viz *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*, 2004), viz též *Obraz světa v jazyce* (2001). A. Wierzbicka analyzovala pojmy hněv a smutek formou komparace ruštiny a angličtiny, kdy navrhla popis emocí ve všech jazycích pomocí nejjednodušších sémantických jednotek, tzv. primitivů. (Vaňková a kol., 2005). Analýze vizuální percepce se věnuje např. Magdalena Zawislawska (*Obraz světa v jazyce*, 2001), Renata Gregorczykova se zabývá tématem vnímání čichem a jeho označením v polštině (viz *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*, 2004). Je patrné, že kognitivní lingvistika představuje oblast lingvistiky, která nabízí téměř nevyčerpatelné možnosti výzkumu. Kromě uvedených skupin je možné, aby se výzkum zaměřil například i na čísla, tedy i na kvantitu.

Pojetí obrazu světa jako určité interpretace světa odkazuje i na kulturní sémiotiku M. J. Lotmana a tarturské školy. (Vaňková a kol., 2005).

Na závěr bych ráda uvedla ještě několik podstatných tezí, jimž se současná linie polské kognitivní linie věnuje. Je to například nejen tělesná zakotvenost člověka, ale i jeho zakotvenost duševní, případně též duchovní (tato koncepce se objevila již dříve v ruské kognitivní lingvistice). Již podle skupin, které vyděluje J. Bartmiński, je patrné **antropocentrické** zaměření kognitivní lingvistiky, což samozřejmě souvisí s tělesnou zakotveností a také s celkovým zaměřením na člověka. A. Pajdzińska pojednává v tomto kontextu například o antropomorfickém charakteru běžné frazeologie, která velmi podstatným způsobem odráží obraz světa.

Skrze člověka jsou pak nahlíženy časoprostorové vztahy, kvantita, míra, délka, směr a vůbec celá realita světa, jež nás obklopuje. V tomto kontextu je možné též vycházet částečně i z antropomorfního pojetí, i když není samozřejmě na rozdíl od antropocentrického pojetí nijak výrazné. Antropomorfská koncepce je spíše lidská tendence „polidšťovat“, tedy chápat zvířata jako lidi, kdy říkáme, že *pes žárlí*, *kočka se urazila* apod. (Vaňková a kol., 2005).

Ještě bych se ráda vrátila k termínu *stereotyp*. Zmínila jsem se, že jej většina autorů vnímá jako synonymum pro termín *prototyp*, zatímco polská linie kognitivní lingvistiky tyto dva termíny odlišuje. A. Wierzbicka tyto dva pojmy v podstatě propojuje, zatímco R. Grzegorzczkova si všímá skutečnosti, že se o prototypech mluví většinou v souvislosti s věcmi, zatímco o stereotypech se mluví v souvislosti s lidmi. (Vaňková a kol., 2005). Proto zde považuji za nutné uvést charakteristiku stereotypu z hlediska polské koncepce (českým pojetím prototypu a stereotypu jsem se zabývala v kapitole 1.1). J. Bartmiński podává následující definici stereotypu: „zobrazení předmětu, zformované v jistém společném zkušenostním rámci a vymezující, čím předmět je, jak vypadá, jak působí, jak s ním člověk nakládá; toto vymezení je ustálené v jazyce a patří do společného vědomí o světě“ (Vaňková a kol., 2005, s. 85).

V této podkapitole jsem se snažila stručně formulovat základní teze anglosaské, americké a polské linie kognitivní lingvistiky, a to především v současném pojetí.

1.3 Ruská linie kognitivní lingvistiky a její ohlasy

V této podkapitole se budu věnovat ruské linii kognitivní lingvistiky. Opět nejde o podrobné seznámení s koncepcí ruské kognitivní lingvistiky, ale spíše o určitou integraci kognitivně – lingvistických pohledů z oblasti, která v současné české kognitivní lingvistice není v centru pozornosti, a to i přesto, jak jsem již uvedla, že ruská kognitivní lingvistika má na tomto poli bohatou tradici. Zcela záměrně jsem čerpala z publikace „Когнитивная лингвистика“ (Kognitivní lingvistika, Minsk, 2004) V. A. Maslovové, běloruské kognitivní lingvistky, působící na Vitěbské státní univerzitě, která se ve své publikaci snažila rovněž jako například americká kognitivní lingvistka Laura Janda a mnozí další o propojení západní a východní koncepce. Samozřejmě vychází především z ruské kognitivní lingvistiky, aniž by opomíjela západní vlivy. Takovým způsobem je možné si utvořit daleko ucelenější obraz o kognitivní lingvistice. Je tedy samozřejmé, že se některé teze prolínají. Půjde mi tu tedy o určité seznámení s ruskou koncepcí kognitivní lingvistiky.

Ruská koncepce kognitivní lingvistiky vychází ze sémantického modelu **Smysl ↔ Text**, který vypracoval I. A. Mel'čuka (o Mel'čukových sémantických funkcích se stručně pojednává v souvislosti s analýzou slova – pojmu *arogance* ve 4. kapitole). Tuto koncepci pak rozpracovává i kanadsko-americká kognitivní lingvistika, kde je tato koncepce známá pod názvem **Meaning ↔ Text Theory**. Šipka je záměrně oboustranná, neboť smysl je těsně spjat s textem a navzájem se ovlivňují.

Profesorka Maslovová seznamuje ve své publikaci čtenáře s vývojem kognitivní lingvistiky, přičemž též uvádí, že kognitivní

lingvistika vznikla v USA a za klasiky kognitivní lingvistiky považuje G. Lakoffa a G. Tomsona, kteří v roce 1975 použili termín kognitivní lingvistika ve svém článku, kde naznačili její koncepci. Za neméně důležité považují i seznámení s osobnostmi, jež se zabývali či stále zabývají kognitivní lingvistikou a s jejich dílem. Autorka uvádí například práce amerických kognitivních lingvistů, např. R. Langackera - Základy kognitivní gramatiky (Foundations of Cognitive Grammar); dále práci G. Lakoffa: Women, Fire and Dangerous Things (česky vyšla v nakladatelství Triáda v tomto roce pod názvem Ženy, oheň a nebezpečné věci) a také práci M. Johnsona: The Body in the Mind, což je považováno za klíčové dílo kognitivní lingvistiky. V 90. letech se objevily první učebnice kognitivní lingvistiky. „Днём рождения когнитивистики Дж. Миллер называет симпозиум по теории информации, проходивший в середине 50-х гг. XX в. Другой американский профессор, Дж. Бруннер, впервые начинает читать лекции о периоде когнитивных процессов. Вместе с Дж. Миллером они организуют в Гарвардском университете в 1960 г. Первый центр когнитивных исследований“ (J. Miller označil jako den zrození kognitivismu den, kdy se konalo sympozium věnované informačním technologiím, což bylo v polovině 50. let. Jiný americký profesor G. Brunner se v těch letech poprvé zmínil během své přednášky o nadcházejícím „věku kognitivních procesů“. Spolu s J. Millerem zakládají v roce 1960 na Harvardské univerzitě První kognitivní výzkumné středisko.) (Maslovová, 2004, s. 8).

Po přehledu světové kognitivní lingvistiky přechází autorka k zásadním osobnostem ruské kognitivní lingvistiky. Za zakladatele ruské kognitivní lingvistiky je možné považovat V. Gerasimova, jenž tento pojem explicitně použil v roce 1985. Nicméně se ruští

lingvisté tímto přístupem zabývali již od 50. let 20. století, aniž by jej nazývali kognitivní lingvistikou. V roce 1988 byl vydán 23. díl publikace „Новое в зарубежной лингвистике“ (Novinky v zahraniční lingvistice), který byl věnován právě kognitivním aspektům v přístupu k jazyku. V roce 1996 byl vydán „Краткий словарь когнитивных терминов“ (Stručný slovník kognitivních termínů) pod vedením J. Kubrjakovové. Jelena Kubrjakovová patří mezi nejvýznamnější představitele ruské linie kognitivní lingvistiky. Velmi přínosným dílem je rovněž práce J. Štěpanova z roku 1997 – „Константы: Словарь русской культуры“ (Konstanty: Slovník ruské kultury). Tato práce je prvním pokusem systematizace hodnot ruské kultury. Objevují se tu tzv. základní koncepty ruské kultury, což jsou koncepty jako *láska, intelligence, slovo, duše, hřích, osud, mlha* (ruská literatura s těmito pojmy velice výrazně pracuje, vzpomeňme např. N. V. Gogola a jeho Petrohradské povídky, konkrétně povídku Plášť aj. , lidé často mizí v mlze, *mlha* jako dokreslení atmosféry Petrohradu, dále např. V. Nabokov, román *Lolita*, explicitně vyjádřené pojmy *duše, hřích* hned v první kapitole atd.), tedy ryze abstraktní lexémy, dále i emocionální stavy, např. *radost, štěstí, smutek*, ale například i pohádkové bytosti jako *Baba – Jaga* nebo *Košcei Bessmertnyj*. (Ruská kognitivní lingvistika také pracuje s konceptualizací jako významnou osnovou struktury obrazu světa a s výsledky této konceptualizace, tedy s koncepty (viz dále)). Dalšími významnými představiteli ruské linie kognitivní lingvistiky jsou například: Nina Arutjunovová, Iosif Šterbin, Tatjana Bulyginovová, D. Šmelev, D. Lichačev a v neposlední řadě i J. D. Apresjan, V. Telia, E. Bělajevskaja, R. Frumkina, S. Nikotina, A. Babuškin.

Co se týká samotného pojmu kognitivní lingvistiky, tak je v podstatě shodný se světovými koncepcemi. I když je v pojetí V. A. Maslovové, alespoň tak, jak koncepci kognitivní lingvistiky představuje ve své publikaci, větší důraz kladen na komunikační složku. „Когнитивная лингвистика-это «лингвистическое направление, в центре внимания которого находится язык как общий когнитивный механизм, как когнитивный инструмент-система знаков, играющих роль в репрезентации (кодировании) и трансформировании информации [.....]. Следовательно, центральная проблема когнитивной лингвистики - построение модели языковой коммуникации как основы обмена знаниями“ („Kognitivní lingvistika je lingvistický směr, jehož centrem pozornosti je jazyk jako společný kognitivní mechanismus, jako kognitivní nástroj, sestávající ze systému znaků, mající podstatnou úlohu při reprezentaci (kódování) a při přenosu informace [.....]. Ústředním tématem kognitivní lingvistiky je vytvoření modelu jazykové komunikace tvořící osnovu pro výměnu informací“ (Maslovová, 2004, s. 12). Významnou a jedinečnou složkou ruské kognitivní lingvistiky je vytvoření ruské konceptosféry, tedy sféry konceptů ruského člověka, vycházejících ze způsobu života ruského člověka a vůbec z ruské kulturní tradice. Jinak autorka zcela ve shodě s pojetím kognitivní lingvistiky v ostatních částech světa charakterizuje ve své publikaci kognitivní lingvistiku jako směr, který vzešel z kognitivismu. V centru pozornosti je jazyk jako obecný kognitivní mechanismus a zároveň jako soubor znaků, které se podílí na reprezentaci (kódování) a transformaci informace. Jazyk se v kognitivním rámci chápe jako nástroj poznání. Jazyk totiž umožňuje uspořádat a systematizovat v paměti množství znalostí a tím utváří pro každou etnokulturní

společnost specifický jazykový obraz světa. (Maslovová, 2004). Jak je patrné, v ruské koncepci kognitivní lingvistiky je vytváření **obrazu světa** taktéž klíčovou problematikou tohoto lingvistického odvětví.

Propojení kognitivní lingvistiky autorka vidí především s vědou o umělé inteligenci, kde jako podstatný prvek spatřuje společnou koncepci lidského mozku a počítače, neboť mozek i počítač zpracovávají informace postupně. Velmi důsledně naopak odlišuje psycholingvistiku od kognitivní lingvistiky. Psycholingvistika si všímá podle autorky především psychické stránky člověka, zatímco kognitivní lingvistika si všímá spíše stránky kulturní. Někteří ruští badatelé považují kognitivní lingvistiku za **hloubkovou sémantiku**, protože usiluje o poznání mentálních struktur pomocí jazykových údajů. Kognitivní lingvistika přejala ze sémantiky především důkladnou analýzu lexikálního významu jazykových jednotek. Podle Maslovové se na vzniku kognitivní lingvistiky podílela lingvistická typologie, kulturologie, ale také srovnávací a historická jazykověda; poslední ze jmenovaných věd vnesla do kognitivní lingvistiky velké množství údajů o vývoji významu slov.

Úlohou kognitivní lingvistiky podle ruské koncepce je především zkoumání:

1. role jazyka v procesu poznání;
2. jazykových znalostí v procesu příjmu informací, jejich zpracovávání a následném předávání;
3. procesu konceptualizace a rovněž procesu kategorizace;
4. souboru univerzálních konceptů;
5. konceptosféry;
6. jazykového obrazu světa (Maslovová, 2004);

ad. 3. „Категоризация человеческого опыта связана с когнитивной деятельностью человека, т.к. содержательная информация, полученная в ходе познавательной деятельности человека и ставшая продуктом обработки, находит своё выражение в языковых формах: „Языковое сознание вообще и значение слова как его фрагмент есть форма структуризации и фиксации общественного опыта людей, знаний о мире..., форма презентации и актуального удержания знания в индивидуальном сознании“ (А.Н.Леонтьев). Когнитивные процессы „связаны с языком и принимают форму „языковлениных“ процессов“ (Е.С.Кубрякова)“ . („Kategorizace lidské zkušenosti souvisí s kognitivní činností člověka, neboť obsáhlá informace, kterou člověk získává během poznávacího procesu a jež je pak předmětem zpracování, se odráží v jazyce: „Obecně se jazykové vědomí a vůbec význam slova jako fragment tohoto vědomí projevuje ve formě strukturace a fixace kolektivní zkušenosti lidí, jejich znalostmi světa....., též ve formě projevu a aktuálního uchování znalostí v individuálním vědomí každého člověka.“ (A. N. Leontjev). „Kognitivní procesy souvisí s jazykem a dostávají formu „zjazykovělých“ procesů“. (Maslovová, 2004, s. 9).

V. A. Maslovová upozorňuje na několik klíčových pojmů, s nimiž pracuje ruská linie kognitivní lingvistiky:

znalost – výsledek zpracování verbální a neverbální zkušenosti;

konceptualizace – proces strukturace znalostí a vznik různých struktur reprezentace znalostí na základě nějakých minimálních konceptuálních jednotek;

konceptuální systém – systém mínění a znalostí o světě, který odráží zkušenost člověka, jednotky tohoto systému jsou **koncepty**;

kategorizace – strukturace světa, přiřazování slova nebo objektu k určité skupině (kategorii);

kognitivní báze – strukturovaný souhrn závazných znalostí určité lingvokulturní společnosti, které mají všichni rodilí mluvčí této společnosti;

konstanty kultury – koncepty, které existují již od dávné minulosti (např. číslo, písmo, abeceda apod.);

konceptosféra – souhrn konceptů; v tomto kontextu se mluví o konceptosféře toho kterého národa a samozřejmě i jazyka příslušného národa (Maslovová, 2004).

Ruská koncepce kognitivní lingvistiky rozlišuje termíny **koncept** a **pojmem** a s tím spojený **lexikální význam**. **Pojem** a **koncept** jsou mentální jevy. **Pojem** je souhrn podstatných a nezbytných rysů objektu. **Koncept** je specifický útvar (národnostně, kulturologicky, etnicky podmíněný), který zahrnuje všechny znalosti o daném objektu, zahrnuje denotativní význam a také všechny asociace a konotace spojené s tímto významem. **Koncept** je ovšem širší pojetí než význam. Každý význam polysémního slova může mít svůj koncept, protože takové jevy jako synonymie, kompatibilita nepatří k celému slovu, ale právě jen ke každému jednotlivému významu. **Význam** slova odráží tedy část konceptu. **Koncept** se vyjadřuje v jazyce pomocí lexémů, frazémů, přísloví, pořekadel atd. Existují tři různá pojetí konceptu. Jedním z přístupů je přístup kulturologický, koncept je chápán jako základní jednotka kultury (pojetí např. J. Štěpanova). Druhé pojetí klade důraz na sémantiku slova jako na jediný prostředek utváření konceptu (pojetí N. Arutjunuvové, T. Bulyginé, D. Šmeleva). Podle třetí koncepce je

koncept výsledkem integrace významu slova a vlastní lidské zkušenosti utvořené na základě jeho života v určitém národním společenství (pojetí J. Kubrjakovové, D. Lichačeva a dalších.). Koncept vzniká ve vědomí člověka na základě jeho vnímání prostřednictvím smyslů, zároveň jako výsledek konkrétní činnosti člověka, dále na základě myšlenkových operací, dále během procesu komunikace a také na základě intencionálního rozpoznávání jazykových jednotek. Termín koncept byl poprvé použit roku 1928 S. Askoldovem, pak se začal používat až od 80. let 20. století právě v souvislosti s kognitivní lingvistikou. Koncept má poměrně složitou strukturu, obsahuje několik komponent (univerzální – tedy obecně lidskou složku, dále národnostně podmíněnou složku, složku kulturní, sociální, skupinovou a individuální), s tím souvisí složky vycházející ze základního pojetí, přes etymologii daného slova, asociaci, konotaci až k hodnocení. **Koncept je jednotka trojsložková obsahující jádro, část kolem jádra (sem patří synonyma, antonyma apod.) a periferii (kulturní obsah, všechny konotace a asociace) (Maslovová, 2004).**

O konceptu tak podrobně pojednávám proto, že je klíčovým pojmem v ruské kognitivní lingvistice, zatímco ostatní linie pracují s konceptualizací a tedy též s koncepty, ale většinou ^{explicitně} s tímto pojmem nepracují. Ruská kognitivní lingvistika rozlišuje, jak uvádí Maslovová, **jazykový a konceptuální obraz světa**. Prostřednictvím jazyka je totiž reflektována jen část konceptuálního obrazu světa, neboť výsledky poznání se ve vědomí uchovávají nejen prostřednictvím jazyka, ale i jinými způsoby, například prostřednictvím obrazů, schémat, framů – což je struktura faktů uložených v paměti jako vizuální zapamatování stereotypních situací nebo je to též zobecněný model strukturního uspořádání

lidské kulturní zkušenosti soustředěné v daném konceptu, tedy například i včetně obecných kulturních vzorců chování apod. Samotný termín obraz světa, jak uvádí Maslovová, vznikl na konci 19. či na počátku 20. století ve fyzice. Konceptuální obraz světa se mění během každé nové etapy poznání, zatímco jazykový obraz světa dlouhou dobu odráží výsledky dřívějšího poznání (např. *slunce zapadá*) (Maslovová, 2004).

Maslovová pojednává i o metodologii určování konceptů, stanoví svého druhu posloupnost kroků provádění kognitivní analýzy, kdy se vychází od slovníkových definic přes etymologii, dále kompatibilitu pojmu, lexikální význam s asociacemi a konotacemi. Poté následuje analýza publicistických, poetických, vědeckých, filosofických textů a pak odraz příslušného konceptu v kultuře, tedy ve výtvarném umění, v hudbě, v literatuře atd. (Maslovová, 2004).

Skupiny konceptů tvoří **konceptosféru** jednotlivého člověka. V ruské linii kognitivní lingvistiky probíhal výzkum různých skupin konceptů z různých oblastí: **svět** (např. *čas; prostor; číslo; zimní ráno* atd.); **příroda** (*strom, voda, oheň, květiny* atd.); **člověk** (*hlupák, génius* apod.); **morální sféra** (*hřích, pravda, svědomí*); **sociální pojmy a vztahy** (*přátelství, láska, svoboda*); **emoce** (*radost, štěstí* apod.) a **artefakty** (*zvon, svíce, chrám*) atd. Ruská kognitivní lingvistika rozlišuje **koncepty univerzální**: *čas, prostor, číslo, pravda* apod. a pak **koncepty etnocentrické** (*duše, smutek, vůle, pole, dům, mlha, radost, štěstí* zde jsou tedy konkrétní i abstraktně – emocionální koncepty) (Maslovová, 2004).

Zajímavá je problematika metaforického chápání času, Maslovová upozorňuje na tuto metaforizaci v ruštině, nicméně tato metaforizace času se objevuje v podstatě ve všech evropských

jazycích – čeština: *ztrácet čas*, angličtina: *I can't wasting my time!* (Nemohu ztrácet čas!), ruština – *terjat' vremja* – ztrácet čas; dále *čas běží, letí* atd. Autorka poukazuje na metaforizaci času v rámci odlišení času cyklického – rus. *vremja* od slova *vertet'* - točit od času lineárního – odvozeného od něm. *Zeit* – *ziehen* – táhnout (etymologické pojetí). Pak se V. A. Maslovová zastavuje i u chápání rozdílů v pojmu *pravda* a *istina* (postulát či věčná pravda). (V. A. Maslovová, 2004).

V této podkapitole jsem chtěla přiblížit koncepci ruské kognitivní lingvistiky, která je u nás poměrně málo známá. Snad je důvodem malá znalost ruštiny, snad otázka určité módnosti, kdy se všichni obrací spíše k americké kognitivní lingvistice, ^{poznámka} ruská kognitivní lingvistika propojuje západní a východní vlivy. Ostatně americká kognitivní lingvistika využívá také poznatků nejen ze západní koncepce, ale i z východní koncepce této vědy. Myslím, že by bylo u nás též velikým přínosem, pokud by došlo k propojení koncepcí západních s východními, výsledkem by pak mohlo být vytvoření naší vlastní koncepce, což je zcela možné, a rozhodně je patrné, že máme z čeho vycházet, neboť za ta léta byla vytvořena bohatá teorie i široký terminologický aparát a nyní je na každém kognitivním lingvistovi, z jakých vlivů bude vycházet a co nového vnese do kognitivní lingvistiky, čím ji obohatí. I pro mne byla tato diplomová práce veliká výzva.

Tato první kapitola byla zaměřena na teoretická východiska kognitivní lingvistiky v českém a světovém rámci.

2. Kognitivní analýza slova – pojmu *arogance* – výzkum novin, časopisů, zkoumání publicistických textů na Internetu

V této kapitole se zaměřím již na samotnou analýzu slova – pojmu *arogance* v publicistických textech na Internetu, tedy budu čerpat především z novin, časopisů apod. Jedná se mi o výskyt tohoto pojmu a jeho chápání v publicistické sféře. Půjde mi o pochopení významu, ale samozřejmě i o příslušné konotace, jež se s tímto pojmem pojí u českých rodilých mluvčích. Zaměřím se nejen na slovo – pojem *arogance*, ale i na jinou podobu tohoto pojmu – *arogantnost*, pak také na adjektivum *arogantní* a na adverbium *arogantně*. Kromě toho jsem zkoumala i pozitiv^{komparativ} a superlativ adjektiva i adverbia, tedy *arogantnější*, *nejarogantnější* a *arogantěji*, *nejarogantěji*. Publicistické texty jsem zvolila zcela záměrně kvůli charakteru slova – pojmu *arogance*, neboť tento pojem patří především do sféry terminologické.

2.1 Slovo – pojem *arogance* – výzkum na Internetu, v novinách a časopisech

Během výzkumu slova – pojmu *arogance* jsem zjistila, že se tento pojem vyskytuje v různých oblastech společenského života. Proto jsem pro větší přehlednost vytvořila několik tematických sfér jeho výskytu. Jsou to sféry, v jejichž kontextu se slovo – pojem *arogance* a jeho deriváty, jako i jiná jeho podoba - *arogantnost* vyskytují opakovaně. Snažila jsem se řadit tyto skupiny podle

četnosti výskytu či podle důležitosti, jež tomuto pojmu v určitých kontextech připisují rodilí mluvčí, tedy v tomto případě nositelé češtiny. Poté se pokusím o určité zobecnění, o stanovení nejfrekventovanějších syntagmat, v nichž se vyskytují tato slova v pozici dominující i dominované i o určitou typizaci asociací, jež jsou s tímto pojmem spojeny a jež vznikají v myslích uživatelů českého jazyka. Zajímají mě samozřejmě i konotace, které usnadní stanovení, jak je v kontextu publicistickém, odborném, ale i jak je tento pojem obecně lidmi chápán. Na Internetu jsem převážnou většinu textů čerpala především z diskusních fór, neboť jsem se takto mohla nejvíce dozvědět, zda a jak tomuto pojmu lidé rozumí, ačkoliv jsem samozřejmě neznala totožnost pisatelů. Ta však nebyla pro tento typ výzkumu relevantní. Zajímavost tohoto výzkumu pak spočívala především v širokém záběru, neboť do diskusního fóra přispívají lidé nejrůznějších profesí, nejrůznějšího věku, vzdělání i smýšlení. Byla zde určitá názorová pestrost, pro účely mé práce to byla pestrost nesmírně cenná, i když kladla vysoké nároky na systematizaci zpracování. Moje neznalost pisatelů byla vlastně výhodou. Tímto způsobem jsem byla nezatížena redundantními informacemi a mohla jsem lépe pochopit asociace a konotace nositelů našeho jazyka jen na základě konkrétních textů.

Ve všech následujících tematických sférách bylo slovo – pojem *arogance* součástí syntagmat a syntaktických skupin. V kterých tematických ^{sférách} ~~kontextech~~ se tedy vyskytuje?

1. Politická sféra:

První ^{slovo}, již jsem zkoumala, byla ^{slovo} - politiky, neboť zde se nejčastěji vyskytovalo slovo – pojem *arogance* a jeho deklinační podoby. Většinou se pojilo toto slovo s konkrétními osobnostmi politické sféry či s konkrétními politickými stranami, často syntagma tvořilo metaforické vyjádření. Syntagmata, která se v tomto kontextu objevovala byla následující: *Arogance moci*, což bylo nejfrekventovanější syntagma, jež se vyskytovalo v článcích a komentářích, vztahujících se k naší či k zahraniční politice. Objevilo se například v prohlášení amerického senátora jako reakce jeho nesouhlasu s vojenským útokem na Irák, či v názvu biografie jednoho z amerických prezidentů, R. Nixona. Dále se objevilo syntagma *arogance úspěšného vojevůdce*, kde se autor článku zabýval generálem S. Pattonem a jeho nepříjemným chováním k podřízeným, v článku se pojednává i o úspěchu tohoto vojevůdce. Slovo – pojem *arogance* tu tedy souvisí s mocí, s dominancí a s úspěchem. K naší politické sféře se pak vztahují syntagmata: *arogance českých komunistů* jako reakce jednoho pisatele na výrok M. Ransdorfa, že komunistický režim nebyl zločinný; *Topolánkova arogance* (opět diskusní fórum, v němž pisatel kritizoval vystupování předsedy ODS v debatě Otázky Václava Moravce, kdy tento politik používal výrazy jako *Paroubkovy prasárny; hovno evropské ústavy* apod.). Pisatel projevil i jazykovou lidovou kreativitu, když přetvořil příjmení předsedy ODS na Tupoulánka s dotazem: Jak by se Vám to líbilo?; dalším výskytem byl výskyt ve skupině: *arogance a hloupost*, opět příspěvek pisatele do diskusního fóra, který takto označil I. Langra a jeho tvrzení, že

v době, kdy došlo k úniku informací před volbami (tzv. Kubiceho aféra), nechal tento politik ležet důležité informace na svém stole a odskočil si; dalším představitelem, jehož lidé označují jako *arogantního*, je M. Bursík, který neodpovídá jednoznačně na otázky a otáčí je tak, jak se „mu to hodí, chová se jako M. Kalousek (toto je poměrně málo obsažná charakteristika slova *arogance*); dalším nejčastěji uváděným *arogantním* politikem byl prezident Václav Klaus, velmi zajímavá byla politická úvaha jednoho pisatele, který pojednával o tom, z čeho vyplývá *arogance*, došel k názoru, že arogantní mohou být lidé, kteří něco umí a něco dokázali a „stouplo jim to do hlavy“, a proto kdyby Václav Klaus nebyl *arogantní*, byl by zajímavější, svůj příspěvek autor nazval *Arogance Václava Klause*; *Jednotka arogance* byl příspěvek na diskusní internetový portál a týkal se *arogance* *Mudr. D. Ratha*, autor tu opět prezentuje lidovou jazykovou tvořivost, jejímž příkladem je například Dr. Ráth - „Lepší než dráthem do oka!“ „Derathizace“ je sesazení Dr. Ratha z jeho výhodné pozice, či pojem „Dr. Rath“ – prohlášení lékárníků, že je chce ministr „odratň“ k chudobě. Pisateli vadí *Rathova arogance*, která se projevuje jeho dominantním stylem chování a nepříjemným způsobem jednání s jeho protivníky; posledním kontextem, v němž se objevilo slovo – pojem *arogance* v kontextu politickém, je ve zprávách MF Dnes, kde ODS označilo vládu ČSSD za *vládu arogance, korupce, vulgarity a strachu*, zde jako reakci na uvalení nucené správy na VZP.

Jinou podobou slova – pojmu *arogance* je *arogantnost*. Ve slovenštině, polštině, ale i v jihoslovanských jazycích je tento pojem totožný s českým pojmem *arogance*. V Českém národním korpusu se slovo – pojem *arogantnost* nevyskytuje hojně, ale uživatelé jej používají naopak velmi často, v kontextu politickém

dokonce častěji než slovo – pojem *arogance*, pojmy jsou uživateli vnímány jako synonyma. Opět se pojí s abstrakty i s konkréty. Objevilo se hojné množství syntagmat a syntaktických skupin, především v diskusních fórech: *arogantnost a nabubřelost pana Paroubka; arogantnost a ješitnost vychází z každé premiérový odpovědi. Nemá to obdoby*. Dále se tento pojem spojoval s ČSSD – *arogantnost a nadutost ČSSD* či s ODS – *arogantnost ODS a koalice*, pisatel do diskusního fóra poukazoval na *arogantní chování ODS* a koalice jako na projev strachu před případnými předčasnými volbami, jako na projev nabubřelosti, která má zakrýt strach. K ČSSD se vztahuje i syntagma ze staršího příspěvku do diskusního fóra, kde se pisatel raduje z odchodu vlády M. Zemana kvůli projevu vulgarity, *arogantnost ministra školství, jeho jmenovce; Arogantnost, přezíravost, hulvátství, chvastounství lídrů ČSSD nepřekoná nikdo* (názor z diskusního fóra). Několikrát se objevuje tento pojem opět v souvislosti s ministrem D. Rathem (příspěvky z diskusních fór): *Arogantnost a úskočnost, s jakou jedná pan Rath, je strašná, dosazuje své přátele do vysokých funkcí, ostatní bezostyšně očerňuje a odstraňuje.; Na panu ministrovi Rathovi mi vadí jeho arogantnost, ignoruje stávky lékařů atd.*, na to jiný pisatel reagoval slovy: *Žehráte na Rathovu arogantnost, a co Váš bývalý předseda Klaus, to nebyla arogantnost sama?* V dalších příspěvcích, ať už v člancích nebo diskusních fórech se toto slovo vázalo obecněji k našemu státu: *arogantnost, neschopnost, nezodpovědnost našeho státu* (kritika byrokratického aparátu, úplatkářství); ve dvou člancích se pak objevil tento pojem v kontextu světových dějin: *Arogantnost, nadutost – znaky největších zločinců světa, takových jako Mussolini, Stalin, Hitler.....*Zajímavý pro poznání kategoriálních rysů je pak druhý

příspěvek, v němž autor článku vidí aroganci jako určitou obranu: *Göringova nadutost a arogantnost – obrana typická pro velmi inteligentní lidi, neboť se všichni leknou.....* Toto pojetí kontrastuje s chápáním arogance jako projevu strachu či nejistoty (viz dále). Jak jsem již uvedla, takto pojmenován se tento pojem vyskytoval častěji než jeho základní podoba, tedy *arogance* (zde je naopak hojnější výskyt v Českém národním korpusu) (viz kapitola 4), což neplatí pro jiné tematické sféry (viz dále).

Derivát *arogantní* se rovněž vyskytoval v hojné míře. Nejčastěji je s tímto přívlastkem spojována ODS a její představitelé: *Podle průzkumu je ODS považována za arogantní stranu* (zpravodajství Tiscali); *ODS má nálepku arogantní a málo lidské strany; Drtivá většina vedení ODS jsou arogantní lidé a někteří i tupí* (diskusní fórum); „*ODS je arogantní*“, říká část voličů; *Favorit blížících se voleb – ODS se podívala do zrcadla a uviděla úspěšnou, ale také arogantní tvář* (MF Dnes); syntagma *arogantní* se objevilo i v kontextu, kdy se sami členové vlády vyjadřovali k tomuto označení, například poslanec za ODS, Jan Schwippert prohlásil o ODS: „*Většina z nás není arogantní*“. Současný prezident republiky, Václav Kalus v jednom on – line rozhovoru o sobě prohlásil: „*Nejsem arogantní, jsem upřímný*“. K pojmu *arogance* se ve stejném rozhovoru Václav Klaus vyjadřuje takto: *Pojem arogance se v našem národě uhnízdil. Já své názory vyjadřuji jasně a přímo, za aroganci to může považovat člověk, který má nedostatek odvahy nesouhlasit s mými názory.*“ Dále se objevovali tyto výroky: *Arogance Jiřího Paroubka vyvolává u většiny lidí odpor, u někoho strach, ale některým lidem se líbí. Vždyť například ve Francii, v Německu či ve Velké Británii takto arogantní buldoci získávají velké sympatie, zejména u mládeže*

(článek); *Paroubek je arogantní politik*, protože neuznal volby, tvrdí kraje. (zpravodajství MF Dnes); k naší politické sféře se pak dále vtahují taková spojení jako: *arogantní kariérista – Na Rathovi lidem vadí, že je arogantní, namyšlený, bezohledný kariérista; Vy jste arogantní*, řekl J. Paroubek o M. Topolánkovi a o celé ODS. (Lidové noviny); ze starších příspěvků se pak objevilo syntagma *arogantní Palas* (článek v podnikatelském časopise Profit jako reakce na prohlášení tehdejšího ministra o tom, že pokud provozovny nebudou po technické a hygienické stránce v pořádku, tak je zavře - toto je označeno autorem článku za arogantní jednání, ale nenese rysy arogance). Další syntagmata: *Borell je neuvěřitelně arogantní člověk, okřikuje a peskuje poslance, uznává jen sebe a svoje názory* (z rozhovoru s V. Železným – Lidové noviny); *arogantní Paroubek* (stránka Radia 1 – reakce po zásahu na Czech Techu – 2005; je zde uveden úryvek rozhovoru, kdy J. Paroubek uvedl, že posluchači tohoto rádia, které ani nezná, nejsou nijak zajímaví z hlediska volebních preferencí. Tato část byla vytržena z kontextu, takže záleželo na interpretaci příslušných autorů článku, nicméně je tu *arogance* spojena s povýšeným postojem); na jiném diskusním fóru se objevily i vulgarismy *arogantní prase, arogantní hovado, arogantní hajzl* (diskuse k osobě premiéra), takže je zde patrná nejen míra subjektivity, ale i expresivity a pro mou práci mají tyto vulgární výroky malou informační hodnotu, jen zvýrazňují i tak dosti patrné negativní konotace slova – pojmu *arogance*.

Adverbium *arogantně* je nejčastěji spojováno s verbem *chovat se*: *Špidla se chová arogantně jako bolševik, když podmiňuje účast ve vládě US uvolněním mandátu H. Marvanové* (MF Dnes – diskusní fórum); *Sociálnědemokratický ministr zemědělství Jan*

Mládek jednal s Nomurou a choval se velmi arogantně, když chtěl, aby Nomura prodala IPB za symbolické 1 euro, vyhrožoval Nomuře, že pokud to neudělají, tak je usmaží.; zásahové jednotky se chovali zbytečně arogantně (diskusní fórum k loňskému zásahu na Tachovsku); Buzková, Špidla, Gross si ani neuvědomují, jak arogantně se chovají; M. Němcová se chová arogantně, zaměstnancům nikdy neodpoví na pozdrav, v poslední době se zajímá jen o svou volební kampaň (prohlášení starosty Rychnova na internetových stránkách Rychnovska); Stačí, aby se ministerstvo zemědělství přestalo chovat arogantně a začalo plnit vůli Parlamentu, který je naplnil zákonem na ochranu zvířat (diskuse k problematice testování kosmetiky na zvířatech); Kosovští uprchlíci se chovají v Austrálii arogantně, obchodníci si stěžují, že chtějí v obchodech vše zadarmo...(Britské listy); dále se adverbium arogantně pojí často v příspěvcích vyskytujících se na Internetu s verbem jezdit: Řidiči jezdí velmi arogantně, agresivně, pod vlivem alkoholu (prohlášení C. Svobody po akci Kryštof v roce 2003 – pro deník Právo); Husákova kolona jezdila méně arogantně (autor srovnává, jak jezdila kolona v roce 2000, i když byl malý provoz, nadělala velký hluk, aby mohla projet, autor příspěvku je řidič tramvaje); dalším syntagmatem bylo syntagma Poslanecká sněmovna se arogantně odmítla zabývat zlepšením svobody informací; zajímavým spojením je arogantně stojí (článek jednoho pisatele o kolegovi v práci, když se jej zeptal, v čem spatřuje aroganci V. Klause, odpověděl právě tímto výše uvedeným výrokem (autor se podivuje nad nesmyslností výroku), skutečně zde dochází k desémantizaci. V souvislosti s V. Klausem je zmiňováno syntagma psával arogantně, což se objevilo v článku o Josephu Schumpeterovi, podle autora článku oblíbeného autora Václava

Klause, který *psával arogantně: vládnou politici, žádný lid*. (Je patrné, že je tento výrok vytržen z kontextu, proto by bylo nutné si dílo Josefa Schumpetera přečíst, a teprve pak usuzovat, zda byly jeho výroky arogantní; takto vytržené z kontextu vyznívají pro autora arogantně (ačkoliv má autor dle mého názoru ve své podstatě pravdu, nicméně politický rozbor není předmětem této práce).

Tato tematická sféra se týkala politické sféry. Lze vyvodit, že v této tematické sféře si uživatelé češtiny slovo – pojem *arogance* nejčastěji spojují s mocí, dominancí, nadřazeností. Častým výskytem byla syntaktická skupina *arogantnost a nadutost, arogance a namyšlenost*. Ačkoliv je namyšlenost spíše rysem arogance či jejím projevem, uživatelé často tyto dva lexémy rozlišovali a jen vzácně vnímají namyšlené chování jako projev arogance, ale právě jako dva odlišné pojmy. Slovo – pojem *arogance* je v tomto kontextu hojně užívaným pojmem, až by se mohlo zdát nadužívaným, neboť dochází i k případům desémantizace, kdy uživatelé užijí tento pojem i v kontextu, jemuž význam neodpovídá. Tento pojem je užíván velkým počtem uživatelů (soudím dle jeho výskytu na Internetu), neboť lidé vždy chování vládnoucí strany označují jako arogantní.

2. Administrativní sféra:

Další tematickou sférou, v jejímž kontextu je slovo – pojem *arogance* hojně užíván, je administrativní sféra. Opět se tu ve dvou příspěvcích objevuje syntagma *arogance moci* (příspěvek do diskusního fóra – povýšené chování asistentky starosty jednoho severočeského městečka, ve druhém příspěvku se pisatel dělí se svým názorem na libereckou radnici, která na něj působí jako nedobytná pevnost; spojujícím článkem obou příspěvků je nejen

prostředí, ale i místo, oba se týkají severočeského kraje); explicitně je tento pojem vyjádřen v syntagmatech *arogance úřadů* (*a loajalita hlupáků*;^{10hr. synt. sk.} *arogance úřadů* v Bukurešti, kde se rozhodli přes protesty místních obyvatel postavit nákupní centrum hned vedle kostela, čímž narušují statiku kostela; dále se objevilo například syntagma *arogance odpovědných činitelů na radnici*.

Slovo *arogantnost* má rovněž zastoupení v této tematické sféře. Například *arogantnost brněnského úřadu* (autor článku si stěžuje, že ačkoliv měl být příslušný úřad otevřený, lidé se na něj vydali z dalekých vesnic, v úředních hodinách venčila jedna úřednice psa, nechtěla vysvětlit, z jakého důvodu mají zavřeno); často se tento pojem spojuje i se soudní problematikou: *arogance plzeňského soudu* (odročování, zbytečné protahování soudního řízení bez jakéhokoliv vysvětlení apod.); dále článek Dušana Třísky – *Arogantnost a nekompetentnost soudců* (plynoucí podle autora z neomezené, navíc monopolní moci).

Adjektivum *arogantní* se vyskytlo v syntagmatech: *arogantní odpověď Úřadu pro ochranu osobních údajů* (zkušenost jedné pisatelky); *Odpověděli nám, že je problémy občanů nezajímají*; *arogantní svévole* (*moc korumpuje, nekontrolovatelná degeneruje do arogantní svévole*); *arogantní soudci* (z rozhovoru s E. Wágnerovou (Lidové noviny)).

Adverbium *arogantně* se v této tematické sféře objevilo ve výroku: *Studijní referentky se chovají arogantně* (stránky VŠE, kde si studenti stěžují na neochotu některých studijních referentek). V této tematické sféře se slovo – pojem *arogance* pojilo opět s mocí, nadřazeností, ale ještě navíc zde bylo spojováno s neochotou. V kontextu této tematické sféry nebyl výskyt tak hojný jako v předešlé tematické sféře.

3. Služby, doprava, ekonomika, bankovníctví:

V této tematické sféře bylo slovo - pojem *arogance* jevem velmi frekventovaným. Nejčastěji se slovo – pojem *arogance* objevilo v problematice internetového připojení ADSL: *překročený limit arogance od Bluetone* (v příspěvku pisatel uváděl, že po něm chtěli zaplatit za překročení dat, kterých si nebyl vědom, a i když tuto společnost žádal, neposlali mu její zaměstnanci žádný doklad o tomto překročení); *arogance Erkoru* (pisatel uváděl, že jej odpojili, ale žádali zaplatit i za dobu, kdy byl odpojen); *arogance Netopýru* (další poskytovatel této služby, jako doklad v diskusním fóru poukazuje pisatel na fakt, že pokud chcete například změnit tarif, vůbec zde nezvedají telefon); připojení přes Eurotel, jenž pisatel označil rovněž za arogantní s nadpisem *Arogantnost Eurotelu* (za modem chtěli zálohu 4 tisíce korun, tohoto člověka ale vykradli a Eurotel za zapůjčení nového modemu požadoval již 9. 000 Kč, ačkoliv ^{20 Kč za měsíc} žádal odpojení, Eurotel tak neučinil). *Arogantnost firmy Bauer* se také týkala stejné problematiky (příspěvky se objevily na diskusních fórech a také na serverech týkajících se počítačové problematiky). Dalšími syntagmata byla: *arogance ekonomů* (odborný článek poukazující na povýšené a nabubřelé chování ekonomů, kteří si myslí, že jen jejich věda má nějaký smysl); *Czech made: Arogance, ignorace a patronizace jako společenská strategie a kulturní kód?* – článek Jana Matonohy, v němž kritizuje nekvalitní práci, neochotu našich služeb, prodavaček, i například zaměstnanců ČSA, které v zahraničí kazí pověst České republiky. Bankami se pak zabývá příspěvek do diskusního fóra *Malá rekapitulace velké arogance*, v němž si pisatel stěžuje, že mu v Citibank nechtěli otevřít účet (neuvádí tu však žádné důvody,

takže sémantika pojmu je tu poněkud zastřena, autor pracuje s názvem banky, jež si přejmenoval na Cintibank); dalšími příklady jsou *arogance Ferrari* (ze slov R. Schumachera, firma odmítá koupit nové automobily); *arogance pilotů dálkových letů* (článek mechanika, který celý život pracoval v ČSA jako mechanik a stěžuje si na to, že se piloti k mechanikům chovali velmi nadřazeně); na stránkách výrobce telefonu zákazník píše dotaz výrobci, výrobce odpovídá, aby si zákazník přečetl informaci k výrobku, reakce zákazníka je pak: *Promiňte mi mou arogantnost*, ale četl jste prosím můj příspěvek (tato formulace je zajímavá, neboť se zákazník omlouvá za arogantnost, ale sémantické rysy vyjadřující arogantnost v tomto kontextu nenalzáme); jako arogantnost označuje jeden pisatel odpověď výrobce: *Já tomu rozumím nejlépe!* Dalším syntagmatem bylo například syntagma *arogantnost Eurotelu* (nedodržení závazků vůči zákaznici, bezdůvodné odebrání kreditu a neochota vyřešit tento problém); jiným výskytem je *arogantnost, drzost a lež svým zaměstnancům neodpouštím* (píše na svých stránkách majitelka kosmetického salónu); objevilo se syntagma *arogantnost pracháčů, kteří mají drahá auta a myslí si, že mohou všechno*. Adjektivum *arogantní* se objevilo ve spojení *arogantní narcisista*, ale protože neznám osobu, které bylo toto označení adresováno, byla pro mé účely tato informace sémanticky prázdná, mohu zde vycházet jen z představy narcisisty; *jsme méně arogantní než naše konkurence v tom, že jsme připraveni dát větší podíl ruské výrobě* (rozhovor s ředitelem Škoda holding a.s. – deník Právo, v tomto významu zřejmě můžeme interpretovat i jako méně sebestřední); *arogantní E – Banka* (pisatel do diskusního fóra si stěžoval, že mu v této bance dělali problémy se zrušením účtu, byli nepříjemní); *obchodní řetězce jsou arogantní*

i v Litvě (článek v Lidových novinách, (v článku se zdůrazňuje arogantní chování obchodních řetězců k dodavatelům, tlak na ceny apod.); *arogantní a hloupí lidé* (v diskusním fóru je popsána arogance správce sítě v jedné nemocnici, který odmítl zavést do nemocnice Internet, aby lékaři nemohli surfovat - zde je patrné zobecnění pisatele, neboť ne všichni správci sítě jsou tací); dalším syntagmatem, které se týká této sféry, je např. výskyt v názvu článku *Arogantní České dráhy* (ačkoliv se příspěvek týká konkrétního řidiče, navíc řidiče autobusu, který odmítal cestujícím poradit). Adverbium *arogantně* bylo součástí následujících syntagmat: *Seznam se chová arogantně* (diskusní fórum – podnikatel si stěžuje na nezvýraznění jeho placeného reklamního odkazu); *Česká technická ústředna se chová arogantně* (neboť si podle příspěvku umisťuje svá zařízení, kam chce (pisatel je zaměstnancem firmy, která si zařízení objednala); *Penny Market se chová arogantně* (problematika obchodních řetězců v Přerově, přes protest občanů bude postaveno toto nákupní středisko); tuto tematickou sféru uzavírá bankovní tematika: *Na začátku 90. let působil bankovní sektor sebejistě až arogantně a zákazník v něm neměl téměř žádné místo.*

Příklady v této tematické sféře poukazují na rozšíření sémantického pole. Kategoriálními rysy slova – pojmu *arogance* je tu neochota, nepříjemné, nevstřícné, sebestředné chování. Pojem je opět spíše nadužíván. Jako *arogance* je v některých případech označení jakéhokoliv nevyhovění zákazníkovi, které se vyznačuje jinými rysy než slovo – pojem *arogance* a patřilo by tedy do jiné třídy. Společným kategoriálním rysem je množství negativních konotací a asociací, jež se vybaví v myslích českých rodilých mluvčích při užití slova – pojmu *arogance*.

4. Zdravotnictví a školství:

V kontextu této tematické sféry jsou se objevily například tato syntagmata a tyto syntaktické skupiny: *ubytovací stipendia a arogance* (syntaktická skupina *stipendia a arogance*) (příspěvek na stránkách mladých komunistů, kteří nesouhlasí s tím, jak Univerzita Karlova rozdělovala ubytovací stipendia; když se zástupců Univerzity mladík zeptal, dle jeho slov, jej ignorovali a neodpověděli mu); *arogance učitelů* (syntagma) (dívka uvádí, že profesori jedné pražské střední školy pomlouvají své studenty, aniž by se ujistili, že je dotyční studenti neslyší); *kojení a arogance* (syntaktická skupina) (na serveru Rodina.cz si jedna maminka stěžovala na chování lékaře, který ji nepodal dostatečné informace ke kojení, na tuto informaci reagovala jiná pisatelka, že se s arogancí lékařů setkává také často, ale že s pacienty, kteří mají lékařské vzdělání, lékaři jednají, dle jejích slov, přeci jen vstřícněji); zde je opět patrná větší míra zobecnění, je jasné, že ne všichni lékaři musí být arogantní; *její arogantnost a drzost byly do nebe volající* (studijní referentka na VŠE - příspěvek jedné bývalé studentky, tato studijní referentka pro zahraniční vztahy se podle studentů projevuje nevstřícným, nepříjemným a neochotným jednáním); do diskusního fóra, týkajícího se školní problematiky, psala dívka o svém profesoru španělštiny, jehož označila jako *arogantního* (je povýšený, ješitný, sebestředný, ignoruje školní řád); na stránkách VŠE studenti píší rovněž o *arogantním jednání* vedoucí Odboru financí a informační soustavy, která podrážděně reagovala na nesprávně vyplněná čísla účtů s tím, že „takoví studenti, kteří neumí vyplnit správně číslo účtu, nemají na této škole co dělat“, na tyto účty měla škola posílat ubytovací stipendia: *Nechápu, proč reaguje tak arogantně? Vždyť chybu může udělat*

přeci každý (studentka – diskusní fórum VŠE). V této tematické sféře je slovo – pojem arogance chápáno stejně jako předtím, tedy jako přezíravé, nabubřelé chování, kdy arogantní jedinec ignoruje ostatní.

5. Policie:

Zvláště na Internetu v diskusních fórech se vyskytlo několik syntagmat^{a synt. složení} /zásahujících do této tematické sféry, četnost výskytu však nebyla příliš velká: *policejní arogance a povýšenost šéfa dopravní policie* (pisatel poukazuje na neznalost zákonů, neboť šéf policie Z. Bambus tvrdí, že policie může jezdit rychleji, než je stanoveno v novém silničním zákoně); *arogance policie* (jeden muž se na Internetu podělil se svou zkušeností, kdy policie pronásledovala nějaké vozidlo, při tom zničila auto tohoto muže a následně byl tento člověk obviněn z ublížení policistů, z překročení rychlosti). Podoba *arogantnost* se v této sféře nevyskytla. Obecně tu bylo užito syntagmatu *arogantní policista* bez bližší specifikace. Adverbium *arogantně* se objevovalo opakovaně, například *dnes se ke mně, k profesionálovi, chová dopravní policista arogantně, vymýšlí si zákony* – z diskusního fóra, věnovaného novému silničnímu zákonu; *arogantně se vysmívali, s arogantním výsměchem* (příspěvek paní, která psala, že ji pronásledovali v Karlových Varech policisté - z textu ale nebylo patrné, z jakého důvodu); *policista arogantně prohlásil: Však my něco najdeme* (příspěvek muže, který byl ve čtyři hodiny ráno podroben dechové zkoušce s negativním výsledkem, poté se policisté snažili najít nějakou závadu na jeho automobilu); v jiném příspěvku pisatelka poukazovala na vstřícné chování policistů při záplavách v Českých Budějovicích, kdy se k policistům zachraňovaní lidé chovali arogantně (odmítali uposlechnout, riskovali zbytečně své životy).

V této tematické sféře se slovo – pojem *arogance* používá pro označení jakékoli^{ho} negativně přijímaného chování policie, není spojeno s nadřazeností a není spojeno s jasnými sémantickými rysy, je spojeno pouze s negativními konotacemi. Od předchozích tematických sfér se liší právě nejednoznačným užíváním tohoto pojmu.

6. Náboženství:

V tematické sféře týkající se náboženské problematiky jsem zaznamenala například tato syntagmata: *vrchol katolické arogance* (reakce autora příspěvku na článek Myslím, že Pan Ježíš Kristus by byl dnes katolíkem, podle autora se katolická církev považuje za supercírkev); článek Jana Rajlichy je polemikou s článkem Filipa Sklenáře, který psal, že skoro všichni v Čechách jsou ateisté, což Rajlich považuje za projev předsudku a arogantnosti, neboť by pak musela zaniknout evropská kultura, která mnoho let čerpá z tradic křesťanství; adjektivum *arogantní* jsem v tomto kontextu nezaznamenala. Adverbium *arogantně* bylo užito ve dvou příspěvcích, týkajících se karikatur Mohameda, jeden z příspěvků byla reakce Češky, jež se stala muslimkou: *Novináři na prosby dánské muslimské komunity reagovali arogantně a otiskli další sérii karikatur; jsme arogantně neomalení, když karikujeme zakladatele jiných „cizích“ náboženství a k tomu jsme patologicky hloupí, protože se takto neomaleně a arogantně chováme k někomu, s kým jsme ve vztahu možnosti velmi vážného konfliktu.* Kontexty poukazují na smysl slova - pojmu *arogance* opět prostřednictvím rysů sebestřednosti, nabubřelosti a ignorance.

7. Média, kultura (literatura, divadlo, hudba):

Sedmou tematickou sférou, v jejímž rámci jsem zaznamenala rovněž poměrně hojný výskyt slova – pojmu *arogance* a jeho derivátů je oblast médií a kultury. Výskyt již nebyl tak hojný jako například v tematické sféře týkající se politiky, ale přesto rozhodně tato oblast stojí za povšimnutí. Nejčastěji bylo slovo – pojem *arogance* spojováno s novinami či televizí: *novinářská arogance* (L. Jakl ve svém článku kritizuje novináře za jejich zaujatý postoj vůči prezidentu Václavu Klausovi); *informační arogance* (článek Petra Kájinovského na Internetu, v němž kritizuje noviny, televizi za nedostatečný přísun informací bezprostředně po letošních volbách, kdy Internet byl podle autora jediným médiem, které dostatečně informovalo širokou veřejnost, nicméně přístup na Internet nemá běžně úplně každý). Slovo – pojem *arogance* se objevilo například i v reklamě na divadelní hru *Hypochondr*, uváděnou v Brně, kde ji její tvůrci představují jako *lehce erotickou, středně koketní, těžce humornou frašku ze současnosti plnou konspirace, intrik, simulantství, něhy, arogance, šílenství a sexu*. Zajímavé je zde zařazení pojmu *arogance*, neboť zde není ve skupině slov s ryze negativními konotacemi. Takový výběr a takové pořadí je dáno charakterem reklamy, neboť zde je hlavním cílem upoutat diváky, jehož výsledkem by měla být návštěvnost onoho představení. Nicméně výběr slov vypovídá o realitě, jež nás obklopuje, neboť všechna slova z této skupiny jsou dnes hojně používána, i když jistě někteří lidé neznají přesný význam některých pojmů uvedených v této skupině, což je případem i slova – pojmu *arogance*. Rozhodně ale tento příklad poukazuje na nadužívání tohoto slova v současné době, neboť v této skupině slov jsou frekventovaná

„módní“ slova dnešní doby (což vychází i ze současného pojetí reklamy). Nicméně je slovo – pojem *arogance* uvedeno stejně jako ostatní slova v této skupině pouze jako výraz bez další specifikace, zde má pro můj výzkum malou informační hodnotu, v tomto kontextu jsem mohla zjistit jen jistou „popularitu“ slova – pojmu *arogance*. Zajímavým kontextem v užití tohoto lexému bylo syntagma *arogance rýmu* v názvu jedné básně na webových stránkách Literry (smyslem básně bylo postavení rýmu, rým zde byl personifikován jako někdo, kdo si může vše dovolit, rým zde byl jako někdo, kdo je výše postavený a *arogance* vychází z jeho postavení, autorem této básně je devatenáctiletý maturant).

V této tematické sféře se několikrát objevila i synonymní podoba slova – pojmu *arogance* – *arogantnost*. Největší užití bylo v kontextu televize jako média, především se články zaměřovaly na aktuální problematiku reality show a zaměřily se na chování aktérů těchto pořadů, takže se předmětem stala reality show *Vyvolení*, pisatelé diskusních fór se vyjadřovali například takto: *Arogantnost Petra Zvěřiny* (aktér první řady reality show *Vyvolení* - lidem se nelíbilo jeho povýšené, naduté chování, považovali jej za namyšleného „frajírka“); z druhé řady *Vyvolených* se lidem jevil jako zcela arogantní Jakub – *Arogantnost Jakuba – je namyšlený, nepříjemný, neumí cítit s lidma a už vůbec jim nerozumí* (z diskusního fóra, příspěvek jsem přepsala v původním znění, proto jsem slovo lidmi nechala v gramaticky nespisovné podobě – s lidma). Je samozřejmé, že bez znalosti těchto pořadů, tedy hlavně celého průběhu, by nebylo možné pochopit, z jakého důvodu lidé někoho považují za arogantního. Poznání a zdůvodnění bylo ale možné vysledovat právě z diskusních fór, kde pisatelé psali argumenty pro uvedení té konkrétní osoby jako arogantního

jedince. Z této charakteristiky je možné vypořádat kategoriální rysy arogance. K televizi jako médiu, respektive v kontextu tohoto média se také objevil tento pojem: „*Arogantnost, která povede ke krachu*... (článek Štěpána Kotrby uveřejněný v Britských listech v rove 2003, kde se autor vyjadřuje zprvu k aféře vzniklé kolem projektu Český sen, za arogantní projev pak považuje výrok Jiřího Voráče: „Vy plaťte a my si pak za vaše peníze budeme dělat, co chceme“. V tomto kontextu dochází opět k rozšíření sémantického pole, slovo – pojem arogance je tu jako jednání, v němž je přítomna dominance, egoismus, ignorace zájmů ostatních, ale také projev zvůle.

Dalším kontextem byl výskyt slova arogantnost v diskusním fóru, vztahujícímu se k uveřejnění fotografie nějakého člověka (byla to fotografie stolu, na němž byly pánské vody na holcní a jinak celkový nepořádek, fotografie nebyla opatřena žádným komentářem autora, který tu ostatně ani nebyl uveden), nevíme tedy, jak tuto fotografii interpretovat a zda – li vůbec měla být interpretována (zda toⁿ bylo například zobrazení chaosu současného světa). Všechny úvahy jsou proto jen čiré spekulace. Nicméně se pod fotografií rozpoutala bouřlivá diskuse, v níž jeden profesionální fotograf vyjádřil názor, že je to fotografie nějakého začátečníka a že tedy není moc povedená. Na tento výrok pak jiný pisatel reagoval slovy: *Nechápu vaši arogantnost*, fotograf pak odpověděl: *To nebyla arogantnost, ale pouze vyjádření mého profesionálního názoru*. V této souvislosti je tedy arogantnost pojímána jako přesvědčení, že pokud něco lépe umím, jsem oprávněný to ze své profesionálně vyšší pozice i hodnotit (alespoň tak to pochopil čtenář a pisatel příspěvku, který v chování profesionálního fotografa viděl arogantní chování právě v tomto významu. Tento příklad jasně

dokumentuje, jak je nesmírně důležitý kontext pro určení významu slova a také úloha argumentace pisatelů je v procesu poznání významu pojmů, slov záležitostí naprosto podstatnou a nezanedbatelnou. Je pravda, že většina lidí vnímá takováto tvrzení jako projev arogance, možná by však takovýto výrok mohl být považován za „silně asertivní upřímnost“, což by ale bylo synonymum ke slovu *arogance*, ovšem slovo, které by zároveň bylo i určitým eufemismem zkoumaného pojmu. Určitou úlohu tu samozřejmě hraje i podoba mnou zkoumaného materiálu, neboť v internetovém, a tedy písemné komunikaci je potřeba více komentovat a rozvádět své myšlenky než v komunikaci mluvené. Dokladem této skutečnosti jsou i častá nedorozumění, která vznikají právě v internetových diskusích.

Nejfrekventovanějším výskytem slova *arogantnost*, stejně jako derivátů slova – pojmu *arogance*, tedy *arogantní*, *arogantně* byl výskyt na diskusních fórech týkajících se počítačové tematiky, konkrétně blogwebu jakéhosi Radka Hulána, kde lidé diskutují, píšou své příspěvky právě na téma počítač. Lidé, kteří se zabývají počítači, tento web znají a vyjadřují se o autorovi tohoto webu následovně: *Hulánova arogantnost*, *Hulán je nabubřelý*, *arogantní narcisista*, *Hulán se na svém webu chová blbě a arogantně a vychází mu to*. *Co z toho plyne? Chovejte se arogantně a budete za vodou* (diskusní fórum na téma počítače). Na jiném diskusním fóru jeden pisatel o druhém píše: *Jsi arogantní, egoistický, vznětlivý, bezohledný, panovačný jako Hulán, který je arogantní blb: Hulán píše nesmysly a cenzuruje, jeho chování je naprostá arogance a cenzurování* (příspěvek, který se neshoduje s jeho názory, okamžitě smaže apod.); *Z jeho článků vyzařuje naprostá zakomplexovanost.....*(pisatel zde uvádí, že R. Hulán o jednom typu

počítače napsal, že v něm není zakomponován DVD přehrávač, pisatel jej na tuto skutečnost upozornil a R. Hulán na to zareagoval: Já mám pravdu, a ne výrobce, protože mě čte víc lidí!, pisatel R. Hulána označil dále těmito slovy: Je to magor, píše hlouposti, ale lidi, kteří nerozumí počítačům, tak mu bohužel věří....., jiný v diskusi reaguje: *Přeci tomuhle arogantnímu blbečkovi nemůže nikdo věřit už kvůli tomu, jakým způsobem píše.....*). Sám Radek Hulán píše na svém webu: *Vím, že musím být arogantní parchant, pracovitý a optimistický, aby můj web navštěvovalo hodně lidí.* (R. Hulán si je vědom bulvárního charakteru svého blogwebu, ale tvrdí, že lidi bulvár dnes přitahuje). Jeden pisatel označuje za arogantní následující Hulánovy výroky: *Hulán se na svém webu chová arogantně, říká, že lidi maj žít v luxusu a na ostatní se vykašlat, kdo dělá rukama, je vymazaný....*). V souvislosti s webem R. Hulána se objevil na jiném diskusním fóru jiný výrok, který se tak diskutovaného webu také částečně dotýká. Jednomu pisateli se nelíbí podoba stránek, tedy design stránek, kterou navrhla jedna mladá žena, ostatní pisatelé mu pak vytýkají aroganci vůči této ženě, vytýkají mu, že si neváží její práce, pisatel pak odpovídá: *To není arogantnost. Proti její práci nic nemám, vím, že je jinak velmi šikovná, ale design těch stránek se mi prostě nelíbí. Navíc nevím, proč to dělala zrovna pro Hulána....* Takže v této tematické sféře jsou projevy R. Hulána jakýmsi ztělesněním arogance jako povýšenosti, nabubřelosti i jisté neuznávání názorů druhých, opět si čeští rodilí mluvčí spojují aroganci s egocentrickým přístupem k životu. Pak se ještě objevilo několik příspěvků, které se vztahují k počítačové problematice, příkladem je např. syntagma *arogantnost webmastera*, jiný příklad: *arogance technické podpory* (časté výpadky, pisatelé si stěžují, že webmaster už téměř rok

neopravil chyby na webu, na něž jej upozorňovali), tento webmaster byl jedním pisatelem označen jako *huhňavý arogantní narcisista*. Zde mě zarazil výraz huhňavý, neboť se nijak nevztahuje k aroganci a na internetových stránkách, kde tohoto člověka nemohu slyšet, je výraz huhňavý nesmyslný (ovšem je ale možné, že webmastera pisatel osobně zná, a tak zná i jeho způsob mluvy). Opět se tu objevilo spojení *arogantní narcisista* (opět se tedy arogance pojí s představou sebestředného zaměření arogantních jedinců). Na jiném diskusním fóru ^{uvádí} jeden pisatel o jiném, který píše do tohoto fóra pod přezdívkou Charles: *Neuvěřitelná je arogantnost Charlese, chová se tak, jako by snědl veškerou modrost světa*. Na jiném portálu zase jeden pisatel reagoval na článek o tom, že počítače nepatří do rukou malým dětem, na což reagoval takto: *Je to arogantnost. Proč by děti nemohli používat počítače*. Přitom autor článku uváděl mnoho dle mého názoru rozumných argumentů pro to, aby malé děti nepoužívaly počítače, nikde nevyjádřil názor, že by je později nemohly používat, jen se přimlouval za to, aby to bylo později než ve čtyřech letech. Na serveru Mobilmania.cz zase ^{Pisatel} používá následující výrok: *Je to báječná demagogie, kterou arogantně uplatňuje Vaše redakce už dlouho, když se Vám něco nelíbí, tak to nečtete*. Pokud pomínu nepatřičné užití slova demagogie v tomto kontextu, slovo – pojem *arogance* tu vyjadřuje opět ignoraci.

V této tematické sféře jsem objevila i výroky, jež se vztahují ke světu showbyznysu: *Samer Issa je arogantní* – titulek internetové rubriky Super.cz – Potkali jste někoho slavného? Práskněte to! Už název napovídá, že je rubrika bulvární, sem čtenáři posílají své zkušenosti a názory na hvězdy popkultury, v našem případě příspěvek psala sedmnáctiletá dívka: *Sámer se chová děsně*

arogantně. Byla jsem na jeho autogramiádě a třikrát odtud odešel. Nevím, proč si na něco hraje. Tento výrok je pro naše účely v podstatě irelevantní, neboť má pro můj výzkum malou informační hodnotu, i když z poslední věty je možné pojímat, že si dívka ztotožňuje pojem arogance s povýšeným chováním,^m ovšem je to spíše implicitní vyjádření. K světovým hvězdám popkultury se vztahují následující výroky: *Cher je arogantní a namyšlená* (Blesk, ze slov kuchaře, který pro ni vařil a tvrdí, že zpěvačce nic z toho, co uvařil, nebylo dost dobré, stále si prý vymýšlela); *Victoria Beckham je arogantní, namyšlená, ošklivá a pitomá* (diskusní fórum, tento příspěvek poslala pisatelka, jež Viktorii osobně v Londýně viděla). Poslední dva příklady spojují slovo – pojem *arogance* s namyšleným chováním, jednáním, spojeným s „hvězdnými manýry“. Pisatelé ale použili syntaktickou skupinu *arogantní a namyšlená*, ačkoliv namyšlenost je rysem arogance, neboť slovo – pojem arogance je sémanticky širší. V případě komentáře vztahujícího se k zpěvákům hodnotili pisatelé chování zpěváků jako arogantní. V prvním případě navíc pisatelka usuzovala ne zrovna ze signifikantních znaků, neboť je patrné, že zpěváka nezná a ani se mi nezdá, že by se nějak výrazně arogantně projevil v situaci, v níž se s ním setkala.

V této tematické sféře týkající se kultury a médií byla nejčastějším rysem slova – pojmu *arogance* namyšlenost, povýšené chování, sebestřednost, přeceňování sama sebe, ignorace a opovrhování jinými, dle mého názoru „méně schopnými“ jedinci (viz R. Hulán). Nedostatečné předávání informací veřejnosti těsně po letošních volbách a během nich nelze považovat za aroganci (nebo lze chápat jako ignoranci), ale spíše za jisté profesionální selhání. Toto pojetí nepoukazuje na sémantické rozšíření

zkoumaného pojmu, ale spíše opět na nadužívání, což, jak jsem již uvedla, je záležitostí určité módnosti.

8. Zájmy (sport, kynologie, astrologie):

V této tematické sféře se zaměřím na výskyt zkoumaného slova v kontextu sportovním, motoristickém atd. Se sportovní tematikou se pojí například tato syntagmata: *arogance na vodě* (internetové stránky, na nichž si vodáci stěžují na překážky, jež pro ně představují vodní stavby, jako opozitum ke slovu arogance vidí pokoru, kdy tvrdí, že by mohli být vodní stavaři pokornější - zde by bylo na místě použít spíše pojem ohleduplnější vůči nám, vodákům, jinak dochází k zastření smyslu, neboť v tomto kontextu je použití opozita pokora k pojmu arogance nevhodné, ačkoliv v jiném kontextu je opozitum pokora zcela na místě). Na internetovém serveru Ronniefitness.cz, zabývajícím se, jak název napovídá, problematikou fitness, pisatelka reaguje na radu danou nějakým jiným pisatelem šestnáctiletému chlapci, který si chce posílit nohy: *Tvoje arogantnost mě už nebaví, kluk si chce posílit nohy, bude dřít do úmoru, ale nikdo ho neupozorní na zdravotní rizika.....* (slovo arogance je použito v kontextu nějakého nekvalitního činu, pisatelka cítí negativní konotaci slova – pojmu arogance, respektive podoby tohoto slova – arogantnost, ale z kontextu nevyplývá smysl nebo spíše charakteristické rysy charakterizující tento pojem. K profesionálnímu sportu se vztahují syntagmata *arogantní žebráci*; *Zidane zareagoval arogantně*. První syntagma použil hokejista Václav Prospal, aby charakterizoval rozhodčí – *Jsou to arogantní žebráci, myslí si, že jsou pány ledu a můžou všechno* (syntagma arogantní žebráci je v jistém smyslu protimluv, jinak hokejista

spojuje aroganci s nadřazeností – jsou pány ledu, žebráka si s nadřazeností nespojujeme, proto je syntagma arogantní žebráci zvláštním spojením nespojitelného, podle mě hokejstova spontánního projevu, v němž užil zvláštní spojení; v druhém případě se jednalo o aféru z letošního MS ve fotbale a konflikt francouzského hráče Zidana s italským hráčem Matterazim, titulek zněl Francouz vyzval arogantně Itala (Ital chytil Francouze za dres, ten mu řekl, že pokud má zájem o jeho dres, ať přijde po zápase, Ital začal údajně Ziranovi vulgárně nadávat, což přerostlo ve spor většího rozsahu, jenž musel být řešen před disciplinární komisí).

Další tematickou sférou, kde se objevilo slovo – pojem *arogance* je oblast automobilů. Na diskusním fóru, kde si lidé vyměňují své zkušenosti o značce Škoda, na dotaz pisatele reagoval jiný pisatel: To ví přece každý malý dítě!, na což dotazující reagoval: *Proč reagujete tak arogantně? Já myslel, že fórum je tu od toho, aby si lidi pomohli a poradili, a ne aby se někteří povyšovali nad ty méně znalé* (arogance jako projev nadřazenosti v nějaké znalosti, kterou mám já a nemá ji ten druhý); arogantnost a neopatrnost místního zemědělce (na stránkách jednoho automobilového klubu je článek, ve kterém autor píše o události, která se stala na automobilových závodech. Ačkoliv měly automobily zajištěný průjezd jednou severočeskou vesnicí, vjel jim na cestu traktor, nikdo naštěstí nebyl zraněn, ale autor počínání traktoristy označil za arogantní, počín traktoristy je pojímán jako určitá drzost, neomalenost, možná i bezohlednost, lze interpretovat i jako ignoranci či lhostejnost, všechny tyto rysy mohou být řazeny k pojmu arogance. Pokud bychom přijali toto tvrzení jako drzost (a vůbec celou situaci, i kdybychom museli například vědět, proč tam traktorista vjel, jestli věděl o konání závodů, možná byl jen neopatrný, pak nemůžeme

nazývat arogancí, ale autor článku nazval tuto situaci arogance, pokud tedy přijmeme toto tvrzení, pak by měl tento projev *arogance* například souvislost s drzostí, neboť v reprezentativních slovnících je synonymem arogance právě drzost (viz kapitola 4). Dále se objevilo na stránkách klubu Rottweilerů syntagma *arogance moci, výbor se chová arogantně* (kde pisatel kritizuje předsedu bonitační komise, protože si hodnotil vlastního psa a tvrdil, že je to pes jeho syna, který se jen stejně jmenuje a bydlí na stejné adrese, výbor tuto záležitost nevyšetřil, ačkoliv je v předpisech napsáno, že není dovoleno členům komise hodnotit své psy a ani psy svých příbuzných), v tomto kontextu spojuje tedy pisatel aroganci opět s mocí a s vyplývající nadřazeností, kdy je postavení zneužito ve vlastní prospěch. Na serveru, který je zaměřen na astrologii, se k znamení Střelce uvádí, že při negativních vlivech může převládnout u tohoto znamení: *pýcha, arogantnost, neschopnost omezení, přehánění, marnotratnost* (arogance je tedy zařazena do skupiny pojmů s negativními konotacemi, aniž by byl tento pojem nějak dále specifikován). V této tematické sféře tedy slovo – pojem *arogance* souvisí opět s nadřazeností a povýšeností, s mocí a dominancí.

9. Národnostní problematika, lingvistické otázky:

V této tematické sféře jsem se zaměřila na výskyt slova *arogance* jako subjektivního hodnocení různých národů, což se v diskusních fórech v několika případech vyskytlo. Zajímalo mě kontext a argumenty, abych mohla poznat, proč někdo z pisatelů

ten který národ označil za arogantní a není-li to jen projev nacionalismu.

Rusista Milan Dvořák psal článek o své cestě po Číně, kde se plavil s čínskými zbohatlíky, které charakterizoval takto: *Strašná arogantnost a samolibost bohatých Číňanů, nechtěl bych je mít za šéfy!* (Tyto Číňany si autor přejmenoval na pojem „noví Číňané“ podle ruského vzoru. (Pojem „noví Rusové“ v současném Rusku charakterizuje vrstvu ruských zbohatlíků, kteří přišli k penězům zločinnou cestou, jsou nevzdělaní a Rusům a vůbec celému Rusku dělají ostudu - vypráví se o nich velké množství anekdot). Arogance se tu spojuje tedy opět s nadřazeností, tentokrát plynoucí z bohatství. *Arogantnost Amíků* je syntagma z diskusního fóra, kde se pisatelky vyjadřovaly k tomu, který jazyk je dnes nejdůležitější. Syntagma bylo reakcí na příspěvek jedné pisatelky, která psala, že je dobře, že už se nemusí učit rusky, neboť má ruštinu spojenou s komunismem a blahořečí angličtině, která je podle ní nejdůležitější. Ostatní pisatelky souhlasily s tím, že je dnes angličtina důležitým jazykem. Avšak nechápaly, proč pisatelka spojuje politiku s ruským národem a s ruským jazykem, poukazují na fakt, že se ruština hned po angličtině stává velmi důležitým jazykem užívaným celosvětově v obchodní sféře, názor pisatelky označují za omezený. Jedna pisatelka poukazuje na *arogantní postoj Američanů, kteří „mnohdy nevědí, kde v Evropě leží jaký stát, protože je to nezajímá“*; dalším národem, který byl charakterizován jako arogantní člověkem, jenž v Rumunsku několik let žil, jsou Rumuni^{sk. d. b. s. p. c. P. K. K. K.}, dále se na internetových diskusích objevilo syntagma *arogantní Chorvaté*, kdy tato charakteristika byla spojována s neochotou. Zde je tedy

arogance spojována s povýšeným postojem, s přezíravostí, opět s ignorancí, s nadřazeným postavením. Toto spojování s jednotlivými národy je však naprosto nesmyslné, neboť arogance jako povahový rys typický pro nějaký národ neexistuje a nelze tedy takto zobecňovat. K slovenské politické sféře se vztahoval například příspěvek, který vyjadřoval arogantnost jako ignorování materiálních problémů Slováků (příspěvek psal Slovák v češtině, proto pojem arogantnost přenesl v tomto případě i do své češtiny, arogance je tu spojena s ignorancí); obecnou kritikou pak byl výrok: *nejhorší je pro mě útočnost a arogantnost, spojená s populistickým nacionalismem* (zde vyplývají na povrch zřetelné negativní konotace zkoumaného slova - pojmu).

Lingvistická problematika se objevila s tímto slovem například na počítačovém portálu, který je zaměřen na počítačovou tematiku. Jeden pisatel si stěžoval, že žádal o radu jednoho z provozovatelů serveru, ten mu nebyl schopen poradit, pisatel užívá syntagmat jako *arogance nezná mezí*, ale v jeho příspěvku je velký počet hrubých pravopisných chyb, jako například *mislím* apod., proto mu adresát odpovídá, že by si měl pořídit program na kontrolu českého jazyka a pak teprve mluvit o aroganci. V tomto příspěvku je patrné, že pisatel i přesto, že dělá hrubé chyby, zcela chápe význam slova arogance (tedy především část tohoto pojmu, zde ve významu ignorování nějaké žádosti). Na jiném diskusním fóru stále jeden pisatel slovně napadal ostatní návštěvníky diskuse, tak mu jeden z účastníků diskuse napsal, že neumí napsat ani české znaky, přitom si dovoluje na ostatní a kritizuje jejich způsob psaní, což pisatel označil za projev arogantnosti. Na to označený reagoval: *Jaké arogantnosti? To slovo neznám. Snad arogance, ne? Tato*

diskuse je zajímavá právě proto, že většina uživatelů Internetu používá slovo arogantnost jako synonymum slova arogance. Tento pisatel cítí mezi těmito významy jasný rozdíl, jako jediné správné se mu jeví slovo – pojem *arogance*, které je i uvedeno v reprezentativních slovnících českého jazyka (viz kapitola 4). Posledním syntagmatem vztahujícím se k této tematické sféře je toto: *Vlámština se vyslovuje jemněji a nizozemština proto Vlámům zní arogantně*. Zde se staví do kontrastu jemnost a arogance, jako projevů hrubosti. Hrubost by se v některých případech dala zařadit k jednomu z rysů arogance, ačkoliv ten, kdo je arogantní, nemusí být hrubý a ten, kdo je hrubý, nemusí být vždy arogantní. Jinak se v této tematické sféře slovo – pojem arogance chápe opět jako nadřazenost, povýšenost, ignorance.

10. Mezilidské vztahy:

Mezilidských vztahů se týkaly všechny předešlé tematické sféry, proto tato sféra je v určitém smyslu zastřešující, je zaměřena na přátelské vztahy, na milostnou problematiku, na různé konflikty apod. Často diskutovaným tématem bylo téma registrovaného partnerství homosexuálních párů, v jehož kontextu se slovo – pojem *arogance* objevovalo nejčastěji (v průběhu let, než došlo letos k přijetí zákona o registrovaném partnerství). V této souvislosti se objevila spojení: *lži a arogance* (syntaktická skupina) (článek jednoho z členů Ligy gayů a lesbiček, kde se ^{autor} podivuje nad skutečností, že tak inteligentní politici jako Vlasta Parkanová či Cyril Svoboda stáli proti přijetí tohoto zákona. Autor článku vysvětluje, proč je pro homosexuální páry ze zákonného hlediska důležité registrované partnerství - poukazuje např. na úmrtí jednoho z partnera apod., nakonec vidí v takovém jednání těchto párů jasný

znak zodpovědnosti homosexuálů, politici tvrdili opak těchto faktů, a proto pisatel označuje tento přístup jako arogantní); syntaktická skupina: *ignorance a arogance* (reakce autora článku v Katolík revue na výroky katolických liberálů, kteří stojí na straně registrovaného partnerství, zatímco autor článku je proti). Obecně jako pojem patřící do skupiny slov s negativními konotacemi je příspěvek pisatelky na diskusním fóru, ve kterém uvádí, co nenávidí u mužů, tedy vlastnosti s negativními konotacemi (i když aroganci dále nespécifikuje: →, už zařazení do skupiny slov s negativními konotacemi je určitou informací: *Nenávidím lež, faleš, arogantnost*; podobná skupina slov se objevuje i na serveru, kde si názory vyměňují ženy, v reakci na dotaz Co nenávidíte na mužích, jedna pisatelka píše: *Nejvíc nesnáším nespolehlivost, lehkomyšlnost, vypočítavost, sobeckost, arogantnost, necitlivost, lhaní, nevěru a hlavně alkoholismus, kouření a hráčství* (u třech posledních slov se nejedná o povahový rys, proto je nemůže ani řadit do stejné skupiny jako slovo – pojem arogance). Dalším syntagmatem je například *arogantnost kuřáků* (článek, v němž autor vytýká kuřákům, že omezují svým kouřením nekuřáky, opět je zde zdůrazněn jeden z rysů arogance – ignorance). Objevily se na Internetu i dva příspěvky, které je dle mého názoru nutné brát s rezervou, z nichž jeden je rada, jak se zachovat, když potkáte blba (kdy rozebírá pisatel tři typy blbů, první je *srážka s arogantním, dominantním šéfem*, kterému je podle pisatele nutné vše říci na rovinu a „třeba to zabere“, „no a pokud ne, tak si hledejte novou práci“. Druhým příspěvkem je článek Jiřího Pavlovského: *Proč nemám rád intelektuály aneb Arogance povýšená na životní styl*, v němž autor vyjadřuje svůj nesouhlas s postojem intelektuálů, kteří jsou proti komercializaci, proti amerikanizaci, autorovi tento postoj připadá

přehnaný). Dalšími spojeními jsou například: *arogantní Pražáci* (z rozhovoru s primátorem Prahy a místopředsedou ODS, v němž se ho novinářka ptala, zda existuje pojem arogantní Pražák, P. Bém poukazuje na určitý pragocentrismus a pragofóbiu, což jsou jevy podle něj vyvolané spíše mediálně); *arogantní a slepý flegmatik* (článek ženy, která byla po operaci páteře a nepustila sednout starší paní, která jí to vyčetla právě těmito slovy); na diskusních fórech jeden pisatel druhému vyčítá aroganci: *Jsi tak arogantní, když s Tebou někdo nesouhlasí, ihned jej začneš osočovat a začneš mu nadávat* (zde je arogance chápána jako povýšené chování vyznačující se přezíravostí a ignorancí stejně jako na serveru, kde většinou mladí lidé žádají psycholožku o radu: *Nevím, co mám dělat. Miluju ji a ona se ke mně chová arogantně, úplně mě ignoruje*) (Ve všech příkladech přepisuji tak, jak byl příspěvek napsán, tzn. neopravuji chyby apod.) Arogance je tedy v těchto případech chápána ^{ve} spojená s negativními konotacemi. V jednom případě naopak není uživatelem brána jako něco zcela negativního: na jednom diskusním fóru jeden pisatel druhého označila za arogantního, druhý na toto označení reaguje: *Jo, jsem arogantní a zlý a jsem na to hrdý!* (Protože se jedná o server, kam píše dospívající mládež, je možné, že takovýto postoj je spíše projevem vzdoru, provokace či určité pózy. Pokud by to byl projev vzdoru, pak by se slovo – pojem arogance rozšířil o další sémantický rys, nicméně toto byl jen jediný případ takového užití). K adolescentům se v souvislosti s výzkumem slova - pojmu arogance vztahuje několik příspěvků a tedy i několik spojení: *Bud' namyšlená a arogantní* (což je příspěvek čtrnáctileté dívky do diskusního fóra, kde se dívka svěřuje, že tuto radu jí dává její kamarád, ona se však s takovým chováním neztotožňuje, a proto se

ptá ostatních na jejich názor, zda se má s takovým člověkem raději přestat kamarádit, či nikoliv); jiná sedmnáctiletá dívka píše o tom, že chtěla na jednom večírku působit pohodově a s nadhledem, většina lidí toto chování prý považovalo za projev *arogance*; generační problematiku se týká příspěvek šestnáctileté dívky, která ve svém článku nazvaném *Arogance starších lidí*, popisuje, že si váží starších lidí a ona i její přátelé se k nim chovají s úctou, ale má zkušenosti, že se starší lidé arogantně chovají k mladším (dokládá příhodou, kdy do její kamarádky strčila starší paní, dívka spadla a ta paní řekla: „Uhni!“, což považuje tato dívka za projev *arogance*). V této tematické sféře se slovo – pojem *arogance* pojilo s určitou převahou, či spíše s pocitem určité převahy, vyplývající například z věku či ze sociálního postavení, případně z místa bydliště nebo i v souvislosti například z intelektuální převahy apod.

11. Obecná pojednání, psychologické rozbory:

Do této tematické sféry jsem zařadila příspěvky, které se zabývají psychologickým rozbořením *arogance* a vůbec obecnými pojednáními o tomto jevu. Na jednom serveru, který se věnuje psychologii, autorka článku s názvem: *Arogance skrývá slabiny* pátrá po příčinách arogantního chování a zamýšlí se nad podstatou tohoto jevu. Jedním z pojetí je to, které poukazuje na zakomplexovanost člověka, který arogancí maskuje svou nejistotu. Jako vzácný případ ukazuje autorka ten, kdy si je člověk skutečně sebou jistý, je úspěšný ve své práci, a tak se mu „zatočila hlava“, proto se projevuje arogantně, což je spojeno s mimořádně silným egem (silné vnímání sebe a vysoké sebehodnocení). Tato druhá skupina lidí podle autorky druhým neubližuje, neboť jsou si sebou jisti. Někdy se arogantně projevují mladí lidé v době dospívání, kdy

hledají svou identitu. Autorka upozorňuje, že arogantní jednání souvisí samozřejmě s primární sociální skupinou, jíž je rodina (pokud rodina dítě vychovává v lásce, dítě netrpí pocitem méněcennosti, pak se nestane arogantním či je menší pravděpodobnost arogantního chování). Autorka radí, že pokud se setkáme s arogantním jedincem, máme tento způsob komunikace ignorovat a nenechat se vyprovokovat k podobnému jednání, neboť arogantního člověka z jeho pocitu méněcennosti nemůže vyvést často ani zkušený psycholog, arogantní člověk nikdy nehledá chybu v sobě, ale v druhých. O tomto článku jsem takto podrobněji pojednala proto, že mi pomůže v konečném určování kategoriálních rysů slova – pojmu *arogance*. Navíc je tu naznačen i jeden typ obrany proti arogantnímu způsobu komunikace, což bylo předmětem mého výzkumu u žáků a studentů pražských škol (viz kapitola 3).

Na jiném serveru bylo zajímavé pojednání o gestech, jehož účastníci poukazovali na *arogantní gesto – dlaň otočenou k zemi, což podle článku není dobré používat zvláště při debatě se svým nadřízeným, neboť by toto gesto mohl pochopit jako arogantnost a drzost*. V jiném internetovém článku jeho autor projevil vysoký stupeň obraznosti, kdy aroganci přirovnává k hnisajícímu zánětu, který se v současné době šíří vzduchem rychlostí blesku, článek nazval autor: *Pandemie lidské arogance*. V jiném článku se jiný autor zamýšlí nad podstatou arogance. Aroganci pak vidí jako bezduchost. Spojuje ji s lidmi, jimž zachutnala moc. *Arogance lidí, kteří neumějí poděkovat za pomoc a podporu*. Zajímavým a netypickým spojením je *arogance podlézavých zavražděnců*, což je na první pohled protimluv, nicméně z toho, co jsem psala, je možné, že zde poukazuje autor článku na arogantní jednání těch,

kteří se takto projevují proto, aby zakryli svou nejistotu, svůj strach. Tato tematická sféra byla velmi podstatná pro tuto práci, neboť odkryla hlouběji chápání slova – pojmu *arogance*. Záměrně jsem tuto tematickou oblast zařadila na úplný konec druhé části.

Nejfrekventovanější syntagmata, pojící se slovem – pojmem *arogance*, s nimiž se můžeme setkat v publicistických textech, na Internetu, v diskusních fórech (kde je možné poznat chápání tohoto pojmu a jeho derivátů prostřednictvím příspěvků od nejširšího okruhu českých rodilých mluvčích), jsou: *arogance moci*, *arogance boháčů*, *arogantnost pracháčů*, *prodavačka*, *policista*, *politik*, *řidič se chová arogantně*, *arogantní jednání*, *chování*, *způsob komunikace* apod. Slovo – pojem *arogance* se pojí s konkrétními osobami, často se projevuje vysoký stupeň abstrakce uživatelů jako například *pandemie lidské arogance*. Tento vysoký stupeň abstrakce a metaforičnosti zcela odpovídá našemu metaforickému myšlení, a tedy i předmětu kognitivní lingvistiky, která staví na metaforách a kategorizaci lidského myšlení. Proto i já jsem si pro lepší přehlednost rozdělila syntagmata a syntaktické skupiny do tematických sfér, v nichž se slovo – pojem *arogance* vyskytovalo. Lidé spojují toto slovo s negativními konotacemi, slovo – pojem *arogance* asociuje ve vědomí uživatelů – rodilých mluvčích rysy jako nadřazenost, moc, povýšený způsoby jednání, ignorance, opovrhování druhými, převaha plynoucí z lepšího sociálního, finančního, příp. intelektuálního postavení apod. V některých výjimečných případech chápou lidé aroganci jako něco pozitivního, např. *arogance mě žene dopředu* (z diskusního fóra), toto pojetí však není většinou v současnosti specifikováno, a tak není jasné, z čeho vyplývá (zda z neznalosti významu či z nějaké pözy - viz *jsem arogantní a jsem na to pyšný* apod.) Rodilí mluvčí (podle

tohoto výzkumu) vidí arogantní jednání jako projev lidí, kteří jsou úspěšní a dobří ve svém oboru, jako projev lidí, kteří jsou z nějakého důvodu nadřazení ostatním. Slovo – pojem *arogance* vždy vyplývá z dominance. Druhým pojetím lidí, kteří se chovají arogantně, je pojetí, podle něhož lidé arogancí skrývají své komplexy, svůj strach, nejistotu. Většinou si lidé aroganci spojují s inteligencí, ale v některých případech ji naopak spojují s hloupostí. Často uživatelé jazyka oddělují pojem *arogance* od pojmu *namyšlenost*. Slovo – pojem *arogance* má však širší sémantické pole, *namyšlenost* je pak jedním z jeho sémantických rysů.

Tato podkapitola obsahuje výsledky obsáhlého výzkumu výskytu slova – pojmu *arogance*, výzkum se týkal i derivátů tohoto slova, adjektiva *arogantní*, adverbia *arogantně*, také jsem zkoumala i jinou podobu tohoto pojmu - *arogantnost*.

2.2 Výzkum pozitiva arogantnější, arogantně a superlativ nejarogantnější, nejarogantněji – Internet, publicistické texty

V této podkapitole se zaměřím na výskyt pozitivu (včetně komparativu) a superlativu k adjektivu *arogantní* a adverbium *arogantně*. Nepůjde mi o nějaký skutečně podrobný popis, spíše o uvedení příkladů, které jsem zaznamenala na Internetu a jejich hodnocení. Když jsem hledala v Českém národním korpusu, výskyt těchto výrazů jsem nenašla, což je pochopitelné, neboť nelze určit míru *arogance*, a tudíž ani není možné *arogantní* projev srovnávat. *Arogantní* se řadí k adjektivům kvalifikačním. Užití pozitivu

(komparativu) a superlativu je v tomto případě jakousi desémantizací. Uživatelé však tyto pojmy užívají v běžné komunikaci, možná spíše neuvědoměle. Výskyt na Internetu, především v diskusních fórech byl značný, i proto není možné tento jev ignorovat. Samozřejmě je užití těchto forem většinou vyjádřením subjektivního hodnocení a subjektivních pocitů, s nimiž se tento 2. a 3. stupeň váže v myslích nejširší škály uživatelů mateřského jazyka, tedy češtiny.

Pozitiv adjektiva arogantnější se objevoval v těchto syntagmatech: *Petr je arogantnější a arogantnější* (diskusní fórum, z kterého vyplývá, že se chová čím dál povýšeněji, je tu míra subjektivního chápání dané osoby ostatními uživateli); *ODS je arogantní, její představitelé ještě arogantnější*; *Kdo je arogantnější, kdo koho víc uráží*; *Arogantní ODS, na ně ještě arogantnější záplata – Paroubek* (Britské listy). Zde je užití komparativu, neboť zde pisatelé srovnávají mezi sebou různé subjekty představující arogantní jednání. Například na jednom serveru se objevila kritika zaměstnavatelů, kteří si vymýšleli různé důvody, proč zájemce o zaměstnání nepřijmout a autoru článku se zdály tyto důvody nedostatečné pro odmítnutí, proto uvedl: *Zaměstnavatelů ubývá, těch, co chtějí zaměstnání, přibývá, takže zaměstnavatelé mohou být stále arogantnější a arogantnější a nevážit si lidí, které by mohli zaměstnat, nechovají se k nim jako k sobě rovným*. (Pozitiv arogantnější dvakrát zopakován pro větší zdůraznění a pro větší emocionální působení, zde je uveden poměr arogance, respektive její zvýšení v časovém sledu, slovo – pojem arogance je tu spojeno s povýšeným postojem daným vyšším pracovním postavením). *Francouzské a evropské liberální špičky jsou stupidnější a arogantnější než před rokem* (opět časové hledisko, jako nelogické

spojení se mi jeví francouzské a evropské, protože francouzské patří do skupiny evropských států). *Absolutní snob se projevuje často pýchou i předsudky a musí být arogantnější než kdokoliv jiný*; (ovšem adjektivum absolutní je zde uvedeno pro zvýraznění takové vlastnosti vyplývající často ze sociálního statusu, někteří lidé ve snobismu spatřují ale i prvky kladných konotačních aspektů, jako např. takový člověk má vytríbený vkus apod.) *Kdo je arogantnější? Václav Klaus, nebo Jiří Paroubek?* (námět na diskusi pro návštěvníky webu, který je zaměřen na politiku); *Stalin a jeho klika byli postupně čím dál tím arogantnější a autokratičtější*. I adjektivum autokratický je jakostní adjektivum stejně jako adjektivum arogantní, obsahuje tedy hodnotící hledisko. U adjektiva autokratický je stupňování tedy také jakousi desémantizací. *Vedení firem je stále v porušování práv arogantnější a vynalézavější* (článek o porušování práv akcionářů v Rusku); *Není možné být arogantnější a sprostější než Klaus, není možné být opilejší než Zeman a hloupější než Gross* (diskusní fórum). Zde je použito hovorové češtiny, kterou jsem opět neupravovala. Vyjádření subjektivního názoru pisatele (což je i u jiných příspěvků, zajímá mě však v jakém smyslu je zkoumané slovo užito). Můžeme si všimnout komparativu u ostatních užitých adjektiv, která jsou v hovorové češtině často používána a nikdo se nad tímto faktem nepozastavuje (je také velmi obtížné určit míru hlouposti, vždy to bude subjektivní hodnocení). *Nastupující generace Chorvatů je rok od roku arogantnější a nadřazenější* (server, na němž si uživatelé vyměňují své poznatky o Chorvatsku). Zde je tedy chápána arogance jako projev nadřazenosti, která se opět stupňuje v určitém časovém období. (Pisatel uvádí, že se rok od roku Chorvaté chovají namyšleněji a namyšleněji). *Urvanější*

než Němci, arogantnější než Amíci.....(zde nebylo možné dohledat kontext, proto uvádím pouze tuto část, zřejmě subjektivní dojem pisatele, ale nevím^{i,isté}); *Jsou Číňani a Japonci arogantnější než Češi* (diskusní fórum, zkušenost s těmito turisty, kteří se podle pisatele projevovali nadřazeným postojem a povýšeným chováním); *Zdáš se mi čím dál povrchnější, arogantnější a samolibější* (diskusní fórum). V posledním případě slovo povrchnější není sémanticky vázané na slovo – pojem arogantnější a tvoří samostatné sémantické pole, které nemá společné rysy s pojmem arogance, zatímco arogance sémanticky souvisí s pojmem samolibost, je jeho kategoriálním rysem. V těchto případech šlo o subjektivní hodnocení osob a jejich chování v časovém období, kdy dochází k nějaké změně, nebo se tu srovnávají osoby či skupiny osob. Jde přitom o ryze subjektivní hodnocení. Materiál jsem až na drobné výjimky čerpala z internetových diskusních fór.

Superlativ *nejarogantnější* byl součástí například těchto syntagmat: *Googole je ta nejarogantnější firma na světě* (článek malé newyorské firmy, která žaluje firmu Gógole za to, že neoprávněně používá jejich software); *Na infolinky Telecomu posadili ty nejarogantnější a nejhloupější* (na diskusním fóru píše jeden muž, že chtěl vyřídit reklamaci, ale operátoři mu nepomohli). Zde se superlativ vztahuje k problematice nevyřízení problému či neochotě, což není dále specifikováno. Je to také subjektivní hodnocení, ale i z tohoto superlativu je možné usuzovat na kategoriální rysy slova – pojmu *arogance*. *Pracovníci televize (hlavně ti známi) jsou nejarogantnější* (příspěvek pisatele, který v ČT pracoval jako dělník a tento příspěvek napsal do diskusního fóra - dále je nespecifikováno, můžeme jen domýšlet, že se například chovali pracovníci povýšeně, ale mohl to být jen pisatelův

subjektivní pocit, neboť mediálně známé lidi mají ostatní tendenci vidět vždy jako domyšlivé osoby, navíc zde není uvedeno z jaké skupiny lidí jsou nejarogantnější, je to ^{tedy nejsošle} subjektivní hodnocení pisatele). *Špidla je ten nejarogantnější zločinec* (diskusní fórum, opět subjektivní vyjádření, expresivně zbarvené); *Peníze jsou nejneomalenější, nejarogantnější formou kapitálu stejně jako rojící se včely, ty jsou také tou nejneomalenější, nejarogantnější formou včel* (z článku, úvaha o moci peněz, zde jsou uvedeny i skupiny (předmětů, dále živočišný druh), ze které je vybráno hodnocení, nechybí ani srovnání, jen bych neužíval⁴⁴ pojem forma včel, ale spíše druh včel); *Obchodník musí být nejarogantnější, nejprotřelejší ze všech profesí* (ekonomický portál – diskusní fórum). Zde slovo – pojem *arogance* souvisí opět s dominancí, vyplývající z větší zkušenosti. *USA – dnes námocnější a nejarogantnější vojenská mocnost na světě* (diskusní fórum, kde pisatel kritizuje útoky na Irák, na Kosovo). Zde je slovo – pojem *arogance* spojováno s mocí a agresivitou. *Jakub z Vyvolených je nejarogantnější idiot a primitiv* (*arogance* se spojuje s hloupostí, navíc je zajímavé spojení původně slova z odborného stylu s vulgarismy); *Francie je nádherná a mám ji rád, ale Francouzi jsou jako národ jistě nejarogantnější Evropané; Nejarogantnější politici jsou bez debat Špidla, Paroubek a Bursík; Vláda G. Bushe a konkrétně jeho zahraniční politika je nejméně kompetentní, nejbezohlednější, nejarogantnější a nejvíce ideologická v dějinách USA* (článek); *Byl to snad ten nejarogantnější kluk, kterého jsem potkala, schytala jsem praštění ramenem, kopnutí a šlápnutí na mou nohu a ani se neobtěžoval s omluvou* (vymyšlené povídky, které píše náctiletí na jednom literárním serveru. Toto je tedy jediný případ, který se nevztahuje k reálnému světu, ale ke světu fikčnímu a slovo – pojem *arogance*

je chápán ve smyslu bezohledného chování; Jágr – bankrot za 2 hodiny (článek v Blesku na Internetu, k tomu se pak připojila diskuse, v níž jeden pisatel na článek reagoval: *Jágr má samá nej – nejarogantnější, nejblbější*. Pisatel vyjadřuje ^{tedy} svůj názor.

V těchto příkladech bylo slovo – pojem *arogance* vždy spojeno se subjektivním hodnocením, často byl význam zastřen, jen někdy byla uvedena skupina (lidí, předmětů a jevů), s níž je srovnáváno a vynikal zde rys nabubřelosti či přezíravosti jiných, pokud byl vůbec superlativ blíže specifikován, ale jinak pozitiv, komparativ a superlativ mají rys desémantizace, jelikož není jasné, jakým způsobem bude určena míra arogance a také kdo bude základem pro srovnávání.

Adverbium *arogantněji* se vyskytovalo hojně ve vyjadřování uživatelů Internetu i v publicistických textech. Zaznamenala jsem například tato syntagmata ^{a synt. sk.} v kontextu těchto výroků: *Premiér Paroubek se choval ještě arogantněji než obvykle* (návštěva premiéra na Radiu 1 – viz kapitola 2); *Nešlo by odpovídat méně asertivněji, arogantněji a impertinentněji?* (syntaktická skupina). V tomto případě je nesmyslné spojení asertivněji a arogantněji, neboť s asertivitou se pojí pozitivní konotace, někdy je doporučována i jako obrana proti aroganci, zatímco arogance se pojí s negativními konotacemi a impertinence bych pak mohla považovat za rys arogance (i když se ^{to je} samozřejmě pokusím shrnout na konci, i během výzkumů se utvářejí, a proto je uvádím). *Arogantněji než Češi vystupují ve zbytku Evropy jen Balkánci. Ti také vše vynalezli, všude byli a lidská civilizace má kolébku právě u nich* (z diskusního fóra); *Americké a jiné okupační síly provádějí odvetná opatření stále násilněji a arogantněji....*; V těchto případech docházelo ke srovnání nebo je arogance specifikována

(vychází například z moci); *Navíc naše zkušenost je až na výjimky spíše taková, že ochránci přírody se chovají nejen v lesích arogantněji než normální návštěvníci* (zde slovo – pojem arogance souvisí s nerespektováním ochrany přírody, je to specifický případ, nelze vztáhnout na nějaký rys tohoto pojmu). *Sedmnáctiletá šlechtična se chová arogantněji než sám velký Lucius Malfoy* (opět fikční svět – úryvek je z knihy britské spisovatelky J. K. Rowlingové – Harry Potter, aby bylo možné určit rysy jednání postavy, je nutná znalost tohoto díla i postavy Luciuse Malfoye, jehož jednání je povýšené, pohrdající okolím, sebestředné, nepříjemné vůči okolí, hodnotí pouze sebe a svou rodinu jako nejlepší, v jeho povaze je přítomen rys nadřazenosti, dominance a superiority); *Mnohem horší než nagelovaní tuzéři jsou tzv. obchodní zástupci, kteří se chovají za volantem mnohem arogantněji* (chybí srovnání); *Vyhrazují si právo reagovat arogantněji v mezích slušnosti. Krom toho bych svoje reakce klasifikoval spíš jako ironicko – sarkastické* (tuning.cz – problematika automobilů, není zde však znám kontext, ale ironie a sarkasmus mohou být brány spíše jako projevy arogance); *Antl se choval čím dál arogantněji, zamával svým senátorským průkazem a s odkazem na imunitu se odmítl podrobit i dechové zkoušce...*(článek – MF Dnes); *Mariah Carey není normální – název článku. Jejich sebevědomí den ode dne roste a přestože jejich sláva pomíjí, chovají se čím dál namyšleněji a arogantněji. Známým příkladem nepřímé úměry je například Mariah Carey. Mariah Carey má armádu sluhů. Chová se totiž stále arogantněji a připomíná namyšlenou nanyňku. Zaměstnává totiž doslova celou armádu služebníků, kteří jí musí sloužit, jako kdyby byla nějaká princezna* (Blesk). Zde se poukazuje na spojení slova - pojmu arogance s namyšleným chováním; *Jak*

dlouho fotbaloví mafiáni stále arogantněji odmítali podobná tvrzení před aférou s kapříky? Jste opravdu tak slepí? (diskusní fórum, reagující na aféru úplatků ve fotbale, pozitivně arogantněji je zde použito pro zesílení působení tvrzení pisatele a poukazuje na jednání, kdy docházelo akterů aféry k popírání a k ignoranci nařčení, která se ukázala být pravdivá); Soukromé neregulované monopoly se mnohdy chovají dokonce ještě arogantněji než státní monopolní struktury. Soutěž na trhu je třeba chránit (stránky podnikatelského časopisu Profit). V tomto případě je tu srovnání a komparativně je užito pro zesílení arogantního způsobu jednání, vyplývajícího z nedostatečné konkurence. Řidiči skútrů se v horách pohybují čím dál arogantněji a jejich počet oproti loňskému roku vzrostl o dvacet procent. Jezdí bezohledně, zaznamenáváme stále stížnosti od lidí (krkonošská horská služba – webové stránky). Je zde odkaz na určitou změnu v časovém období, zhoršení chování řidičů skútrů, slovo – pojem arogance spojeno s bezohledností; Chováte se stále arogantněji, co akce čisté ruce – je to hanba...(straší příspěvek do diskusního fóra o politice, rysem arogantního chování je v tomto kontextu stále drzejší chování, kdy si politici dělají, co chtějí, arogance jako projev zvůle); Britney Spears trpí neovladatelnými záchvaty vzteku, na veřejnosti se chová stále arogantněji, vypadá čím dál neupraveněji a její zpěv také za moc nestojí (Blesk); Mnoho bývalých zaměstnanců uvádí, že se ke svým dětem Forrest Mars choval arogantněji než ke kterémukoliv jinému zaměstnanci. V posledních dvou příkladech není slovo – pojem arogance, respektive pozitiv adverbia arogantně není blíže specifikován. Pod Chiracem Francie skutečně působí stále arogantněji jako národ, který je přesvědčen o oprávněnosti svých názorů a o univerzalitě svého modelu vládnutí (diskusní fórum). Zde je poukázáno na

zvětšování míry arogance spojené s nadřazeností vycházející z názorového přesvědčení a z pocitu převahy. *'A je zajímavé, že čím méně tito lidé chápou svou situaci, tím arogantněji a přihlouple se o ní vyjadřují – jako by neměli vůbec duši* (diskusní fórum – příspěvek o lidech, kteří v našem státě kradou a chovají se neeticky). V tomto kontextu je spojení arogance rysem hlouposti. V Lidových novinách se objevil před rokem článek britského sportovního novináře, v němž obvinil české montéry Ferrari, že „flákače“, kteří musí zapracovat na své pověsti, na to reagoval I. Chocenský, předseda zakladatelské Organizace odborového svazu Kovo: *Nemusíme zapracovat na své pověsti, jak uvádí britský novinář, ale máme spíše problém s podlézavostí. Čím arogantněji se k nám někdo chová, tím jsme mu oddanější (či poddanější)?* Výroky britského novináře jsou pokládány za arogantní (s rysem nacionalismu a povýšenosti, zároveň, jak mnozí poukazují, založeném na neznalosti prostředí); *Policie jezdí mnohem arogantněji než ostatní řidiči. Kdy i my budeme mít policii možnost udělovat sankce za nesmyslně omezení rychlosti, zákazy předjíždění apod.* (diskusní fórum k novému silničnímu zákonu – arogance spojená s nějakou zákonem danou pravomocí). *Čím arogantněji se projevujete, tím Vás bohužel lidé víc berou. Nemůžu se před lidmi ze showbyznysu otevřít.* (Lidové noviny – rozhovor s operní zpěvačkou D.Peckovou, pojetí arogance jako určité obrany před okolním světem); *...export ve prospěch svých vlastních firem. USA se vůči nám chovají jako bývalý Sovětský svaz, v některých směrech a ohledech možná ještě arogantněji* (diskusní fórum); *Ribbentrop se přitom choval ještě arogantněji, než u něho bývalo zvykem. Papeži neušlo, že předváděná arogance má zastřít nejistotu....* (stránky věnující se historii). Zde není jasný kontext, ale slovo – pojem

arogance je spojeno s nejistotou, která je takovýmto způsobem maskována. *Když se totiž na Pljuščenkovi podíváte, nevěsta je jasně dominantnější a vypadá arogantněji než Pljushy. Tak uvidíme, jak to dopadne* (diskusní fóru, kde se vyjadřuje fanyнка ruského špičkového krasobruslaře, (fanynkou přezdívan Pljushy) k jeho nevěstě. (V příspěvku jsem neopravovala gramatické chyby jako i v ostatních příspěvcích, ze kterých uvádím příklady). Zde je patrné spojení pojmu *arogance* s *dominancí*. (Samozřejmě to může být i ryze subjektivní pocit fanyanky, je nutná znalost té konkrétní osoby, jako i u jiných příkladů, nicméně to není předmětem mé diplomové práce, neboť mně se jedná o zjištění, jak uživatelé chápou zkoumaný pojem, pro což jsou právě důležité takovéto subjektivní asociace).

Superlativ adverbia *arogantně* - *nejarogantněji* se vyskytl jen několikrát na rozdíl od pozitivu: ^(superlativ) Bylo to v těchto kontextech: *Vždyť politici, kteří se v televizních debatách chovají nejarogantněji a napadají protivníky nejbezohledněji, sklízí u diváků nejvíc bodů.* V tomto kontextu se jedná o snahu poukázat v co nejvýraznějším světle na nesprávné chování politiků před televizními debatami (na jejich nabubřelé až nepříjemné chování); *Ze všech distributorů DVD a CD se Warneri chovají nejarogantněji.* To je poslední DVD, které kupuji (diskusní fórum). Zde není blíže specifikováno, v čem spočívá ono nejarogantnější jednání, není tedy možné charakterizovat pojem *arogance* v tomto kontextu. *Nejarogantněji a nebestiálněji – protože nejdéle, nejtriumfálněji a nejbezohledněji zadusila katolická moc lidská práva v bezmocných a napospas jí vydaných*(článek). Ve větě se objevil anakolut. Je zde patrné silné citové zaujetí, proto autor článku použil superlativa, slovo – pojem *arogance* se spojuje v tomto kontextu s krutostí až

bestialitou, což nejsou rysy pojmu arogance, spíše se slovo – pojem *arogance* pojí s bezohledností. Na jiném diskusním fóru se jeden pisatel dělil se svým osobním zážitkem, jednalo se o jakýsi sousedský spor: *Nejarogantněji se chovala naše sousedka, která tenkrát dokonce plivla mému otci do tváře.* Zde je pojem arogance spojen s útočným a agresivním chováním. Není tu ale skupina lidí či osoba, s níž je srovnáváno, opět je to tedy desémantizace. Navíc osobu, již pisatel uvedl ve svém příspěvku, neznáme a není ani příliš pisatelem specifikována, můžeme však pochopit rys arogantního chování. *ODS se tvářili a chovali nejarogantněji, to si také pamatuji. Nikdo z jejich současných politiků mi není sympatický. Osobně chci nižší daně...* (z diskusního předvolebního fóra). Zde je použita synekdocha, jejíž výskyt není ojedinělý asi podobně jako jev zobecnění. Lidé mají tendenci zobecňovat a nazývat celkem části (častěji než části celkem, alespoň podle tohoto výzkumu). Superlativ adverbia arogantně byl většinou uváděn v rámci nějaké skupiny, proto bylo možné lépe pochopit specifikační rysy arogantního chování.

Tato podkapitola byla zaměřena na výzkum výskytu pozitiva, komparativa a superlativa adjektiva *arogantní* a také adverbia *arogantně*, jež jsou v podstatě určitým stupněm desémantizace, neboť není jasné, podle koho či čeho bude míra arogance měřena.

V této druhé kapitole jsem se zabývala podrobným výzkumem výskytu slova – pojmu *arogance*, *arogantnost*, *arogantní*, *arogantně* v publicistických textech, vybraných z denního tisku, zaměřila jsem se také na výzkum jejich výskytu na Internetu, kde jsem se soustředila především na internetové

diskuse, a tedy na široký okruh návštěvníků těchto diskusí. Ve druhé podkapitole jsem se krátce věnovala i výskytu^u pozitiv, komparativ a superlativ těchto derivátů. Jelikož je poměrně těžké určit míru arogance, jsou pozitivy, komparativy a superlativy v jistém smyslu určitou desémantizací. Čeští uživatelé je však hojně užívají. Všechny příklady jsem přepisovala tak, jak jej užili uživatelé, gramatické ani jiné chyby jsem neopravovala.

Slovo – pojem *arogance*, stejně jako *arogantnost* a deriváty slova *arogance* jsem rozdělila do tematických sfér, v nichž se slovo – pojem, tvořící syntaktická spojení (syntagmata, syntaktické skupiny), objevuje. Nejčastěji si uživatelé jazyka spojují slovo – pojem *arogance* se sémantickými rysy moc, namyšlenost, povýšené chování, dominance, nadřazenost. V jednom případě je arogantní jednání chápáno jako projev lidí inteligentních, úspěšných, kteří se úspěchem „nechali unést“. Jindy je takovýto projev spojován s hloupostí a omezeností. V mnohých syntagmatech se odrazil i odkaz k aroganci jako projevu, který má zamaskovat zakomplexovanost a nejisté chování mluvčího. V jednom případě je toto slovo chápáno jako projev určité pózy. Každopádně až na několik výjimek se toto slovo v myslích uživatelů češtiny pojí s negativními konotacemi a odrazem jsou pak asociace, které tvoří základ sémantických a kategoriálních rysů: dominance, povýšenost, ignorance, neochota, nevstřícné chování, egoistické chování (velmi často respondenti užívali slovo sebestřednost i adjektivní podobu sebestředný), někdy agresivní chování. Uživatelé často používají nové výrazy, slang, jazykovou kreativitu, hojně užívají nespisovné výrazy. V některých případech se slovo – pojem *arogance* používal k jakémukoliv kritice, či k jakémukoliv vyjádření nespokojenosti se stavem věcí, takže by to mohlo působit i tak, že někteří nositelé

českého jazyka pojmu plně nerozumí, ale užívají jej ve spojení s negativními konotačními aspekty, s asociacemi nějakého negativního jevu. Ve většině případech však zkoumané slovo – pojem a jeho chápání uživatelé v příspěvcích vysvětlovali, a tak bylo možné si všimnout kategoriálních rysů pojmu i konotací a asociací, jež vznikají v myslích českých rodilých mluvčích při užití tohoto slova. Každopádně je slovo *arogance* hojně užívaným slovem, v některých případech až slovem nadužívaným.

3. Výzkum provedený mezi žáky a studenty pražských škol

Tato kapitola je věnována výsledkům výzkumu, které probíhaly ve třídách základních a středních pražských škol, pak také na jedné vyšší odborné škole a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. V kapitole postupuji od nižšího stupně k vyššímu, zároveň tedy od mladších žáků ke starším. Použila jsem dotazníkovou metodu. V dotazníku je uvedeno osm bodů, v nichž měli žáci a studenti uvádět odpovědi, abych pak mohla zjistit, jak chápou slovo – pojem *arogance* a stanovit kategoriální rysy pojmu (částečně se samozřejmě vyjadřují ke kategoriálním rysům zkoumaného pojmu během všech výzkumů, plně uvedeny však budou až ve virtuálním slovníku^{vi 2.5.1}). Výzkum probíhal na jedné pražské základní škole, na Praze 6, na sídlišti Řepy. Dále pak na pražském gymnáziu, v Arabské ulici, rovněž na Praze 6, pak na Vyšší odborné škole cestovního ruchu, rovněž v Řepích a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Na této základní škole jsem konala svou praxi

z českého jazyka a literatury, navíc jsem tu dva roky pracovala jako asistentka dyslektiků na prvním stupni. Na výše jmenované vyšší odborné škole jsem vykonávala praxi z ruského jazyka. Gymnázium v Arabské ulici je fakultní školou Přírodovědecké fakulty a rovněž zde konají praxi studenti naší fakulty, s tímto gymnáziem spolupracuje již několik let katedra české literatury. Na naší fakultě dotazníky vyplňovali studenti bohemistiky na sémantickém semináři. Výzkumu se zúčastnilo celkově 261 respondentů. Konkrétní čísla a zároveň informaci o počtu mužů a žen, respektive dívek a chlapců na nižších stupních škol uvádím pak u každé školy zvlášť. Dotazníky byly anonymní, jen mě zajímala třída, do které respondent patří, dále věk a pohlaví. Dotazníky mají osm bodů, v nichž mají respondenti odkrýt své chápání slova – pojmu *arogance*. Dotazníky jsou v podstatě stejné, Jsou upravovány jen terminologicky. U budoucích bohemistů jsem například mohla více pracovat s lingvistickými termíny, zatímco na ostatních typech škol jsem příslušné termíny nahradila pojmenováními, s nimiž jsou studenti zvyklí pracovat a mohla jsem předpokládat, že úkolům budou rozumět. V odpovědích píšu v této celé kapitole kurzívou jen slovo *arogance* a *arogantní* (v různých pádech), případně i adverbium *arogantně* (na rozdíl ^{od} jiných kapitol, kde jsem kurzívou označovala např. celé věty, kde se zkoumané slovo objevilo), přepisují je tak, jak je napsali žáci a studenti jednotlivých škol - pro větší autenticitu neopravuji tedy gramatické ani syntaktické chyby, neopravuji ani nespisovné výrazy a přepisují je tak, jak byly napsány žáky a studenty příslušných škol. Kromě jinak uvedených, ovšem totožných termínů, jsou dotazníky stejné, jen u základní školy se liší trochu první a druhá otázka, v nichž měli studenti všech škol použít slovo *arogantní* v libovolném pádu ve

větech a vytvořit tři syntagmata s tímto slovem, zde jsem pro základní školu přidala ještě jeden podbod, kde měli žáci uvádět věty i se slovem *arogance* a u druhého bodu měli vytvořit žáci kromě syntagmatu, v němž by použili slovo *arogantní* i syntagma, v němž by použili slovo *arogance* (na základní škole byl výzkum proveden jako poslední a tato specifikace se mi jevila jako závažná až po zpracování dotazníků z jiných škol).

U tohoto výzkumu jsem si stanovila dvě hypotézy i na základě předešlých výzkumů. Jedna z nich je, že žáci a studenti škol chápou slovo – pojem *arogance* s naprosto individuálně rozrůzněnými konotačními ^{aspekty} ~~stranami~~. Druhá hypotéza pak je, že slovo – pojem je chápán vždy ve spojení s negativními konotačními aspekty.

3.1 Výzkum uskutečněný na Základní škole v Řepích

Tento výzkum probíhal na Základní škole ve Španielově ulici 1111 v Praze 6 - Řepích. Respondenti byli žáci této školy, konkrétně to byly třídy, ve kterých vyučuje český jazyk a němčinu ^{Mgr.} Miroslava Lukavská. Původně jsem se chystala rozdat dotazníky pouze v osmých a devátých ročnících. Paní učitelka Lukavská však učí i v jedné sedmé třídě, a proto jsem nakonec souhlasila s tím, že dotazníky rozdám i v této třídě (což se ukázalo jako velmi přínosné, neboť i když jsem si myslela, že v tomto věku ještě tento pojem ^{žáci} nebudou znát, velmi mě překvapili – viz dále).

Výzkumu se zúčastnilo 26 respondentů ze sedmé třídy (s rozšířenou výukou jazyků), z toho 12 dívek a 14 chlapců ve věku 12 – 14 let, nejvíce respondentů zde bylo ve věku 13 let. Další

třídou, rovněž s rozšířenou výukou jazyků, byla osma třída, kde se výzkumu zúčastnilo 15 žáků ve věku 14 – 15 let, z toho 10 dívek a 5 chlapců, většina byla ve věku 14 let. V této třídě byli navíc v době výzkumu přítomni dva chlapci z jiné osmé nejazykové třídy ve věku 14 let, kteří se rovněž zúčastnili výzkumu. Z devátých tříd se zúčastnily dvě třídy s rozšířenou výukou jazyků a pak jedna třída nejazyková, zde se výzkumu zúčastnilo 54 respondentů ve věku 14 – 16 let, převážně byli žáci z těchto tříd ve věku 15 let, z toho se jednalo o 34 dívek a o 20 chlapců. Celkově se tedy výzkumu na této základní škole zúčastnilo 94 respondentů ve věku 12- 16 let.

Níže jsou uváděny postupně jednotlivé úkoly zadávané žákům a jsou vyhodnocovány jejich odpovědi.

1. 1a . Použijte ve dvou větách slovo *arogantní* v libovolném pádu, avšak nikoliv v konstrukci *X.Y. je/není arogantní*. 1b. Použijte ve dvou větách slovo *arogance* v libovolném pádu.

Nejčastěji se objevovala syntagmata: *arogantní* člověk, *arogantní* lidé, *arogantní* chování, *arogantní* jednání. Žáci spojovali *aroganci* s lidmi nebo s jednáním. Objevovaly se například tyto věty: Ten člověk je tak *arogantní*, hledí si jen sebe a na ostatních mu nezáleží. Ta *arogantní* žena už odešla. Nemám ráda *arogantní* lidi. *Arogantní* člověk je mi nesympatický. Náš učitel zeměpisu je *arogantní* (tato odpověď se objevila často, v jedné bylo pak vysvětleno, že se chová k žákům povýšeně, nezajímá jej jejich názor a je zlý). Podle mě je *arogantní* člověk namyšlený, myslí si, že je všem nadřazený, neumí vyslechnout nikoho jiného. Člověk, který je *arogantní*, by se ode mě pochvaly nedočkal. Namyšlený člověk je *arogantní*. *Arogantní* člověk může být i nebezpečný svým

jednáním. Být *arogantní* je neslušné. *Arogantní* člověk je neoblíbený. Velmi často se objevila věta: *Arogance* je špatná lidská vlastnost. Ve většině případů je patrné, že žáci spojují *aroganci* s negativními konotacemi, je jim nepříjemná, v jednom případě se objevila *arogance* jako projev výjimečnosti: *Arogance* souvisí s výjimečností člověka (žák sedmé třídy). V několika případech žáci tomuto slovu nerozumí: Nevím, co to slovo znamená. Toto slovo je pro mě složité, nevím přesně, co znamená, ale vím, že je to nějaká špatná vlastnost. (Podle mého předpokladu toto uvedly tři žáci právě sedmé třídy, ale taková odpověď se ve dvou případech objevila i v osmé třídě. V sedmé třídě dva žáci napsali, že se jim dotazník zdál pro žáky sedmé třídy příliš těžký, ačkoliv dotazníky konkrétně těchto žáků ukázaly, že tento pojem chápou). V některých dotaznících, především žáků sedmé třídy, se objevily věty, které zřejmě tito žáci přebírají od rodičů: Ten Kalousek je ale *arogantní*. Ministr Rath je *arogantní*. ODS je *arogantní*. (Samozřejmě nelze vyloučit, že by se někdo z těchto žáků zajímal o politiku, ale když vezmemé v potaz věk žáků, pak v sedmé třídě ^{žáci ještě} většinou přebírají názory od svého okolí, aniž by o nich uvažovali, ale samozřejmě jsou i výjimky). Dvě odpovědi byly se sexuální tematikou, aniž by bylo vysvětleno, jaký je ten, který je *arogantní*: Spím s *arogantním* klukem. Druhá odpověď byla desémantizující: *Arogantní* bachyně souložila s *arogantním* kancem a pak se jim narodilo *arogantní* prasátko. (Tyto věty byly ojedinělé, přičítala bych je spíše věku respondentů (15 let), projevila se tu snaha šokovat a zároveň snaha po originalitě, která zvláště ve druhém případě může mít pro někoho i komický efekt, nicméně pro zjištění sémantických rysů lexému *arogance* nejsou nijak přínosné, spíše jsem je uvedla jako takovou zajímavost). Jinak většinou respondenti

hodnotili *aroganci* jako zápornou lidskou vlastnost. Jedna odpověď žákyně osmé třídy byla: S arogancí nikdo daleko nedojde. Jiný žák pak psal: Nekamarádím se s *arogantními* lidmi. Jiná odpověď byla pak: Víím, že je to špatná vlastnost, i když neznám její význam. Je patrné, že si *aroganci* propojila respondentka s něčím negativním, ač nezná význam, ve své mysli jí má zařazenou do skupiny slov, označujících záporné lidské vlastnosti. Několik žáků osmých a devátých tříd si všimlo četnosti výskytu tohoto slova, například odpověď: *Arogance* je dnes často užívané slovo, a proto jsem se šel podívat do slovníku na jeho význam. Někteří žáci uvedli, že se dnes často setkávají s arogancí: S arogancí se setkávám denně. *Arogantních* lidí je dnes hodně. *Arogance* je dnes velmi rozšířená. Zde je nutné si všimnout adverbia dnes. Žáci nesrovnávají stav současný se stavem minulým, přesto reflektují, i když spíše na podvědomé úrovni, že je toto slovo nadužíváno, a tudíž mají pocit, že je kolem mnoho *arogantních* lidí. *Arogantního* člověka si i jedna respondentka spojila s bohatstvím: *Arogantní* jsou nejen bohatí lidé, ale i ti normálního původu (v tomto kontextu působí spojení nejen bohatí, ale i normálního původu až komicky).

2. Vytvořte 3 skladební dvojice, v nichž užitete slovo *arogantní* a 3 skladební dvojice, v nichž užitete slovo *arogance*:

[Zde se nejčastěji objevovala syntagmata: *arogantní* člověk, *arogantní* lidé, *arogantní* žena, *arogantní* muž, *arogantní* učitel, *arogantní* chování, *arogantní* jednání, *arogantní* výraz (opět se tu tedy spojuje adjektivum *arogantní* s lidským jednáním, dále s konkrétními lidmi jako obecnou skupinou; velká *arogance*, současná *arogance*, *arogance* roste, *arogance* se zvyšuje (opět tu žáci reflektují vzrůst *arogance*). V jednom případě byla odpověď: dobrá *arogance*, zlá *arogance*, špatná *arogance*. (Ačkoliv tento žák

explicitně nevyjádřil, že neví, co je *arogance*, tento fakt bylo možné odvodit z ostatních odpovědí, které působily velmi obecně a nejasně. Tento žák *aroganci* spojuje s výjimečností, navíc by byl potěšen, pokud by mu někdo řekl, že je *arogantní*, takže je patrné, že si není vědom přesného významu, i když v jedné odpovědi píše, že takový člověk je trochu namyšlený.) Jiná syntagmata jsou: *arogantní* odpověď, vrozená *arogance*, přílišná *arogance*, nevídaná *arogance*; jiný žák, který si též nebyl jistý významem slova *arogance*, napsal syntagmata: malá *arogance*, střední *arogance*, velká *arogance* (zde je rovněž patrná desémantizující odpověď, neboť určování míry *arogance* je irelevantní). Dalšími syntagmaty byly: *arogantní* mysl, nepříjemná *arogance*, vlastnost *arogance*, nemorální *arogance*, dále *arogantní* pohled, *arogantní* šéf, pak dokonce *arogance* zabíjí (není dále specifikováno, proto by mohlo ^{byť} interpretováno jako nepochopení pojmu, ale podle jiných otázek tato respondent^ka slovo *arogance* chápe v rámci sémantických rysů: lhostejnost, ignorance). Zajímavé bylo naopak spojení *arogance* ustupuje, či *arogance* byla, je a bude. Nesmyslné syntagma pak bylo: *arogantní* život, kvalitní *arogance* (u těchto žáků bylo i z jiných otázek patrné, že nechápou význam slova *arogance*, a proto vytvářejí i syntagmata s určitým stupněm desémantizace – chtějí prostě splnit zadaný úkol). V ostatních případech je chápána *arogance* jako negativní vlastnost: *arogantní* politik, *arogantní* poslanec, *arogantní* vládce (souvisí s mocí), zlá, útočná *arogance* (souvisí s rysem agresivity). Objevila se i syntagmata, jejichž součástí byly vulgarismy: *arogantní* debil, *arogantní* idiot. U jedné odpovědi chápe žák slovo *arogance*, ale u tohoto bodu použil *arogantní* bezdomovec, což je určitým protimluvem, neboť je *arogance* spojována většinou s dominancí (není tomu ^{Sa mizřejmě} vždy, např.

v případě spojení *arogantní* prodavačka nejde o dominantní postavení, ale spíše o neochotu), proto spojení s bezdomovcem, tedy s někým, s kým se obecně nepojí představa dominantního člověka, ale spíše jako člověka, který je závislý na pomoci druhých lidí. V jedné odpovědi bylo syntagma upřímná *arogance*, což také neodpovídá sémantickým rysům této lexikální jednotky. Syntagma byla tvořena příbuzenskými vztahy, např. *arogantní* sestra, *arogantní* bratr, zde vztahovali žáci k vlastním sourozencům. V jednom případě se objevilo syntagma *arogantní* veverka (bylo ovšem samotným respondentem označeno jako vtip), dále *arogantní* samec (opět nevyjadřuje sémantické rysy slova, neboť nevíme, co si pod tímto syntagmatem představit). V jednom případě je součástí syntagmatu deminutivum: *arogantní* holčička (což může také poukazovat na desémantizaci, protože si opět nespojujeme slovo – pojem *arogance* s dítětem). I v tomto bodě převažovaly negativní konotační aspekty.

3. Napište nějaké slovo opačného významu ke slovu *arogance*:

Nejfrekventovanější opozita: vstřícnost, laskavost, ochota; dále žáci užívali místo substantiv i adjektiva: milý, vstřícný; pak byl často nesprávně použit výraz milost v tomto kontextu, ačkoliv milost má jiný význam, a proto má i jiné sémantické rysy (nicméně bylo jasné, že milost zde bylo užito jako substantivum, které mělo vyjádřit milé chování a když žáci hledali substantivum vyjadřující tuto vlastnost, napadla je milost). Dále se objevily tyto odpovědi: soucit, sympatie, vnímavost, pozornost, ohleduplnost, přívětivost, tolerance, pochopení (opět je nutné chápat; někdo má pochopení pro druhé), mírumilovnost (pozitivní hodnotící hledisko, které nemusí

úplně odpovídat sémantickému poli slova *arogance*), v několika odpovědích se objevila otevřenost, upřímnost (což poukazuje částečně na rozšíření sémantického pole, kdy *arogantního* člověka vnímají respondenti jako někoho, kdo je nepřístupný a uzavřený, upřímnost je pak jako sémantický rys toho slova ojedinělý). V jednom případě nevyjádřil žák opozitum jedním výrazem, ale snažil se takové chování opsat: Nevím, jak to vyjádřit jedním slovem, opak *arogance* je člověk, který jedná s rozumem, ví, co říká a kde má své hranice a který není namyšlený. Jedna odpověď byla klidný, což také neodpovídá sémantickým rysům slova *arogance*. Jiné opozitum byl dle mého názoru sémanticky širší lexém: snášenlivost s lidmi; dále se objevila tato adjektiva: skromný, pohodářský (zřejmě myšleno jako pohodový, bezproblémový, což se též nemusí nutně vztahovat pouze k lexému *arogance*); přející, ochotný, v několika případech použili respondenti slova se zápornou – nenamyšlený, *nearogantní*, *nearogance*, tato slova se vůbec nepoužívají, a tedy se ani nevyskytují v reprezentativních slovnících českého jazyka; v jedné odpovědi žáka, který zcela nechápe význam tohoto slova, se objevil výraz *antiarogantní*; další adjektiva: příjemný (což je spíše opozitum ke slovu nepříjemný, žáci tu tedy vytvořili opozitum spíše než ke slovu *arogance*, respektive *arogantní*, k pocitu spojenému se setkáním s takovým člověkem); jeden žák, který i podle ostatních otázek zcela nechápe význam slova *arogance*, jako opozitum napsal hloupý. Další adjektiva byla: milý, slušný. Několik žáků se rozepsalo v tomto bodě a poukázalo, jak se chová člověk, který není *arogantní*: není panovačný, je fajn, nevytahuje se, nemá nos nahoru, je hodný (hodný se vztahuje jako opozitum spíše k hodnotícímu hledisku slova – *arogance* je špatná, *arogantní*

člověk je zlý, proti tomu ten, který není *arogantní*, je hodný). Zvláštním opozitem byla odpověď: podležavý (tento žák jako synonymum ke slovu *arogantnost* uvedl namyšlenost, i proto nemůže být opozitem slovo podležavý, neboť tato lexikální jednotka má jiné sémantické rysy).

4. Napište nějaké synonymum (slovo stejného významu) ke slovu *arogance*:

Nejčastěji se objevovala slova: namyšlenost, nafoukanost, povýšenost, lhostejnost, ignorance, ale i bezcitnost, ironie (která může být projevem *arogantního* člověka, ale nemusí nutně vyjadřovat jednání takového člověka, nicméně žáci ironii vidí jako útočnou a zlou, tato negativa pak přisuzují *arogantnímu* člověku). Dále se jako synonyma objevila slova: bezohlednost, sobectví, pýcha (v jednom dotazníku jako pišnost – přesný přepis, neupraveno), drzost, egoismus, což se shoduje s kategoriálními rysy pojmu *arogance* (viz předešlé kapitoly). V jednom případě se objevila odpověď: najivita' (tento žák i podle jiných odpovědí nezná význam tohoto slova – pojmu; přesný přepis, neupraveno). Ve dvou odpovědích se objevilo adjektivum neslušný. Dalšími adjektivy: sobecký, odmítavý, pyšný; výbušný, vypočítavý (zde bylo i z jiných odpovědí patrné, že žák nezná přesný význam slova). V jedné odpovědi synonymum vyjádřil žák opět popisem *arogantního* chování: být *arogantní* znamená opovrhovat lidmi. V jedné odpovědi se objevilo adjektivum nevrlý. V několika odpovědích žáci slovo *arogance* spojují s tvrdohlavostí, náročností (tyto rysy patří spíše do jiné sémantické sféry). V jednom případě žákyně jako synonyma slova *arogance* uvedla křik, buzerace (což jistě může, ale nemusí být projevem *arogance*). Ve dvou odpovědích

jako synonym¹ *arogance* uvedli žáci: Paroubek (neuvádějí tedy slovo, které se jim vybaví v souvislosti s arogancí, ale asociací je zde konkrétní osoba, možná, že je toto opět případ, kdy žák přebírá pohled svých rodičů, navíc se zřejmě jeden žák inspiroval jiným, neboť zde byla stejná odpověď ve dvou dotaznících, které následovaly za sebou. Ovšem tato asociace má pro výzkum informační význam, poukazuje na asociace moci, které vznikají v myslích českých rodilých mluvčích). Jiná synonyma byla ještě: panovačnost, nezájem. Na neporozumění slova¹ ukázal jeden žák uvedením odpovědi: chytrý. Jako synonymum uvedli žáci¹ slovo nepříjemnost. Nejfrekventovanějším synonymem bylo slovo namyšlenost a egoismus, tedy slova, jež se u uživatelů pojí s negativními konotacemi.

V této odpovědi se však projevila v mnoha případech i neznalost tohoto pojmu, a to nejen u žáků sedmé třídy (což souvisí přeci jen s nízkým věkem žáků), ale v několika případech i v osmých a devátých třídách, přičemž v devátých třídách s rozšířenou výukou jazyků chápou toto slovo častěji než v nejazykových, ale ne ve všech případech, neboť i v jazykových třídách se našlo několik případů, kde se prokázalo, že žáci význam slova – pojmu *arogance* neznají.

5. Jak jedná člověk, o kterém řeknete, že je *arogantní*:

Arogantního člověka nejčastěji žáci charakterizovali jako namyšleného, sobeckého člověka, který nebere ohledy na druhé lidi, myslí jen sám na sebe, je povýšený, v některých odpovědích se objevilo, že je nepříjemný. Častá odpověď byla, že takový člověk sebe považuje za něco víc, je domýšlivý. U žáků, kteří neznali význam se objevila odpověď: Takový člověk se chová špatně, blbě (i u žáků, kteří neznají význam slova, se v myslích propojuje tento

výraz s negativními konotacemi). Jiné odpovědi obsahovaly širší charakteristiku takového chování: chová se odmítavě, pyšně, nepřístupně, netoleruje okolí, poroučí (v této odpovědi je obsaženo hned několik kategoriálních rysů tohoto pojmu). Jiné odpovědi byly: Chová se nepříjemně, projevuje nezájem. Vytahuje se, je hnusný na druhý lidi. Vyhledává si lidi z lepší společnosti, chová se snobsky, namyšleně, tvrdohlavě (zde by se mohlo sémantické pole rozšířit o rys tvrdohlavosti, i když kdo je tvrdohlavý, nemusí být nutně *arogantní* a naopak, ale je tu *arogance* spojena s tzv. lepší či nóbl společností, se snobismem, což už s *arogantním* jednáním jako povýšeným jednáním vyplývajícím z vyššího sociálního postavení může souviset, je zde přítomen tedy i aspekt sociální); Jiná odpověď byla nepřístupný, naštvaný (nepřístupnost lze přijmout jako kategoriální rys pojmu *arogance*, adjektivum naštvaný patří do jiné sémantické sféry, ačkoliv se *arogantní* člověk může projevovat naštvane, nepatří tento rys k sémantickým rysům slova *arogance*). Objevilo se i několik odpovědí, v nichž se ukázalo, že dotyční žáci nerozumí slovu *arogance*: 'Určitě se pořád hádá, křičí a je mu všechno jedno (tento výrok v sobě zahrnuje protimluv, neboť člověk, kterému je všechno jedno, se nebude hádat); Chová se hloupě. Chová se prudce. Je hodně výbušný, stojí si za svým, je náročný. Nebere si servítky. Odpoví: „Kecáš!“ Řekne: „No a co?“ Ve všech těchto případech žáci necharakterizovali *aroganci*, ale přesto si tento pojem spojují s negativními asociacemi a konotacemi.

6. Jak byste se cítili, kdyby o vás někdo řekl, že jste arogantní?

Skoro všechny dívky odpověděly, že by se cítily špatně, dále dotčeně, bylo by jim to líto, jen dvěma dívkám z celého počtu by to bylo fuk, protože si to o sobě nemyslí; ostatní dívky by se nad sebou zamyslely, dvě by se zeptaly dotyčného, co konkrétně je na jejich chování *arogantního*, proč si to o nich ten dotyčný myslí. Některé dívky uvedly, že by s tím něco dělaly, zamyslely by se nad sebou a snažily by se to změnit. Několik chlapců také uvedlo, že by je to mrzelo, bylo by jim to líto, záleželo by však, kdo by to řekl. V jedné odpovědi se pak objevila reakce: Jelikož takový nejsem, bylo by mi to jedno. Jiná odpověď: Nejsem *arogantní*, proto by to musel říct někdo, kdo mě nezná. Mnoho chlapců odpovídalo, že by je takový názor nezajímal, jelikož není pravdivý. Jedna dívka odpověděla: Nic bych si z toho nedělala, každý má právo na svůj názor, ale asi by mě to mrzelo (opět je tu jistý protimluv, nic bych si z toho nedělala – mrzelo by mě to). V některých odpovědích chlapců se objevilo agresivní chování či vulgarismy: „Zmlátil bych ho za takové tvrzení. Řekl bych mu: „Ty debile, já jsem normální a ty jsi dement!“ Jeden chlapec odpověděl, že mu již jeden spolužák toto řekl, že se cítil špatně, protože si nemyslí, že takový je. Ostatním chlapcům by to bylo jedno. U této otázky se projevíly psychické rozdíly mezi dívkami a chlapci v prezentaci reakcí na nějaké nařčení (dáno věkem, dívky se nebojí projevit své pocity, jsou afektovanější, chlapci prezentují takové jakoby „silácké“ postoje: je mi to jedno, nezajímá mě to. Nebo reagují agresivně a používají prezentaci fyzického násilí, užití vulgarismů apod.

7. Znáte nějakou komunikační strategii, kterou byste mohli arogantní jednání spolubesedníka zastavit nebo zvrátit?

Někteří žáci by reagovali tak, že by se chovali stejně *arogantně*. Jedna dívka uvedla, že by byla naopak milá a tím vyvedla dotyčného „z míry“ (8. třída s rozšířenou výukou jazyků, 14 let). Mnoho žáků uvedlo, že by si takového jednání nevšimli a jednali tak, jak jednají, *aroganci* by ignorovali. Jedna dívka odpověděla, že by dotyčnému řekla, co si myslí o *aroganci*, že ji odsuzuje. Několik žáků by řeklo *arogantnímu* člověku, že si nepřejí, aby se k nim takto choval. Někteří by odešli a nebavili by se s takovým člověkem. Pár odpovědí bylo útočných a vulgárních: Nech si toho, ty vole. Jdi do prdele. Těchto odpovědí nebylo mnoho. (Můžeme si zde všimnout i nárustu užívání vulgarismů u dětí tohoto věku, kdy vulgarismy napíší klidně do dotazníku jako přirozenou součást svého vyjadřování). U respondentů, kteří neznají význam tohoto slova, se neobjevila samozřejmě žádná odpověď. Několikrát se objevila i odpověď: Nevím, ve které dali někteří respondenti najevo, že neznají žádnou takovou strategii. V jedné odpovědi respondentka uvedla: Ne, neznám, podle mě se má člověk změnit sám od sebe, nikdo mu v tom nepomůže. Jedna dívka uvedla jako komunikační strategii asertivitu (což byla velmi zajímavá odpověď vzhledem i k věku respondenty – 15 let – devátá třída s rozšířenou výukou jazyků). Ve většině případů by tedy žáci reagovali ignorací daného projevu, nebo by se případně chovali stejně, aby si toho dotyčný všiml. Mnoho zajímavých odpovědí se objevilo právě u žáků sedmého ročníku (kde by se podle předpokladu mohlo zdát, že jsou ještě příliš malí na pochopení pojmu; pokud jej chápali, uváděli: nevšímal bych si toho, jednal bych příjemně apod.)

8. Může být kvalitní učitel *arogantní*? Pokud si myslíte, že nikoliv, vysvětlete proč. (Vysvětlete i v případě, pokud si myslíte, že může).

V několika odpovědích žáci uváděli, že neznají žádného kvalitního učitele, což byla odpověď zarážející (jistě by stála za úvahu, neboť je mnoho příčin, proč tomu tak je, záleží samozřejmě i na interpretaci žáků, ale i na mnoha jiných faktorech), ovšem nevztahovala se k problému a není tu ani prostor pro řešení této problematiky. Několik žáků odpovědělo, že znají *arogantního* učitele a nepovažují jej za kvalitního. Jedna dívka si myslí, že i kvalitní učitel může být *arogantní*, protože není dokonalý. Několik žáků reagovalo na otázku, zda existuje *arogantní* učitel odpovědi: Může. Já znám takového učitele, je to Daubner. Může. Učitelé jsou zlí. Zlo je *arogance*. (Zde opět ponechávám přepis bez opravy chyb). V některých případech spíše žáci charakterizovali takového učitele: je namyšlený, myslí si, že může všechno. (Neuvedli tedy odpověď, zda může být 'kvalitní učitel *arogantní*, ale pouze charakterizovali učitele, který je *arogantní*). Mnoho odpovědí bylo pouze kladných, některé byly záporné. U těchto odpovědí nemůžeme určit nic bližšího, neboť nebyly žáky specifikovány. V jedné odpovědi se projevilo nepochopení významu slova, což již bylo patrné i z jiných odpovědí tohoto žáka: U každého může převažovat to, co se nám na něm líbí. Pak se objevily odpovědi, které se vztahovaly spíše k charakteristice takového učitele. Také někteří žáci přijímali *aroganci* jako vlastnost, která jim nevádí, pokud ten učitel dokáže něco naučit. Ano, může, jeho znalosti nemají s arogancí co dělat. Dle mého názoru může, může umět, znát a může dokázat naučit, ale přesto může být *arogantní*. Každý

člověk může být *arogantní*, nehledě na to, jaké má zaměstnání. Někteří učitelé si neumí přiznat, že udělali chybu. Ano, může si na někoho zasednout a být k němu *arogantní*. Ano i ne. Když bude hodně dobrý, tak si brzo začne myslet, že je důležitým a ten nekvalitní asi taky. Zatím se mi to nestalo....Ano, někteří učitelé, co dávají dvojky, trojky, protože na jedničku umí jen oni a bůh, jak se říká, jsou *arogantní*. Může, učitel, který dokáže něco naučit, může být *arogantní*. Ano, může, nezáleží na profesi, *arogantní* člověk může být i chytrý. Ano, ale neměl by být *arogantní* ke svým žákům, ale může být *arogantní* ke svému okolí. Jasně, že může být *arogantní*, ale jen v takovém případě, pokud se jeho *arogance* neprojevuje vůči žákům (v těchto dvou případech je představa, že *arogantní* člověk může svou *aroganci* mírnit, jenže je to rys osobnosti, a proto nemůže jednat s žáky jinak než s jinými lidmi, ovšem pokud by *arogance* byla pojímána jako metoda pro usměrnění žáků, pak by to bylo možné, druhá odpověď není sice explicitně záporná, ale v podstatě poukazuje na neslučitelnost kvalitního učitele a vlastnosti *arogance*). Může, přesto, že se chová *arogantně*, může dobře naučit. Tyto odpovědi se vztahovaly opět spíše k možnosti či nemožnosti výskytu takového učitele, některé z nich se vztahovaly k přijetí *arogance* učitele pod podmínkou, že dobře naučí (zde se tedy žáci vyjadřovali i ke kvalitě učitele). Zajímavě odpověděl jeden žák ze sedmé třídy: Ano, někdo to dokáže ovlivnit, že je *arogantní* jen na někoho. (Zde je přítomno pojetí *arogance* jako nikoliv stálé vlastnosti, ale jako způsobu komunikace. I já osobně mám takovou zkušenost, že *arogantní* člověk se neprojevuje *arogantně* k lidem, které má rád, tedy pak by *arogance* musela být spojována spíše se stylem komunikace, *arogantní* člověk si většinou neuvědomuje, že je *arogantní*, ale

podvědomě se tak právě nechová k lidem, ke kterým má citový vztah. V některých případech však žáci rozlišovali i *aroganci*, kterou by učitel použil jako usměrnění chování žáků, v takovém případě by se pak dal jev *arogance* rozlišovat na *aroganci* záměrnou (uvědomělou) a neuvědomělou). Pak se objevilo několik odpovědí, které opět poukazují na možnost *arogantního* učitele, ale *aroganci* nějakým způsobem vztahují k inteligenci či k povaze, případně k povolání: Ano, povaha může být jiná než inteligence. Může, záleží na jeho povaze a přístupu. Může, protože *arogance* nezáleží na povolání. Ano může, i když je člověk chytrý, tak se může chovat úplně jinak. Je to případ od případu. Může i nemusí, záleží to na povaze člověka. Může, protože to nezáleží na tom, jaký je to učitel, ale jaký je to člověk. Jo, může, je to prostě vlastnost, může ji mít prezident, tak proč ne učitel? Tyto odpovědi tedy komplexně neodpovídaly na položenou otázku, ale vztahovaly se spíše k možnosti výskytu takového učitele ve škole. Další odpovědi byly takové, v nichž žáci odpovídali na položenou otázku: Asi ne, protože si myslím, že by nedokázal učivo vysvětlit. Může, ale měl by více komunikovat a spolupracovat s žáky. Zde by být *arogance* neměla, protože děti potřebují učitelku jako kamarádku. Ne, kdyby byl *arogantní*, tak si myslím, že by nemoh dobře učit. Ne, protože si nepřipustí chybu, nenechá žáka promluvit, za nic ho nepochválí, je mu jedno, že má žák třeba nějaký problém, nebo se mu něco podařilo. Tyto odpovědi byli velmi zajímavé, zvláště když vezmu v potaz fakt, že tyto příspěvky napsali třináctiletí žáci sedmé třídy. V této skupině příspěvků bylo ^{mnoho} odpovědí ^{v ní} k charakteristice učitele, jenž je *arogantní*. Některé se vztahovaly i k otázce možnosti výskytu *arogantního* učitele (možná by se dalo uvažovat i o reformulaci otázky, aby byla lépe srozumitelná).

V této podkapitole jsem se zaměřila na výsledky výzkumu na základní škole, v Praze,⁶ konkrétně v Řepích. Žáci této školy, pokud porozuměli pojmu *arogance* (většinou všichni tomuto pojmu rozuměli), uváděli jako kategoriální rysy: namyšlenost, sobectví, povýšenost, ignorace okolí, opovrhování ostatními lidmi, sebestředná vztahovačnost, tedy rysy spojené s dominancí, případně s vyšším sociálním statusem či někdy i s majetkovými poměry. Zajímavé je, že spojení slova s drzostí se objevilo — jen v jednom případě, ačkoliv starší reprezentativní příručky poukazují na drzost jako na rys *arogance* (např. Slovník spisovného jazyka českého; z vnímání tohoto pojmu u současných uživatelů se tento kategoriální rys vytrácí). V²dvou případech spojují žáci slovo — pojem s inteligencí a výjimečností (u jednoho z těchto případů se ukázalo jen slabé porozumění pojmu). Ve většině případů se v myslích žáků objevily negativní konotace a asociace. Negativní konotace se objevily i v myslích těch žáků, kteří neznají význam slova — pojmu *arogance*. Nedá se jednoznačně říci, že porozumění souvisí s věkem žáků, i když svou nespornou roli v utváření určité sféry pojmů má, často se například s pojmem setkávají, aniž tuší, co tento pojem znamená. Porozumění slova — pojmu *arogance* tedy souvisí spíše s jistou intelektuální vyspělostí a se sociální zkušeností.

3.2 Výzkum uskutečněný na Gymnáziu v Arabské ulici - Praha 6

Gymnázium Arabská je fakultní škola Přírodovědecké fakulty a i studenti Pedagogické fakulty zde též konají pedagogické praxe. Dotazníkový výzkum byl proveden v prvních, druhých a třetích ročnících, ve kterých vyučuje paní doktorka Markéta Šlegerová a paní magistra Ivana Vondráčková, jež mi s výzkumem pomáhaly. V prvním ročníku se zúčastnilo 48 respondentů (ve věku 15 – 18 let, 18 let – jen jeden respondent, převažují však respondenti ve věku 16 let), z toho 32 chlapců a 16 dívek. Ve druhém ročníku se dotazníkového výzkumu zúčastnilo 23 studentů této školy, z toho 13 dívek a 10 chlapců ve věku 16 – 18 let (nejvíce respondentů z druhého ročníku je ve věku 17 let). Ve třetím ročníku se pak zúčastnilo tohoto výzkumu 53 studentů, z toho 21 dívek a 32 chlapců ve věku 17 – 19 let (převážně ve věku 18 let). Celkem se výzkumu zúčastnilo 124 studentů tohoto gymnázia. Dotazník měl i zde osm bodů, výzkum probíhal v květnu tohoto roku.

1. Použijte ve dvou větách slovo *arogantní* v libovolném pádu, avšak nikoliv v konstrukci X.Y. je/není *arogantní*.

Nejčastěji se ve větách objevovala syntagmata: *arogantní* člověk, *arogantní* lidé, *arogantní* politik, *arogantní* úřednice, *arogantní* muž (toto syntagma se objevilo mnohokrát, zatímco syntagma *arogantní* žena jen dvakrát (zajímavé je pak například srovnání s výzkumem, jež probíhal na Pedagogické fakultě, kde respondenty uváděly jako nejčastější syntagma *arogantní* žena); *arogantní* úřady, *arogantní* jednání, *arogantní*

chování, *arogantní* komunikace, *arogantní* výraz; tedy adjektivum *arogantní* se spojuje obecně s osobou nebo s nějakým jednáním, případně i se stylem, jakým dochází k výměně informací (*arogantní* komunikace). Nejčastěji se objevila věta: *Arogantní* lidi nemám rád/a. *Arogantní* člověk není oblíbený. Objevily se i trochu jiné věty: Profesionální odstup může působit *arogantně* (pomineme - li, že dotyčná studentka použila adverbium *arogantně* místo adjektiva, objevil se tu nový kontext, který dosud nebyl užit, a sice *arogance* jako jev, který může být pouze chybně interpretován na základě zdání nebo spojení s jiným jevem). Netypická byla věta: *Arogantní* učitelé bijí děti (zde se poukazuje více na agresivitu než na *aroganci*, ačkoliv někteří čeští rodilí mluvčí agresivitu řadí k sémantickým rysům slova *arogance*). V jednom případě uvedla respondentka: *Arogance* je projevem slabosti (podle jednoho pojetí slova - pojmu *arogance* - viz. předešlé kapitoly). *Arogantní* člověk myslí pouze na sebe (egoismus jako jeden z kategoriálních rysů pojmu *arogance*). Vysoce postavení lidé se často chovají *arogantně* ke svým podřízeným. (Sociální aspekt slova - pojmu *arogance*, souvisící s vyšším sociálním statutem). *Arogantní* muž se ironicky zasmál (ironie jako projev *arogance*). *Arogance* ničí svět. (Také velmi zajímavá věta, která poukazuje na ryze negativní konotace). Bojujte proti *aroganci*! (Negativní konotační aspekty i emotivní aspekty). Nikoho nepřehlížím, a proto si myslím, že nejsem *arogantní*. (Sémantickým rysem slova *arogance* je v tomto případě přezíravost). *Arogantní* člověk se neumí vcítit do ostatních lidí. (Tento sémantický rys, tedy nedostatek empatie je též někdy uváděn ke slovu *arogance*). Nikdy se nesnížil k *arogantnímu* jednání. (Zajímavé pojetí pojmu *arogance*, zvláště jako kontrast ke kategoriálnímu rysu *arogance* - povýšenost, zde je respondentkou

vnímána *arogance* jako jev, který je spojen v její mysli s negativními konotacemi, objevuje se asociace odsouzeníhodného chování). Být *arogantní* znamená nerespektovat ostatní. (Rozšíření sémantického pole slova *arogance* – nerespektování, neuznávání ostatních lidí). Zvláštní pojetí, které se neshoduje s realitou, neboť slovo *arogance* je dnes velmi často užívaným až nadužívaným pojmem, je toto: Slovo *arogantní* není moc často používaným slovem. (Navíc můžeme tuto formulaci považovat za metajazyk). Jedná s rodiči *arogantním* způsobem. (Tento kontext je rovněž netypický, neboť rodiče by si zasloužili úctu dětí, takže by měli stát v rodině výše než jejich děti, ale je možné, že v současné době mohou existovat rodiny, kde tomu tak není a je možné si představit dítě, které poručí svým rodičům, je rozmazlené, je i takovým malým „tyranem“ rodičů, což je způsobeno nesprávnou výchovou, která děti nevede k úctě k rodičům, tradiční rodinné hodnoty jsou pak v současném světě bourány). *Arogance* je hrozná vlastnost, takový člověk je povýšený, ale bohužel to v životě dotáhne hodně daleko. (*Arogance* se pojí s negativními konotacemi, ale zároveň i s úspěchem). Já jsem *arogantní* muž (16 – letý respondent, dále není specifikováno, např. jakým způsobem se tedy projevuje, i když v ostatních bodech *aroganci* tento student odsuzuje). S *arogantními* ženami nespím (také zajímavá odpověď, zvláště ve vztahu k věku respondentu, i když tohoto respondenta neznám, a tudíž neznám jeho individuální osud, ^{se mi navíc} *arogance* nezdá jako kritérium výběru sexuálního partnera, i když je zcela možné, že takové chování může odpuzovat, není zcela jasné, v jakém kontextu se tato výpověď objevila, je možné, že chtěl být touto odpovědí jen například zajímavý, chce vypadat starší (což se týká i té předešlé odpovědi), nebo je pro něj *arogance* opravdu kritériem výběru sexuálního

partnera, ačkoliv, jak jsme již uvedla, se *arogantní* osoby k lidem, které milují, *arogantně* neprojevují či svůj *arogantní* projev velmi krotí. Je ale nesporné, že respondent vnímá *aroganci* s negativními konotacemi). *Arogance* – záhuba lidstva! *Arogance* nade vše! (V těchto dvou kontrastních výpovědích se slovo – pojem *arogance* stává součástí hesla, v prvním případě vnímáno s negativními konotacemi, v druhém případě podle hesla vnímáno pozitivně, ovšem není blíže specifikováno). V některých případech se vyplácí být *arogantní*. (Nejsou zde úplně jasně stanovené negativní konotační aspekty, chybí bližší specifikace, nicméně je patrné, že je částečně pojem *arogance* vnímán pozitivně, ačkoliv jak se ukázalo v bodě 4, tento respondent vnímá pojem *arogance* jako tvrdohlavost). Přesně opačným tvrzením byla výpověď: S arogancí nikdo daleko nedojde. (Pojetí *arogance* jako neoblíbené lidské vlastnosti charakterizující *arogantního* člověka jako bezohledného domýšlivce kterého nikdo nemá rád (patrné z dalších odpovědí)). Studenti často místo adjektiva *arogantní* uváděli substantivum *arogance*, což bylo přínosem, neboť výzkum byl zaměřen právě na substantivum *arogance*. (Zajímavé je srovnání dotazníků žáků základní školy, kteří měli naopak tendenci používat adjektivum *arogantní* a málo používali substantivum *arogance*). Většinou se v myslích dotazovaných studentů pojí *arogantní* člověk s negativními konotacemi.

2. Vytvořte tři skladební dvojice, v nichž užijete slovo *arogantní*.

Nejfrekventovanější syntagma,^{1a} která se objevila v odpovědích: *arogantní* člověk, *arogantní* muž, *arogantní* úředník (je zvláštní, že si respondenti spojili *aroganci* právě s úředníkem –

mužem, neboť na úřadech pracují většinou ženy), *arogantní* prodavač (opět je realitou, že je spíše *arogantní* prodavačka, ale spojování *arogance* s mužem je častější u chlapců, na pedagogické fakultě je naopak spojována *arogance* téměř ve všech případech s ženami), *arogantní* osoba. Předešlá syntagmata jsou tedy tvořena konkrétními osobami, jiná syntagmata se vztahují k řečovému či neřečovému jednání: *arogantní* mluva, *arogantní* úsměv, *arogantní* výraz, *arogantní* postoj, či vyjadřují komplexnější projev: *arogantní* jednání, *arogantní* chování. Netytickým spojením bylo *arogantní* stará paní (i když s arogancí starších lidí se svěřovala jedna šestnáctiletá dívka ve svém příspěvku na Internetu – viz 2.1); *arogantní* moc (slovo – pojem je často spojováno s mocí, jako projev moci, která má širší sémantické pole, zde je zdůrazněna moc pomocí bližší specifikace jejích projevů). Další syntagmata: *arogantní* vzhled, *arogantní* obličej (což je trochu desémantizující, neboť *arogantní* je spíše výraz, který ale určuje pak mimiku celého obličeje, v tomto případě respondentka užila synekdochou, zaměnila výraz obličej za celý obličej), *arogantní* blb (pojetí slova *arogance* se sémantickými rysy slova hloupost, tedy *arogance* jako hloupost; zvláštním syntagmatem bylo rovněž syntagma *arogantní* výuka (opět vyjádřeno synekdochou – celek za část); *arogantní* učitel, *arogantní* profesor (několik studentů spojuje toto povolání s arogancí, ovšem v bodě 8 rozhodně *arogantního* učitele odmítají, je však jasné, že je v kontextu školního prostředí napadla právě tato syntagmata); jeden student uvedl syntagma *arogantní* bachař (poměrně netytická asociace; možná je to představa bachaře jako někoho, kdo hlídá vězně, je jim nadřazen, má nad nimi určitou moc, je zároveň nepřístupný, přísný, což jsou kategoriální rysy pojmu *arogance*); příbuzenské vztahy

představovalo několikrát se opakující syntagma *arogantní* bratř (rodinné vztahy, individuální zkušenost); obecně se ve dvou případech objevilo syntagma *arogantní* společnost; v jednom případě se objevilo syntagma *arogantní* manipulace (což je také poměrně netypické spojení, zvláště proto, že má manipulace širší sémantické pole, člověk, který je *arogantní*, může manipulovat, ale nemusí); *arogantní* reklama (také netypické spojení, reklama se nemůže projevovat *arogantně*, spíše může být nepovedená, nevkusná, vnucující se apod., proto ve dvou posledních případech dochází jistým způsobem k desémantizaci); další syntagmata: *arogantní* poznámky, *arogantní* smýšlení; *arogantní* prezentace (toto je komplexnější pojem, který v sobě zahrnuje *arogantní* jednání, chování atd.); *arogantní* názor (dále není specifikováno, nevíme tedy, který názor považuje respondent za *arogantní*, což ale specifikuje u jiných otázek, zde v tomto bodě nemělo být ani specifikováno); *arogantní* vyjadřování; *arogantní* čin; *arogantní* gesta (opět by bylo zajímavé dozvědět se, která gesta jsou *arogantní*, o gestech vyjadřujících gestikulaci pojednává jeden příspěvek na Internetu, viz 2.1); *arogantní* premiér, *arogantní* prezident, *arogantní* vláda (souvisí s kategoriálním rysem- moc); *arogantní* student, *arogantní* žák (syntagmata spojená se zkušeností studentů, tedy nejen učitel může být *arogantní*, ale i někdo, kdo je podřízený v rámci školy, někdo, kdo by měl poslouchat pokyny učitele, což převrací tradiční pozice); zvláštním syntagmatem bylo syntagma *arogantní* popelář (samozřejmě i popelář může být *arogantní*, *arogance* však není spojována s touto profesí jako s jinou profesí, která se pojí s vysokým sociálním postavením, zde pak není jasné, co vedlo studenta k tomuto spojení, jaké konkrétní sémantické rysy zkoumaného slova, je též možné, že se jedná o

tvůrčí počin, není však blíže specifikován, a tak není možné s určitostí interpretovat); desémantizací pak bylo syntagma *arogantní pes* (*arogance* je spojována s lidmi a nemůže se vztahovat na zvíře, protože nevíme, jak se chová pes, kterého označíme za *arogantního*, nemůže v lidské řeči sdělit své názory, projevuje přání, emoce, komunikuje různými částmi těla, ale nemůže se s lidmi verbálně dorozumívat, neboť by musel používat stejný systém znaků, což je fikce); v jednom případě se objevilo syntagma sestavené z vulgarismu: *arogantní debil* (tedy vyjádření s ryze negativními konotačními aspekty); *arogantní hloupost* (toto spojení jako pojetí pojmu *arogance* v rámci kategoriálního rysu hloupost (což je jedno z pojetí slova – pojmu *arogance*, spíše je ^{však} lepší uvést hloupost jako projev *arogance*). V této otázce se objevilo kromě typický^{ch} syntagmat i mnoho netypických syntagmat, v několika případech spojují studenti v tomto bodě slovo *arogance* s negativními konotacemi, ale u některých syntagmat nejsou negativní konotace výrazným rysem a naopak je slovo *arogance* spojováno s netypickými asociacemi.

3. Napište nějaké slovo opačného významu ke slovu *arogance*.

Nejčastěji se v odpovědích studentů objevila tato slova: tolerance, přívětivost, vstřícnost, otevřenost, ohleduplnost, ale také empatie, zájem, ochota, vřelost, skromnost, stejně tak i podoby adjektiva odvozená od těchto substantiv: přívětivý, vstřícný, ohleduplný, skromný. Každé z těchto slov se vztahuje k jinému rysu slova – pojmu *arogance* (soudím i na základě ostatních výzkumů). Dále se objevily např. tato slova (v některých případech šlo o popis, takže se nejednalo o jednoslovné opozitum): nohama na zemi (zde

se tento frazém vztahuje spíše k jinému rysu, než je opozitum ke slovu *arogance*, ale je možné, že student chápe takového člověka jako někoho, kdo reálně oceňuje i své schopnosti, nemá nos nahoru a místo toho je nohama na zemi, tuto mou hypotézu by mohl potvrzovat i fakt, že tento student jako další opozitum uvedl slovo skromnost); soucitnost (zde je zdůrazněna afektivní složka, kdy se představa *arogantního* člověka pojí s představou bezcitného egoisty, tedy asociace s ryze negativními konotačními aspekty); Člověk stejný jako ostatní, nic si o sobě nemyslí, rád poradí a nevyčítá si to. (Tato respondent^á formulací stejný jako ostatní poukazuje na fakt, že podle ní není v pořádku být *arogantní*, nebo že se například neobklopuje *arogantními* lidmi, formulace nic si o sobě nemyslí by neměla být chápána ve smyslu „prázdného“ myšlení, ale spíše někdo si toho o sobě mnoho myslí, tzn. je namyšlený, z další části je patrné, že je slovo *arogance* spojováno se sémantickým rysem – ochota); chtít pomoci, umět vyslechnout (není zde uvedeno jednoslovné opozitum, ale popis jednání člověka, který je opakem toho, jenž jedná *arogantně*); v jednom případě se objevilo adjektivum galantní, což ovšem nemůžeme úplně přijmout jako opozitum ke slovu *arogance*, neboť ten, kdo není *arogantní*, nemusí být nutně ještě galantní, i když v pojmu je přítomen rys pozorného jednání, které mohou někteří uživatelé jazyka řadit k opozitům sémantických rysů slova *arogance*, a sice k rysům: nevšímavost, nezájem, případně ^{to k} lhostejnost); zvláštním opozitem bylo opozitum sebeponižování, které se vztahuje k povýšenému postoji jako projevu *arogance*, nicméně sebeponižování je krajní mez jednání, jež je opačné k *arogantnímu* jednání, tedy to, že člověk není *arogantní*, v žádném případě neznamená, že by / musel ponižovat sám sebe, ovšem čistě

významově tento způsob jednání může být považován v jistém smyslu za opozitum slova *arogance*); dalšími opozity byla například ještě tato adjektiva: vnímavý, naslouchavý, vlídný (adjektiva popisují chování člověka, jenž není *arogantní*, objevilo se i substantivum vlídnost, dále adjektivum milý, přátelský, což se dá rovněž považovat za příjemný projev člověka, není to však přesným opozitum ke slovu *arogance*, nicméně studenti při hledání opozit poukazovali na mnoho pozitivních hodnotících aspektů); v jednom případě student jako opozitum uvedl takt (v tomto případě *arogance* ^{slušné, nechtít' chová' u'}pojímána jako ^Yjiným opozitem bylo popsání schopnosti, které podle příslušného studenta *arogantní* člověk mít nemůže: schopnost vést diskusi (což je ovšem poměrně široké pojetí, pod kterým je možno chápat mnoho různých aspektů, ale k člověku, který není *arogantní* určitě tato schopnost patří); umět naslouchat (opět je to spojení, označující jednu z vlastností označujících člověka, který není *arogantní*); dalšími adjektivy, které se objevily v odpovědích: hodný (sémanticky širší slovo); slušný, zdvořilý (tato opozitum se vyskytovala i v dotaznících jiných škol, někdy je jako rys *arogance* vyjadřováno neslušné chování, nevychované chování, nezdvornost); sebekritický (toto opozitum se objevilo jen v jednom případě ze všech dotazníků na všech typech škol, je možné jej považovat za opozitum ke slovu *arogance*, významově se pak blíží slovu skromnost, respondent zřejmě vycházel z faktu, že pokud je někdo sebekritický, pak nepropadá nabubřelosti, ovšem za předpokladu, že je to pouze sebekritičnost, nikoliv přehnaná sebekritičnost, tedy až sebeponižování); objevily se adjektiva submisivní (opozitum k rysu dominance pojmu *arogance*); přízpůsobivý (což plně neodpovídá rysům *arogance*); pak se objevily opozita, tvořená záporkou či předponou, jež se užívá pro

zápor (tato záporka se však ve spisovné češtině u slova *arogance* neužívá): *nearogance*, *nearogantní*, nenadřazenost (v případě slova nenadřazenost je obsažena i charakteristika slova *arogance* – nadřazenost); *dearogance* (zde student zřejmě vycházel z faktu, že je slovo *arogance* cizího původu, u mnoha slov cizího původu se opozitum tvoří s pomocí předpony de-); v jednom případě se objevila nesvárliivost (toto slovo také není užíváno, svárliivost také plně nevyjadřuje slovo – pojem *arogance*, *arogantní* člověk může být svárliivý, ale nemusí); v jednom případě bylo uvedeno: vcítění, „kamarádíčkování“ (v uvedeném výraze je možné cítit negativní hodnotící aspekt, např. ve smyslu falešného kamarádství, proto by k opozitům slova *arogance* nemělo být řazeno); v jednom případě student uvedl jako opozitum ke slovu *arogance* úcta (toto slovo poukazuje na jeden aspekt, také nevyjadřuje všechny sémantické rysy slova *arogance*, nicméně poukazuje na velmi důležitý rys, člověk, který není *arogantní*, jedná s ostatními lidmi s úctou); velmi zajímavým opozitem byla plachost (jako kontrast k sebevědomému sebezprosazování jako projevu *arogance*); několik studentů tuto otázku nezodpovědělo, v jednom případě respondent neporozuměl otázce.

4. Napište nějaké synonymum (slovo stejného významu) ke slovu *arogance*.

Nejčastěji se v odpovědích respondentů objevovaly tyto odpovědi: namyšlenost; pohrdání; egoismus; sebestřednost; dominance; nadřazenost, drzost; zpupnost; nezájem; neochota; povýšenost; odtazitost, nepřístupnost; ignorance; sobectví; opovržení; bezohlednost; pýcha; samolibost (v jednom případě uvedeno jako samolibismus, což je tvar, který se samozřejmě

neužívá (i proto jej tu uvádím jako zajímavost); domýšlivost; stejně tak se objevila i adjektiva: domýšlivý, namyšlený, samolibý, sobecký, bezohledný, pyšný, nadřazený, egoistický, odtažitý, nepřístupný (každé ze substantiv a od těchto substantiv odvozených adjektiv tvoří vždy jeden kategoriální rys pojmu *arogance*); jeden student uvedl jako synonymum: agresivita, zlost, nepříjemné chování (agresivita bývá často uváděna jako projev či spíše doprovodný jev *arogance*, podobně se jako projev *arogance* uvádí nepříjemné chování, což je sémanticky širší pojem, zlost pak nemusí být nutně projevem *arogance*, slovo *arogance* je zde v rámci skupiny slov s výrazně negativními konotačními aspekty); přehlížení jako jedna z variant kategoriálního rysu ignorance; nevybíravost (nebylo blíže specifikováno, myslím, že se jedná o nevybíravé chování, tento výraz se objevil jen v jednom případě, může se obecně vztahovat ke slovu – pojmu *arogance*, nicméně je sémanticky širší a může tedy být rysem i jiných slov s negativními konotacemi); jeden student pak uvedl pojem troufalost, který souvisí s kategoriálním rysem drzost, jenž je uveden i ve Slovníku spisovného jazyka českého a v dalších reprezentativních slovnících; jedna respondentka⁴ pak jako synonymum ke slovu *arogantnost* ^(arogance) uvedla cílevědomost, což ale není možné považovat za kategoriální rys pojmu *arogance*, i když *arogantní* člověk může být cílevědomý, pojem cílevědomost však nevyjadřuje podstatu pojmu *arogance*; nepřátelství (opět se nejedná výhradně o rys pojmu *arogance*, je zde obsažena ryze negativní konotace, jelikož se pojem *arogance* pojí také s výrazně negativními konotacemi, došlo tedy v tomto případě u uživatele ke spojení tohoto pojmu s jiným, který rovněž v sobě obsahuje negativní hodnotící hledisko); jiný student označil jako synonymum

slova *arogance* nepříjemnost, což je opět spíše asociace pojmu *arogance* spojená s negativními konotacemi; protivnost, zapšklý, otrávený (všechny tyto příklady jsou stejným případem jako předešlý); jednání z patra (popis jednání *arogantního* člověka, poukazuje na metaforičnost lidského myšlení); panovačný, namyšleně neústupný (souvisí s kategoriálními rysy, které se uvádějí v reprezentativních slovnících českého jazyka a vystihují podstatu slova – pojmu *arogance*); prospěchářský, vypočítavý (nemůžeme zahrnout pod sémantické rysy zkoumaného slova, neboť nevyjadřuje podstatu tohoto pojmu); přehnané povyšování se (rys povýšenosti ještě umocněn navíc adjektivem přehnaný); netradičním synonymem pak je slovo povznesený (zde respondentka ještě uvedla (negativně), kdy se samotné adjektivum povznesený pojí s pozitivními konotacemi, proto respondentka zdůraznila adverbium negativně negativní konotační aspekty, povznesený může souviset s asociací nad všemi povznesený, tedy namyšlený, výraz není často používaný pro specifikaci pojmu *arogance*, toto pojetí však není ojedinělé, tvrdohlavost (také nevyjadřuje podstatu *arogance*, tento pojem nesouvisí s ryze negativními konotacemi); možná ironie, ale není to tak úplně stejný (respondentka správně poznamenala, že ironie není pojem totožný s pojmem *arogance*, ironie je projevem *arogance*, je to způsob komunikace); neupřímný (nemůžeme označit za synonymum *arogance*, toto slovo je tvořeno jinými sémantickými rysy); sprostý (toto slovo má opět jiné sémantické rysy, patří také do skupiny slov, které jsou spojené s negativními konotačními aspekty). K této otázce uvedli studenti pestrost sémantických rysů, jež si v myslích spojují se slovem *arogance*, ne vždy jde o ^{slova} ; , které charakterizují zkoumaný pojem.

5. Jak jedná člověk, o kterém řeknete, že je *arogantní*?

Objevovaly se například tyto formulace: Myslí si, že je nejlepší ze všech lidí, a tak s ostatními i jedná. Člověk, který se neohlíží na ostatní a myslí pouze na svůj vlastní prospěch. Chová se nevychovaně, přehlíží ostatní. Zarputile brání svůj názor a naprosto ignoruje jakékoliv argumenty. Jedná povýšeně, panovačně, nerespektuje ostatní. Jedná vztahovačně. Je drzý. Dává najevo, že je něco víc, pomáhá jen sobě, ostatní ignoruje. Chová se hloupě. (Hloupost je podle některých uživatelů projevem *arogance*). Jedná agresivně. (Agresivita nemusí být nutně projevem *arogance*, je však často s tímto pojmem spojována). Jedná s opovržením. Přehnaně sebevědomě. Jedná bezohledně. (Výroky, spojené s rysy egoismus, povýšenost, ignorance, nevychovanost, sebestřednost, drzost, přehnané sebevědomí, bezohlednost, tedy s rysy s negativními konotačními aspekty, povýšenost, egoismus jsou nejfrekventovanějšími rysy slova – pojmu *arogance*). V jednom případě uvedla respondentka povrchně, což je ojedinělá charakteristika slova *arogance*, může souviset i se sebestředností, neboť člověk, který je zahleděn sám do sebe, bude přirozeně jednat povrchně.

6. Jak byste cítili, kdyby o vás někdo řekl, že jste *arogantní*?

Ve většině případů by se respondenti cítili špatně, neboť *aroganci* nepovažují za kladnou vlastnost. Mnoho děvčat by se zamyslelo, zda je toto tvrzení pravdivé. Některé ze studentek by se zastyděly a chtěly by své chování ihned změnit. Několika studentům by to bylo jedno, neboť se nedomnívají, že jsou *arogantní*. Hodně respondentům by záleželo na tom, kdo by něco

takového řekl. Pokud mají kladný vztah k tomuto člověku, pak by chtěli své chování změnit k lepšímu, takže je tu rozhodující i moment citové vazby. Jednu respondentů by toto tvrzení vyvedlo z míry. Zajímavé odpovědi byly: „Hm, jeho názor....lhostejnost“ (vytržené z kontextu by mohlo být považováno samo za projev *arogance*). Pokud by měl pravdu, ignoroval bych jej (jsem přece *arogantní*), pokud by pravdu neměl, v duchu bych se smál, že si o mně myslí někdo něco, co není pravda. Nevyvedlo by mě to z míry. Pokud by měl dotyčný pravdu, snažila bych se s tím něco dělat. Tedy v případě, že by mi to má *arogance* dovolila. Bylo by mi to nejspíš jedno, protože kdybych se s ním hádal a nadával bych mu do blbců, byl by to jen důkaz mé *arogance* a já mu přeci chci dokázat, že *arogantní* nejsem, ne? Záleželo by, jestli jsem opravdu nesnesitelně *arogantní* – snažil bych se to změnit, ale nikdy není špetka *arogance* na škodu. (Tato odpověď je zajímavá především proto, že se pojí spíše s pozitivními konotačními aspekty, tento student nevnímá *aroganci* jako vlastnost čistě zápornou, což je patrné i z jiných odpovědí); Hrozně. Začala bych se hrozně stydět a přemýšlela bych, jak to změnit. (Odpověď této studentky je emotivní, *aroganci* vidí jako jednoznačně zápornou vlastnost); Vskutku by to na mě sedělo!☺ Odpověděla bych mu nějakou *arogantní* poznámkou:-) Kdybych opravdu byla *arogantní*, poslala bych ho do háje! Protože ale *arogantní* nejsem, řekla bych mu, že se plete, cítila bych křivdu. Polichocen. (Tato odpověď nebyla více specifikována, proto není úplně jasné, zda se jednalo o vtip, ovšem i podle ostatních odpovědí tohoto studenta je patrné, že respondent nechápe *aroganci* jako vlastnost zcela zápornou, ale jako vlastnost, která je nutná k prosazení vlastního já); Nepolichoceně, ale asi by to byla pravda. Bylo by mi to jedno, protože vím, že jsem *arogantní*.

Nejasnou odpovědí pak byla tato: Jsem namyšlený, o mně by to nikdo neřek. Nebo by si dělala srandu. (Zde není jasné, zda je tato formulace myšlena jako vtip, respondent žádný znak pro vtip neuvedl, nebo by respondent nemusel vnímat *aroganci* jako zápornou vlastnost, této interpretaci však nenasvědčují odpovědi na ostatní otázky, v nichž respondent vnímal slovo *arogance* s jeho negativními konotačními aspekty); Špatně, ale možná jsem trochu taková. Zasmál bych se tomu. Ať si každý říká, co chce. Odpovědi často poukazovaly tradičně na větší emotivní reakce u dívek, chlapci často reagovali na takové prohlášení lhostejně. Mnoho respondentů, dívek i chlapců, projevili smysl pro humor (k větám připsali i značky pro označení vtipu :-)) či tzv. smilíka ☺. Některé studentky reagovaly submisivně, hned by přiznaly svou chybu. Mnozí by o takovém výroku přemýšleli a pak by změnili své chování. V myslích těchto respondentů je slovo – pojem *arogance* spojeno s negativními konotačními aspekty. Několik málo studentů, dívek i chlapců, spojuje naopak slovo – pojem *arogance* spíše s pozitivními konotacemi i v případě, že nic nenasvědčuje tomu, že by nerozuměli významu tohoto pojmu.

7. Znáte nějakou komunikační strategii, kterou byste mohli arogantní jednání spolubesedníka zastavit nebo zvrátit?

Mnoho studentek a studentů by takové jednání ignorovalo. Někteří by takovému člověku řekli, co si o něm myslí, poukázali by na důsledky takového jednání. Mnozí by se nad takový způsob komunikace povznesli, tedy by si jej nevšimli, případně by se od *arogantního* jedince vzdálil a nekomunikovali by s ním, případně by okamžitě přerušili komunikaci. Někteří studenti by se pak snažili nad *arogantním* jedincem zvítězit silou svých argumentů. Někdo by

se takového člověka pokusit ponížit, aby viděl, jak je to nepříjemné, když se někdo chová takovým způsobem. Několik respondentů by reagovalo stejně *arogantně*, aby si toho všiml. Jedna respondentka napsala, že žádná komunikační strategie nemůže zvrátit *arogantní* jednání, neboť takový člověk si svou *aroganci* nepřizná. Několik respondentek by se naopak chovaly mile a přátelsky, neměnily by kvůli *arogantnímu* člověku své přirozené chování a rozhodně by se nenechaly vyprovokovat ke stejnému způsobu jednání. Mnoho respondentek a respondentů by jednalo asertivně (přičemž jeden z nich si není jist, že ví přesně, co se skrývá pod pojmem asertivita). Objevily se například takové odpovědi: Pokud například pohrdá nápadem jiného člověka, ať tedy vymyslí něco sám a „ukáže“ se. To už zvrátit nelze. Pokud mu dáte důkaz, že nemluví pravdu, jednoduše ho ztrapníte tím, že se mu vysmějete. Nějaká vtipná hláška, která mu vyrazí dech a nebude vědět, co na to říct. Dokázat mu, že nemá pravdu a tím ho „zchladit“. Nějakým způsobem dokázat, že není o nic lepší než druzí. Udělat z něj vola. Tyto odpovědi neuvádějí žádné konkrétní příklady, jakým způsobem ^{↳ situac. i ps. i student} bylo ale patrné, že respondenti přemýšleli, jak nejlépe postupovat a myslím, že pokud by o tématu mohli diskutovat, tak by našli nějaký konkrétní postup. Získat si úctu nebo obdiv u dotyčného, dokázat mu, že můj názor je cenný. Najít oblast, jíž naprosto nerozumí; ponížit ho, dokázat mu nějakou jeho chybu. Ironické reakce na jeho výroky. Sebejistota, inteligentní narážky. Něčím ho zaujmout. Chovat se chladně a nehnout ani brvou. Využít řeči těla, chovat se s naprostým klidem nebo úplně švejkovsky. V těchto odpovědích se již objevily nějaké konkrétní návrhy, jak komunikovat s *arogantním* člověkem. Fyzické násilí, popřípadě nervové plyny.....:-) Nejlepší je asi srazit jeho ego

pomocí argumentů a důkazu, že není tak dobrý, jak si myslí. Zesměšnit jeho argumenty, poukázat na jeho hrubost. Nejlepší je zanechat *arogantního* jedince svému osudu a co možná nejvíc se od něj vzdálit. Zkusit naznačit, že existují situace, témata i lidé, kteří jsou zajímaví, že zkrátka není jen on. Dávala bych mu najevo, že není tak dobrý, jak si o sobě myslí. Odpovědi respondentů byly velmi nápadité. Objevily se i další zajímavé a vtipné odpovědi: Tak na to jsem právě ještě nepřišla. Kdybych ji znala, postoupím do politiky! Pak se objevily odpovědi, ve kterých respondenti uvedly postup, který dle mého názoru situaci neřeší, např. Nastavit popudlivé téma (v této zvláštní formulaci je postup, který by podle mě spíše otevřel prostor pro konfliktní situaci); Nadhodit zajímavé téma. Změnit téma. (*Arogance* není vázána na téma, proto změna tématu podle mého názoru nemůže zastavit *arogantní* jednání.); Demagogicky. (Tento případ je podobný jako předešlé dva). Pak se objevily také tyto odpovědi: Ano, existuje mnoho psychologických taktik. (Bohužel není specifikováno, které taktiky respondentka zná a má na mysli). Záleží na situaci. Ne, neznám *arogantní* lidi. Odpovědi studentů byly velmi pestré, kromě některých odpovědí, které byly záporné, či kladné bez dalšího vysvětlení, se studenti snažili přijít na nějakou taktiku, jež by zvrátila *arogantní* jednání. Samozřejmě by se dalo uvažovat, zda by zvolený způsob byl, či nebyl úspěšný, to ovšem není předmětem této práce.

8. Může být kvalitní učitel *arogantní*? Pokud si myslíte, že nikoliv, vysvětlete proč. (Vysvětlete prosím i v případě, pokud si myslíte, že může).

Několik málo odpovědí byly pouze kladné, či záporné bez bližší specifikace. Někteří respondenti se domnívají, že by učitel

mohl být *arogantní* pro určitou motivaci žáků, pro usměrnění žáků, tedy může být *arogantní*, pokud zná míru. Další skupina respondentek a respondentů zaměnila opět otázku, pochopila ji opět jako možnost či nemožnost přítomnosti *arogance*: Všechno je možné. Může, pokud je *arogantní*, tak se toho nedokáže zbavit ani během výuky. *Arogance* nezávisí na kvalitě. *Arogantní* může být každý. Jiní respondenti jsou ochotni odpustit *aroganci* učiteli, který zná výborně svůj předmět a dokáže jej naučit. Může být *arogantní*, ale měl by umět naučit a podat svůj předmět. Někteří respondenti pak uváděli, že velmi záleží na situaci a na míře *arogance*. Jedna studentka uvedla, že měli na škole *arogantního* vyučujícího a byl její nejoblíbenější, protože věděla, že je inteligentní, umí naučit, umí podat svůj předmět tak, že to všechny bavilo, jen se vyjadřoval kriticky a působil povýšeně, což se ale ztrácelo na pozadí jeho profesionálních kvalit. Někteří vidí *aroganci* učitele jako projev velmi individualizovaný, například může být podle jedné studentky svými kolegy posuzován za *arogantního*, kdežto jeho studenti jej milují a takto neposuzují. (Tato odpověď se zaměřuje i na úhel pohledu dané problematiky). Někteří studenti spojují *aroganci* učitele s respektem studentů, s autoritou učitele. Jiní naopak vidí *aroganci* jako překážku pro přirozenou autoritu, pokud se takový vyučující chová *arogantně*, pak staví na falešné autoritě, která je spíše strachem, strach pak vyvolává ve studentech nepříjemné pocity a může probudit odpor k samotnému předmětu. Většina dotázaných studentek a studentů si myslí, že kvalitní učitel by neměl být *arogantní*, pokud bude, není již kvalitní, protože *arogantní* učitel nedokáže komunikovat s žáky, nechce jim nic vysvětlit, žákům nenaslouchá. Kvalitní učitel by pak podle odpovědí měl umět pomoci žákům, měl by být empatický, měl by

být rádcem, kamarádem, pomocníkem, pak jej studenti mohou přijmout a mohou mít rádi jeho předmět. Zde je výběr odpovědí: Kvalitní učitel nesmí být *arogantní*, studenti potřebují, aby se jim učitel věnoval a to *arogant* nikdy neudělá. (Zde je zajímavé užití slova *arogant*, což je vlastním tvarem tohoto studenta); Myslím, že by neměl být *arogantní*, protože *aroganci* považuju za negativní způsob jednání a u dobrého učitele by měla převažovat pozitiva. Ne, protože učitel musí být laskavý, chápavý a tolerantní. Podle mě by učitel neměl být *arogantní*, protože *arogance* žákům není příjemná. Nemůže, protože s *arogantním* člověkem se špatně komunikuje. Ne, myslím, že kvalitní učitel a *arogance* dohromady nejdou. Nesmí, neboť musí uznat svou chybu a respektovat své žáky. V odpovědích tedy převažovalo spíše odmítání takového způsobu jednání učitele.

V této podkapitole, která byla věnována výzkumu ^{byly zohledněny} výsledků výskytu a užití slova – pojmu *arogance* studenty pražského gymnázia. Dotazníky byly studenty gymnázia vyplněny velmi zajímavým způsobem, je již patrná větší intelektuální vyspělost studentů tohoto gymnázia. I když například neznalý nějakou strategii, kterou by mohli *aroganci* spolubesedníka zastavit, tak se snažili vymyslet nějaký postup. Ve většině případů chápali i zde respondenti *aroganci* jako zápornou vlastnost. Objevilo se však několik odpovědí poukazující na fakt, že se pojem *arogance* nepojí jen s negativními konotačními aspekty. Záleželo však na otázce, u některé z otázek (bodů) studenti popsali *aroganci* jako vlastnost, která je nutná k sebeprosazení, ale u učitele si však *aroganci* nepřejí, takže odpovědi byly celkem rozrůzněné a pestré. Nicméně slovo – pojem *arogance* chápou jako opovrhování ostatními lidmi, dále jako projev povýšeného chování, namyšlenosti, egoismu,

přehnaného sebevědomí, tedy s rysy, které obyčejně tvoří pojem *arogance* (viz jiné kapitoly, viz reprezentativní slovníky českého jazyka) a pojí se s negativními konotačními aspekty.

3.3 Výzkum dotazníkovou metodou uskutečněný na Vyšší odborné škole cestovního ruchu v květnu 2006

Tento výzkum proběhl na Vyšší odborné škole cestovního ruchu, která se nachází v Žalanského ulici č. 68/54, na Praze 6, v Řepích, kde dotazníky vyplňovali studenti prvních a druhých ročníků. Dotazníky vyplňovali studenti na hodině ruského jazyka, který vede dr. Monika Šefflová. Z prvního ročníku se výzkumu zúčastnily tři studentky, z druhého ročníku se zúčastnilo devět studentek a jeden student, takže převažovaly ženy. Celkem se tu výzkumu zúčastnilo 13 respondentů. Věk respondentů: 20 – 22 let. Převážná část zúčastněných byla ve věku 20 let. Opět se výzkum prováděl dotazníkovou metodou, dotazník měl opět osm položek (osm bodů).

1. Použijte ve dvou větách slovo *arogantní* v libovolném pádu, avšak nikoliv v konstrukci *X. Y. je/není arogantní*.

Studenti užili ve větách např. tato spojení: *arogantní* mladík, *arogantní* muž, *arogantní* chování, *arogantní* lidé, *arogantní* prodavačka, *arogantní* postoj, jednání, ignorance *arogantních* lidí, *arogantní* pán, v jednom případě *arogantní* lékař – věta: *Arogantní* lékař mě nechtěl ošetřit. K dalším větám patřily například věty: Nemám ráda *arogantní* lidi. Z *arogantních* lidí nemám dobrý pocit. K mým kamarádům zásadně nepatří *arogantní* lidi. Předseda vlády

stejně jako ministr zdravotnictví jedná *arogantně*. (Zde respondent použil adverbium). S *arogantními* lidmi se nesnadno vychází. Typickým postojem *arogantních* lidí je ignorance cizích názorů. *Arogantní* pán nebyl ochoten diskutovat (*arogance* jako projev neochoty). O *arogantních* lidech nerada mluvím. *Arogantní* zaměstnavatel není člověk na svém místě (*arogance* tu souvisí s pracovně vyšším, nadřazeným postavením). V budově plné kanceláří je plno *arogantních* lidí (zde je *arogance* podmíněna místem výkonu povolání, respondent^á zřejmě vychází ze své osobní zkušenosti). *Arogance* je mi nepříjemná. (Rovněž je tu použito slovo *arogance*, ale respondent^á tu pojem spojuje se svým pocitem). Potkala jsem v baru *arogantního* muže – zbil mě. V tomto případě respondent^á chápe *arogantní* projev jako agresivní až fyzicky násilný, což je zvláštní pojetí. Někteří respondenti ztotožňují pojem s agresivními projevy, ale takovéto pojetí fyzického násilí ztotožněného s arogancí je případem ojedinělým. Je to pojetí trochu zavádějící, neboť *arogantní* člověk se může projevovat agresivně a mít navíc násilnické sklony, ale není to rys *arogance*, většina *arogantních* lidí se neprojevuje agresivně, jejich chování souvisí s psychofyzickými vlastnostmi a agresivita pak patří k individuálním psychofyzickým rysům osobnosti, podmíněným často sociálním prostředím, v němž se od dětství tyto jedinci pohybují.

2. Vytvořte 3 skladební dvojice, v nichž užitete slovo *arogantní*

Respondenti nejčastěji uváděli tato syntagmata: *arogantní* chování, *arogantní* jednání, *arogantní* přístup, *arogantní* muž,

párkrát se objevila *arogantní* žena (je zajímavé, že i když respondenty byly většinou ženy, tak za *arogantní* považují spíše muže na rozdíl od respondentek z Pedagogické fakulty, kde studentky uváděly nejčastěji syntagma *arogantní* žena, zatímco *arogantní* muž se v odpovědích objevil jen jednou). *Arogantní* člověk, *arogantní* lidé, *arogantní* šéf (opět souvisí s nadřazenou pozicí, danou pracovním postavením), dále se objevil *arogantní* postoj, *arogantní* přístup, jedna odpověď pak byla *arogantní* vládce (toto syntagma souvisí s dominancí a s představou takové dominance vycházející z nadřazeného postavení), *arogantní* vystupování. Podle tohoto bodu je v myslích respondentů slovo – pojem *arogance* uloženo s negativními konotacemi, častou asociací je pak někdo, kdo je nadřazený ostatním.

3. Napište nějaké slovo opačného významu ke slovu *arogance*

Zde se objevila tato opozita: přívětivý, tolerantní, chápavý, vnímavý k ostatním lidem, pozorný k druhým, nemá nos nahoru, přátelský, milující, hodný, přející (zde dochází k malému sémantickému rozšíření, kdy *arogance* je charakterizována jako něco zlého, a tak je člověk hodný, když není *arogantní*; zajímavé rozšíření v chápání tohoto pojmu bylo uvedení opozit milující, je patrné, že i *arogantní* člověk může milovat, tyto dva rysy se nevyklučují, ale respondentka chápala pojem milující jako pozitivní hodnocení, *aroganci* jako negativní hodnocení). Ve většině odpovědí bylo místo substantiva uvedeno antonymní adjektivum. Dále respondenti uváděli: vstřícnost, vřelost, solidarita, milost (což není možné uvést v tomto kontextu, i když je patrné, že studenti měli na mysli význam: milé chování, nikoliv např. udělit někomu milost); dále ochota, solidarita (též rozšíření sémantického pole),

tolerance (vychází z pojetí, kdy *arogantní* člověk nepřijímá názory druhého člověka, pokud se liší od jeho vlastních); laskavý. (opět je toto širší koncepce pojmu, ne každý, kdo není laskavý, musí být nutně *arogantní*).

4. Napište nějaké synonymum (slovo stejného významu) ke slovu *arogance*

Respondenti uváděli například tyto výrazy: nepřístupnost, sebestřednost, sobeckost, sebevědomí (není uvedená specifikace, v tomto případě se však nejedná o *aroganci*, neboť *arogance* souvisí spíše s přehnaným sebevědomím); sobecký, povýšenost, nadřazenost, namyšlenost, povýšené chování, neochota, samolibost, netolerance (opět souvisí zřejmě s pojetím, kdy *arogantní* člověk uznává pouze své vlastní názory); nepříjemný, drzost (toto poslední ^{SLOVOSMILA} odpovídá jednomu ze slovníkových pojetí). Jak je patrné, jen v málo případech respondenti napsali adjektivum místo substantiva, což poukazuje na větší obtížnost při uvádění antonym než při uvádění synonym.

5. Jak jedná člověk, o kterém řeknete, že je *arogantní*?

Dotazovaní respondenti vidí *arogantního* člověka jako sebestředného sobce, který myslí jen na sebe, je nepříjemný, nadřazený, opovrhuje okolím, nesnaží se vyslechnout názory ostatních lidí, podle jedné odpovědi je to zlý a vztahovačný člověk (pojem zlý je opět sémanticky širší); chová se odměřeně, nafoukaně; Jedna odpověď byla: je to blázen, s kterým se nedá mluvit (není specifikovaný smysl slova blázen, nicméně pojem blázen je v tomto případě poněkud zavádějící, neboť ten, kdo je

arogantní, nemusí být blázen a naopak, zajímavá je ale originalita odpovědi); chová se nadřazeně, sebevědomě (opět neurčena míra sebevědomí, proto samotné sebevědomí nemůžeme považovat za *arogantní* projev); chová se odtažitě, nafoukaně, povyšuje se nad ostatní, ostatní lidé pro něj nic neznamenaají; povyšuje se nad ostatní, i když nemá důvod a není tak dobrý, jak si myslí. Pojem svazují respondenti s povýšeným jednáním, s nadřazeným postavením a cítí jej jako výrazně negativní.

6. Jak byste se cítili, kdyby o Vás někdo řekl, že jste *arogantní*?

Všichni respondenti se shodli na tom, že by se cítili nepříjemně, špatně, bylo by jim to líto, nemyslí si to o sobě, proto by se zeptali, co dotyčného vedlo k takovému označení, někteří by se nad sebou zamysleli a snažili se své jednání přehodnotit, ve dvou odpovědích by to respondentům bylo jedno, protože se skutečně nemají důvod domnívat, že jsou *arogantní*, proto by se tímto problémem ani nezabývali. Ve dvou odpovědích respondentky uvedly, že by záleželo na tom, kdo by toto prohlásil, zda člověk, na kterém jim osobně záleží (moment emocionální vazby, jež respondenti považují za určující pro přijetí či nepřijetí názoru jiného člověka). Příklady: Rozhodně bych přemýšlel, proč si to o mně dotyčný myslí. Toto označení bych nechtěla přijmout, štválo by mě to. Cítila bych se dost špatně, ale záleželo by, kdo by to o mně řekl. Mrzelo by mě to. Cítil bych se nic moc. Určitě bych se snažila své chování změnit. První reakce by ovšem byla, že je to nesmysl. Blbě. Cítila bych se potupně a mizerně, protože *arogantní* chování se mi opravdu příčí. Bylo by mi to jedno, protože to není pravda. Zeptala

bych se i jiných lidí, zda mají stejný názor, pak bych o tom začala přemýšlet.

Respondenti chápou tedy pojem a toto označení jako negativní a nechtějí být s *arogantním* chováním ani s postojem ztotožňování. Toto označení by u nich vyvolalo nelibé pocity, snažili by se o tom přemýšlet, případně by se to pak po svém uvážení snažili změnit.

7. Znáte nějakou komunikační strategii, kterou byste mohli *arogantní* jednání spolubesedníka zastavit nebo zvrátit?

Zde dvě respondentky neznaly žádnou takovou komunikační strategii. Ostatní se pokusili navrhnout nějaký postup, objevovaly se např. tyto odpovědi: Snažila bych se pochopit, proč ten člověk takto jedná a co ho k tomu vede, pak zaútočit na ten daný problém. Pokud by to byl blízký člověk, zeptala bych se ho, jestli nemá nějaký problém, proč se chová takto útočně. Pokud by to byl cizí člověk, během diskuse bych mu řekla, že slušní lidé se vždy mohou domluvit i bez použití takového jednání, pokud by i nadále jednal *arogantně*, nepokračovala bych v debatě a řekla bych mu o tom. (Toto pojetí se již jednou objevilo, kdy pisatelka spojuje *aroganci* s neslušností). Jiná respondentka napsala: Možná „nastavit zrcadlo“ a *aroganci* vracet. Jeden respondent by použil agresivní strategii, řekl by: „Drž hubu a nežvaň!“ Dvě respondentky by to takovému člověku řekly na rovinu. Jiné odpovědi: Dokázat mu, že *arogantně* jednat nelze. (U této odpovědi ovšem chybí bližší specifikace, nevíme např. jak dokázat, tedy je tato odpověď informačně prázdná). Řekla bych mu na rovinu, že se chová hloupě. Říct, aby se probral. Chovat se k němu stejně. V těchto výrocích byla patrná

negativní reakce, v níž respondenti poukazovali na *aroganci* druhého a jako strategii obrany zvolili explicitní označení tohoto jevu. Většinou zvolili variantu, kdy by se chovali stejně nebo by dotyčnému řekli, že se takto chová a že to nehodnotí kladně. Jiná odpověď, která částečně poukazuje na jiný přístup byla: Být vstřícný, tolerovat ho a snažit se nevytočit se jeho chováním, nebo se chovat stejně jako on, třeba na to přijde, co je špatně. Jiná odpověď: Utlouci ho argumenty.

Až na dvě výjimky se respondenti snažili nějak *aroganci* řešit, většinou by *aroganci* opláceli aroganci.

8. Může být kvalitní učitel *arogantní*? Pokud si myslíte, že nikoliv, vysvětlíte prosím proč. (Vysvětlíte i v případě, pokud si myslíte, že může).

Velmi mne překvapilo, že mnoho odpovědí bylo kladných, i když v některých případech respondenti nepochopili správně otázku a odpovídali spíše na otázku, zda se vůbec někdy může stát, aby na škole působil *arogantní* učitel, např. odpovědi: Může být *arogantní*, na svoje žáky se povyšuje, vysmívá se jim i přesto, že by jim měl být nápomocen. Zde je tedy patrné uvedení nikoliv odpovědi na položenou otázku, ale jen uvedení možnosti takového chování učitele, je zde patrné i hodnotící hledisko respondenta, odsuzuje toto jednání. Některé další odpovědi poukazovaly na souvislost *arogance* a profesionální způsobilosti takového učitele: Proč by nemohl? Myslím, že na kvalitu výuky nemá *arogance* vliv. Horší by to ovšem mohlo být s *arogantním* přístupem k žákům, někdo by to nemusel skousnout.... (Zde dochází k oddělení pojmu *arogantní* učitel a *arogantní* způsob komunikace, přitom pokud je člověk *arogantní*, je to jeho povahový rys, takový člověk se pak *arogantně*

chová k lidem ze svého okolí (i když tento výrok může také poukazovat na fakt, že *arogantní* člověk se nemusí vždy nutně projevovat *arogantně* ke všem lidem, například k lidem, které má rád, by takto povýšený způsob komunikace nepoužil, ale to je má vlastní individuální zkušenost, která by musela být potvrzena zvláštním výzkumem, neboť je patrné, že pro pochopení jednotlivých slov – pojmů je někdy nutná i podrobnější psychologická analýza, čímž se kognitivní lingvistika propojuje s psychologíí). Asi může. Může být odborník ve svém oboru, přesto *arogantní*. Ano, ale musí alespoň vědět, o čem mluví. V těchto případech tedy jsou respondenti ochotni učiteli *aroganci* odpustit, když je dobrým odborníkem. Další odpovědi: Určitě, ale jen v malé míře. Je také otázkou, co všechno je míněné tím „kvalitní učitel“, zda umí naučit, je kamarád nebo pedant. Tato odpověď byla zajímavá, ač tu dochází k několika nejasnostem a směšování pojmů. Například není jasné, co respondentka míní tím v určité míře, ač lze odvodit, že v *aroganci* vidí dotazovaná možnost regulovat třídu. Pak spojuje například pojmy jako kamarád a pedant, což jsou pojmy z rozdílných rovin. Nicméně pro chápání zkoumaného pojmu je toto sdělení přeci jenom přínosné, protože rozšiřuje sémantické pole slova – pojmu *arogance*, ale je otázkou, zda jej respondentka v tomto bodě nezaměňuje za pojem přísnost). Myslím si, že může, protože každý učitel má svoji strategii učení, např. *aroganci* může dosáhnout toho, že donutí žáky se učit. Není tomu ale tak vždy, to určitě. Lepší je učitel vlídný, laskavý, ale i trochu přísný, žáci by z něj měli mít respekt. (I z této odpovědi je patrné, že pod *aroganci* vztahuje respondentka přísnost). Pak se vyskytly i odpovědi, ve kterých respondenti *aroganci* učitele připouštějí, ovšem nepřejí si takový způsob chování kvalitního učitele: Ano, ale

sníží se hodnota lidského jednání. Ano může. Ale neměl by být takový. Když bude *arogantní*, tak bude přístup žáků jiný, budou učitele nenávidět a stejně tak i to, co daný učitel učí. Jedna odpověď byla pak bez vysvětlení: Může! Zde nebyla žádná další specifikace, tato odpověď má tedy nízkou informační hodnotu. Pak byly uváděny záporné odpovědi. Podle mě ne, měl by být vstřícný a vysvětlit to, co nechápete. To *arogantní* člověk opravdu neudělá. Ne, protože pak bude neoblíbený. Neměl by být takový. *Arogantnost* je pro mě namyšlenost a tak trochu odpadá možnost vřeleji komunikovat – což je hodně důležité pro učitele. Ne, měl by být ochotný. Tyto odpovědi tedy poukazují na nemožnost kvalitní komunikace s *arogantním* učitelem, což narušuje chod výuky.

Tato podkapitola byla zaměřena na studenty Vyšší odborné školy cestovního ruchu v Praze, v Řepích. Respondenti, tedy studenti této vyšší odborné školy cestovního ruchu chápou slovo - pojem *arogance* převážně opět s negativními konotacemi. *Arogantního* člověka vidí jako nafoukaného, namyšleného, neochotného, sebestředného a nevstřícného. Tyto rysy vnímají respondenti negativně, u učitele je však někteří připouštějí pro lepší regulaci žáků, ale zde si někteří pletli pojem *arogance* a přísnost, neboť přísný učitel nemusí být *arogantní*. Nejčastěji zvolenou strategií při setkání s takovým jednáním bylo explicitní vyjádření nelibosti s takovým chováním, což by takovému člověku tedy i sdělili. Nejfrekventovanějšími syntagmaty byla tato: *arogantní* člověk, *arogantní* lidé, *arogantní* jednání, *arogantní* chování, tedy *arogance* se vztahuje k osobám či k jednání. Odpovědi byly stručné, ženy často projevovaly emoce, jediný respondent mužského rodu projevoval více věcnosti. Stručnost je dána možná i

odborným praktickým zaměřením této školy, jazykové vyjadřování nebylo na takové úrovni jako například u studentů Pedagogické fakulty UK, což je dáno zřejmě rozdílným zaměřením škol. Odpovědi nicméně byly jasné a stručné až na několik výjimek. Studentky Pedagogické fakulty byly naproti tomu ve svých odpovědích obsažnější, tudíž bylo možné odvodit více kategoriálních rysů pojmu *arogance*.

3.4 Výzkum uskutečněný na Pedagogické fakultě UK v Praze mezi studenty bohemistiky na dvou seminářích *Sémantika*, který vede doc. Svatava Machová (realizace: letní semestr 2005):

Nyní představím výsledky výzkumu, který proběhl na dvou seminářích kurzu sémantiky, které na Pedagogické fakultě UK vede Svatava Machová. Dotazníkového výzkumu se zde zúčastnilo 27 respondentů, z toho 24 studentek, 1 student, 2 podpisy chybí (podpisy nebyly vyžadovány, ale tento seminář navštěvoval jen jeden student, ostatní byly studentky, proto je možné předpokládat, že tyto dva dotazníky vyplnily studentky), věk respondentů 22 – 27 let, studenti bohemistiky na Pedagogické fakultě UK. Původně to měl být výzkum sémantický, ale nakonec jsem jej použila jako podklad pro svou diplomovou práci, tedy pro kognitivní výzkum slova – pojmu *arogance*.

Dotazník měl opět osm bodů, v nichž měli respondenti projeviti, jak chápou význam lexému *arogance*.

1. Použijte ve dvou větách slovo *arogantní* v libovolném pádu, avšak nikoliv v konstrukci X.Y. *je/není arogantní*.

Studenti ve větách nejčastěji užíli: *arogantní* člověk, politik, ředitel, úředník, lidé; tedy konkrétní osoby nebo osoby v obecném smyslu, pak se objevily abstraktní pojmy: *arogantní* chování, jednání, vzezření, tón, způsob, dále také *arogantní* úsměv či *arogantní* úšklebek. Studenti charakterizovali *arogantního* člověka jako sobeckého jedince, který nedbá na ostatní. *Arogantní* chování považovali za nepříjemné. Objevily se například tyto věty: S *arogantním* člověkem je obtížné komunikovat. Jednání s *arogantními* lidmi je obtížné a nepříjemné. Ve většině případů označoval přívlastek *arogantní* negativní konotace. V jednom případě je význam slova – pojmu *arogantní* chápán jako snaha zakrýt vnitřní slabinu: Být *arogantní* znamená zakrývat určitou vnitřní slabinu. Jen v jednom případě je tento výraz spojován spíše s pozitivní konotací: Bez jisté míry *arogantnosti* nelze v dnešním světě uspět. (Studentka chybně vyplnila – místo přídavného jména *arogantní* užíla *arogantnost*, ale je zde patrný jistý sémantický posun vzhledem k ostatním odpovědím, proto si myslím, že je důležité toto zde uvést.) Velmi zajímavá odpověď byla: O *arogantního* člověka dneska nezavadíš. Jelikož se tato odpověď obecně neshodovala s realitou ani s ostatními odpověďmi, velmi mne zaujala. Možná, že se respondentka s arogancí nesetkala. Je též možné, že nechápe zcela význam tohoto pojmu, což ovšem vyvrací

fakt, že v dalších otázkách popsala *aroganci* velmi přesně a tento pojem chápala s negativní konotací. Dále jsem se setkala s odpovědí: *Arogantním* se člověk nerodí. Zatímco druhá respondentka napsala: Případy *arogantního* chování se mohou objevit již v útlém věku. Tato dvě tvrzení poukazují na rozšíření sémantického pole při chápání tohoto pojmu, kdy hraje roli i výchova, tedy je zde zdůrazněn právě faktor sociologický. Pak si jedna respondentka spojila *aroganci* s rodinným příslušníkem, což může, ovšem nutně nemusí být osobní zkušenost dotazované, proto tento příklad ^{može být chápán} jako zdůraznění faktu, že je slovo – pojem chápán i v kontextu psychologickém, což dokládá vazbu na kognitivní přístup k jazyku (zkušenost a také nevědomé a podvědomé procesy, i když v tomto případě to nutně nemusí být jediná interpretace chápání tohoto lexému): Otcovy rty se stáhly do *arogantního* úsměvu.

2. Vytvořte 3 syntagmata, v nichž užijete slovo *arogantní*.

Nejčastěji studenti uváděli *arogantní* chování, pak jednání, postoj, ale i výraz tváře, dále se objevilo syntagma *arogantní* působení, které bylo spíše výjimkou, dále *arogantní* vystupování. Opět převažovaly abstraktní pojmy, ale objevilo se i několik konkrétních případů – názvů osob: *arogantní* zákazník, spolucestující. *Arogantní* je tedy buď člověk nebo nějaké jednání (verbální i neverbální). Studenti se zaměřili na vnější projevy *arogance*. Znovu se uváděly konkrétní osoby, přičemž jen v jednom případě byl uveden *arogantní* muž, jinak převažoval výskyt ženského pohlaví – *arogantní* dáma, slečna apod., což byl fakt, jenž

mě zaujal. Nevím, zda nehraje roli skutečnost, že se výzkum uskutečnil právě na Pedagogické fakultě a výsledek je dán právě charakterem této fakulty, nebo zda tu hraje roli jistá sociální zkušenost dotazovaných, kdy se například na úřadech, kde pracují převážně ženy, studenti setkávají s arogancí. Každopádně je nutné vzít v úvahu i tento fakt. Dále se v jedné odpovědi vyskytlo syntagma *arogantní sobec*, což mi připadalo taktéž zajímavé, neboť jsou to dvě negativa, která se mohou spojovat, ale zároveň se mohou ^{vylučovat} vylučovat, neboť, kdo je sobec, nemusí být nutně *arogantní* a naopak, zatímco *arogantní sobec* ^{může mít i nádech} význam hodnotící ze dvou ^(často u sebe byla i evaluace jako rys arogance) různých aspektů. Podobné je to i s odpovědí, v níž respondent užil výraz *arogantní byrokracie*, neboť lexém byrokracie v kolektivním vědomí vyvolává asociaci právě s lexémem *arogance*. Pojem *arogance* je tedy zahrnut do sémantického pole pojmu byrokracie. Byrokracie je v kolektivním vědomí chápána jako sémanticky širší pojem. Zvláštním syntagmatem bylo syntagma *arogantní mysl*, což je desémantizace, a proto je toto syntagma pro tento náš výzkum irelevantní. Často se objevilo syntagma *arogantní šéf*, jen v jednom případě bylo použito syntagma *arogantní zaměstnanec*. Většinou je *arogance* spojována se sociálně nadřizenou rolí, nikoliv s podřizenou pozicí, i proto je tato odpověď zajímavá.

3. Našli byste nějaké opozitum ke slovu *arogance*?

Studenti uváděli nejčastěji tato opozita: 1. vstřícnost, 2. tolerance, 3. ohleduplnost, 4. přívětivost, 5. pokora, 6. empatie, objevil se i výraz skromnost, dále afiliace, submisivita (vnímání tohoto pojmu souvisí s nadřizeností a podřizeností), loajalita, pak také tolerance (v tomto případě se poukazuje na skutečnost, že

arogance v sobě skrývá určitou netoleranci k druhým lidem, kdy takový člověk nepřijímá a často ani neuznává jiný názor než ten svůj); jako opozitum tu byla v jednom případě uvedena přímá negace pojmu *arogance* – jako charakteristika chování – chování, pozbývající domýšlivost, nadutost, což není čisté opozitum, Pak se tu jako opozitum v jednom případě vyskytlo slovo tvárnost, ovšem není jasný smysl tohoto pojetí. V případě opozit vyloučeno sémanticky širší pojetí tohoto pojmu. Opozita jsou chápána jako sémanticky nejednoznačná, ale zároveň významově blízká.

4. Jak jedná člověk, o kterém řeknete, že je *arogantní*?

V tomto bodě dotazníku se někteří studenti, respektive studentky více rozepsaly, menší procento studentů bylo ve svých odpovědích stručnější. Vesměs chápou *arogantního* člověka jako namyšleného egoistu s vysokým míněním o své osobě (často bezdůvodným), který se projevuje sebestředným postojem ke své osobě a přezíravým, nadutým chováním ke svému okolí. Jde mu především o svůj prospěch. Takový člověk jedná přezíravě, netaktně, bezohledně, urážlivě, myslí si, že si může k druhým vše dovolit; někdo svou *aroganci* projevuje až agresivním chováním, vyvíjí nátlak, dochází z jeho strany až k násilnému sebeprosazení (jedna z odpovědí). Jiná odpověď: Chování *arogantního* člověka je charakterizováno rysem superiority, nadřazenosti vůči ostatním. (Zde místo pojmu jednání použila studentka pojem chování, což nebyl jediný případ, takže by z tohoto faktu bylo možné vyvodit závěr, že sémanticky širší pojem chování se běžně slučuje se sémanticky užším pojmem jednání, který je právě projevem

chování.) Jiná odpověď: Takové chování je bezohledné, drzé a útočné. V odpovědích se jednoznačně projevíly negativní konotace tohoto pojmu. Jen v jedné odpovědi se objevilo širší chápání významu lexému *arogantní*: *Arogantní* člověk nebere ohledy na jiné, sleduje jen své cíle a dává to najevo, zneužívá své moci, aby dosáhl něčeho, dává patřičně najevo svou sílu, která vychází z nějakých zásluh, ale spíše využívá ve své pozici. I když je tato formulace trochu vágní a zčásti nejasná, přesto se tu projevuje širší pojetí (navíc je tu *arogance* spojována se zásluhami, což opět znesnadňuje pochopení pojetí dotazované, neboť můžeme vycházet pouze z dotazníků a nemáme možnost doplňujících otázek).

5. Jak byste se cítili, kdyby o vás někdo řekl, že jste *arogantní*?

Nikdo z dotazovaných se nepovažuje za *arogantního*. Význam tohoto lexému je chápán jednoznačně negativně. Většina respondentů by v takovém případě cítila křivdu, dále by se mnozí cítili uraženi. Pět dotazovaných by se v takovém případě nad svým chováním zamyslelo. Dvě odpovědi v sobě obsahovaly jistou dávku humoru: Asi si dotyčný spletl význam slova nebo jej nezná. Jiná odpověď: Cítila bych se jako člověk, který zapomněl na dobré vychování a na schopnost umět vyjít téměř s kýmkoliv. Tato odpověď je také sémanticky širší, zajímavá je i formulace s použitím kvantifikátoru *téměř*, která jakoby zčásti obrací význam nebo jej snižuje. Pak zde byla jedna odpověď: Dost blbě. Záleželo by, kdo by to řekl. Pokud je to člověk, o kterém si sama myslím, že je arogantní, byla by to bezvýznamná výpověď z jeho strany. Toto je psycholingvistické pojetí. Zajímavá byla odpověď, v níž by se respondentka nad sebou zamyslela, neboť v jejím životě nastaly

situace, kdy bylo potřeba se zachovat *arogantně*. Jiná zajímavá odpověď byla: Protože jsem submisivní, možná by mě to i trochu potěšilo. V tomto případě vnímáno zkoumané slovo s částečně pozitivními konotacemi (je tu vyjádření nejistoty s takovým pojetím a částečně kladné konotace jsou užity jen za určitých podmínek). Jinak byly skutečně ve všech odpovědích vnímány negativní konotace lexému *arogance*.

6. Znáte nějakou komunikační strategii, jakou byste mohli *arogantní* jednání spolubesedníka zastavit nebo zvrátit?

Studenti na 1. místě uváděli asertivitu, na 2. místě nejčastěji pádné argumenty, na 3. místě: nejednat s ním na této úrovni. Dále se jako komunikační strategie objevilo zlehčení, zesměšnění, ironie, položení konkrétních otázek (tato odpověď nebyla rozvedena, proto není úplně jasné, jak bylo respondentem míněno). Zajímavá byla reakce jedné studentky: rozplakat se, odejít. Jedna odpověď byla: nekomunikovat, omluvit se. Někteří studenti chtěli poukázat na nějakou slabost *arogantního* člověka, na to, že jeho *arogance* znamená jeho slabost. V jedné odpovědi by studentka příslušného člověka na jeho *aroganci* upozornila s poznámkou „co nemáš sám rád, nečiň druhým“, neboť *arogantní* člověk podle jejích zkušeností také nemá rád, pokud se s ním jedná *arogantně*. V hodně odpovědích se objevilo, že by se rozhodně člověk neměl nechat *arogantním* jednáním vyprovokovat k podobnému chování. Příklad jiné odpovědi: Smečovat v oblasti, v které jsem dobrá. Pak se tu objevila nejasná odpověď: Téměř oplácet stejnou měrou. Tuto odpověď činí nejasnou především použití kvantifikátoru téměř.

Jedna odpověď byla vágní: Je nutná velká dávka komunikačních schopností. Jiná studentka se soustředila na rozpoznání tohoto chování: Je nutné jev rozpoznat a nenechat si to líbit. Někteří studenti nevěděli, jakou komunikační strategii použít, proto je možné vyvodit závěr, že by se v rámci některých seminářů na Pedagogické fakultě ^{ti} měli studenti s komunikačními strategiemi blíže seznámit, jelikož v tomto ohledu nejsou plně informováni. Zajímavý je i fakt, že se ani v jednom případě neobjevila komunikační strategie ignorování takového chování.

7. Může být kvalitní učitel *arogantní*? Pokud si myslíte, že nikoliv, vysvětlete proč.

V téměř všech odpovědích se setkáváme se záporným hodnocením takového učitele. Takový učitel se všem dotazovaným zdál nevhodný, v jedné odpovědi se objevilo, že by jej vnímala respondentka jako zákeřného. Naopak si dotazovaní přáli, aby učitel byl vstřícný, otevřený k žákům, byl spíše přísným, ale kamarádkým rádcem. Jedna odpověď se týkala i samotného předmětu, který by učitel takovým přístupem žákům znechutil. V jedné odpovědi se objevila možnost užití *arogance* jen v extrémním případě (například neovladatelnost žáka pod.). Jako nejčastější důvody jsou uváděny: ztížená komunikace, žáci by takového učitele neuznávali, takový učitel by projevoval spíše svojí slabost, ve třídě by nebylo vytvořeno dobré klima, a tak by byl znesnadněn proces učení a práce učitele. Ve dvou případech se objevila odpověď ano – pro usměrnění třídy. Tyto dvě odpovědi byly stručné a nebyly již dále rozváděny. Příklady některých odpovědí: V jisté míře ano – k regulaci žáků, ale delší dobu ne.;

Nesmí, toto chování by vyvolalo jen negativní postoj a odpor, nechť k učení, takový učitel nedá žákům dostatečný prostor, není pak partnerem při vyučování. Tato odpověď je velmi zajímavá z hlediska kulturně historického, z hlediska proměny školy, když srovnáme například pojetí školy v době Rakouska – Uherska, kdy učitel v žádném případě nebyl žákům partnerem. Učitel však nebyl často vnímán jako partner žákům ještě i ve 2. pol. 20. stol, což na mnoha školách přetrvává. Je tedy velikým krokem kupředu, pokud si studenti Pedagogické fakulty ^{víc} uvědomují, že by měli být pro žáky partnerem, což neznamena, že by žáci neměli takového učitele uznávat a respektovat. Měl by tu být přítomen respekt, ale i určité partnerství pro dobrý chod výuky. Ze své zkušenosti vím, že dnešní žáci takového učitele daleko více uznávají.)

Jak již bylo výše napsáno, studenti, respektive studentky vnímají *arogantní* přístup jako negativní.

8. Napište synonymum ke slovu *arogantní*

Nejčastěji studenti uváděli: namyšlený, povýšený, nabubřelý, nafoukaný, nadutý, nadřazený, přezíravý, opovrhující okolím, bezohledný, přehnaně sebevědomý, ironický, užívající sarkasmy; v některých případech ztotožnili s ironií (což je jen projevem, stejně jako užívání sarkasmů, není přímým synonymem, ale projevem ^{chování}), dále několik odpovědí ztotožňuje *arogantního* člověka se zlým člověkem nebo s pojmem egoistický, přičemž oba tyto pojmy jsou sémanticky širší. Jedna odpověď v sobě zahrnovala neurvalé chování, což už je také jisté rozšíření sémantického pole a úplně to necharakterizuje podstatu tohoto pojmu, sémanticky se blíží k pojmu agresivita (tento projev je také někdy řazen k *arogantnímu*

chování). Slovo – pojem *arogance* je zde nejvíce chápán jako projev povýšeného, sebestředného, nadřazeného, přezíravého, opovrhujícího, samolibého postoje takto se chovající osoby.

Tato podkapitola byla zaměřena na výsledky výzkumu, který proběhl na Pedagogické fakultě UK mezi studenty bohemistiky. Z dotazníků vyplněných studentkami a jedním studentem Pedagogické fakulty ^{UK} vyplynulo pojetí slova – pojmu *arogance* jako jevu, který na sebe váže negativní konotace, jež vznikají v myslích českých uživatelů jazyka. Nejčastějšími asociacemi spojenými s tímto pojmem je povýšený, dominantní člověk, který se projevuje namyšleným, sebestředným, egoistickým, přezíravým stylem jednání, který je respondentům nepříjemný a nesympatický.

V této kapitole jsem se zabývala výsledky výzkumu dotazníkovou metodou na čtyřech pražských školách na různých stupních (základní škola, gymnázium, vyšší odborná škola, pedagogická ^{škola}). Zaměřila jsem se zde na respondenty ve věku cca 12 - 27 let.

Pokud bych měla srovnat odpovědi studentů různých škol, tak bych uvedla, že většina respondentů chápe slovo – pojem *arogance* stejně jako reprezentativní příručky českého jazyka, tedy jako povýšenost, nadutost, sebestřednost, přezíravost, ignoranci, přehnané sebevědomí, opovrhování ostatními lidmi (poslední aspekty v příručkách uvedené nejsou, vyplynuly však z výzkumů, ať už ¹⁹⁶⁰ projev člověka, který něco dokázal, respondenti jej považují za inteligentního, nebo naopak za hlupáka, či za zakomplexovaného jedince. Je pozoruhodné, kolik zajímavých asociací uváděli žáci sídlištní školy, i když to byli žáci ze tříd s rozšířenou výukou jazyků, přesto by podle mého předpokladu žáci ze sedmých tříd z hlediska svého věku nemuseli vůbec rozumět tomuto pojmu.

Ukázalo se, že až na nepatrné výjimky žáci všech tříd pojmu rozuměli a hodnotili tento jev negativně. V odpovědích žáků základní školy se objevilo mnoho přínosných odpovědí. Studentky a studenti gymnázia odpovídali velmi zajímavě, jejich odpovědi byly velmi nápadité, kreativní, byla patrná intelektuální vyspělost (gymnázium je hodnoceno jako gymnázium s vysokou úrovní a kvalitou vzdělání). Závěrem je tedy možné říci, že je nutné brát v potaz i psychofyzické vlastnosti žáků, jejich věk, člověk by se rozhodně neměl apriori řídit tím, zda má škola vysokou úroveň, či pojímat sídlištní základní školu jako nějakou horší školu (ostatně sama mám zkušenost, že tato škola má dobrou úroveň), proto není rozhodně dobré přistupovat k výzkumu s předsudky. Zajímavě se však pak projevila specializace škol na vyšším stupni výuky, tedy na vyšší odborné škole a na pedagogické fakultě. Zatímco na vyšší odborné škole studenti psali stručnější odpovědi, budoucí bohemisti na pedagogické fakultě byli přirozeně jazykově vytríbenější.

4. Zpracování slova – pojmu v reprezentativních slovnících; gramatická charakteristika tohoto pojmu; zpracování v ČNK a zařazení do Meřčukovy teorie Smysl ↔ Text, přiřazení lexikálních funkcí

V této kapitole se zaměřím na charakteristiku slova – pojmu arogance v reprezentativních slovnících českého jazyka (Slovník spisovného jazyka českého, Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Frekvenční slovník češtiny, Slovník českých synonym), včetně jeho etymologické charakteristiky (Stručný etymologický slovník se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím). V této

části se rovněž zaměřím i na gramatickou charakteristiku tohoto pojmu (včetně syntaktické charakteristiky, stanovení kolokability slov a stanovení odbozenin. V druhé podkapitole se pak věnuji výzkumu tohoto slova – pojmu v Českém národním korpusu. Třetí podkapitola této části je zaměřena na zařazení slova – pojmu arogance do rámce teorie Smysl ↔ Text I. A. Melčuka.

4.1 Zpracování slova – pojmu *arrogance* v reprezentativních slovnících českého jazyka a jeho gramatická charakteristika

1. Vymezení slova – pojmu ve výkladových slovnících:

Havránek B. a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého I (a-g)*, Academia, Praha 1989, str. 52

arogance – e, ž. (z lat.) povýšenecká, drzá nadutost; domýšlivost, drzost, zpupnost: negramotná, bezduchá a.; pánovitost a a.

arogantní – příd. (z lat.) nadutý, domýšlivý, drzý, zpupný: a. mladík; přísl. *arogantně*; podst. *arogantnost*, -i, ž.

Filipec J., Daneš F.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Academia, Praha 1994, str. 21

arogance, -e, ž. (1) – povýšenecká nadutost, domýšlivost, zpupnost
arogantnost: urážlivá a., *arogantní*- příd. jm.: a. povýšenec; -ě přísl.; podst. jm. -ost, -i ž.

Klimeš L.: *Slovník cizích slov*, SPN, Praha 1981, str. 35

arogantní – příd. nadutý, domýšlivý, drzý, zpupný

2. Etymologie slova – pojmu arogance:

Holub J. – Lyer S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*, SPN, Praha 1978, str. 85

arogance drzost z lat. *arrogantia* od přech. *arrogans* (gen. *arrogantis*) drzý k *arrogare* osobovat si, slož. Z ad- (v. a) *arogare* žádat

3. Gramatická charakteristika slova – pojmu arogance:

Morfologická charakteristika: *arogance* – substantivum ženského rodu, vzor: *růže*, mn. č. není užíváno; možná podoba: *arogantnost* (podst. jm. ž. r., -i, vzor *kost*); deriváty: *arogantní* – adjektivum; *arogantně* – adverbium; komparativ a superlativ k adjektivu a k adverbium se v Českém národním korpusu nevyskytuje, ale objevuje se v běžně mluveném projevu, v hovorové češtině;

Syntaktická charakteristika: vyskytuje se v syntagmatech jako elementární syntaktická jednotka dominovaná ^{dominující} (*Arogance moci překročila veškeré meze; Arogance je mi nepříjemná; snášet aroganci; dosadit do politické hry krutost, aroganci, násilnictví a prohnané chytráctví; probudila se v něm arogance; arogance roste, arogance se zvyšuje; sklony k aroganci; jen krůček k aroganci; pohled plný arogance; určitá dávka arogance; projev arogance*), ^(synt. skupina) *dominující (arogance moci; tupá arogance; bezduhá arogance; vrozená arogance, arogance úřadů; arogance politiků; arogance lidí jeho rasy)*. Vystupuje ve větě ve funkci subjektu či objektu, ve funkci neshodného přívlastku; ve funkci adverbialního určení se v materiálu nevyskytlá.

Tvoření slov: *arogance* – slovo základové; *arogantní* – slovo odvozené; *arogantní* – slovo základové, z něho je odvozeno adverbium *arogantně*, v obou případech se jedná o onomaziologickou kategorii mutační. Slovo *arogantnost* je rovněž odvozeno od slova *arogantní*, v tomto případě jde o onomaziologickou kategorii transpoziční, neboť se pojem vlastnosti transponuje do kategorie substance (zpředmětnění vlastnosti) – název vlastnosti.

4. Stanovení synonym a antonym:

Pala Karel, Všianský Jan: *Slovník českých synonym*, LN, Praha 1994, s. 16

arogance – domýšlivost, drzost, zpupnost, nafoukanost, nadutost;

arogantní – domýšlivý, drzý, zpupný, nafoukaný, nadutý;

antonyma: neexistuje žádný slovník českých synonym, proto mohu vycházet z výzkumu, kde byl jeden bod dotazníku zaměřen na výzkum antonym k tomuto slovu - pojmu (viz. kapitola 3), zde pak uvádím antonyma, jež uživatelé uvedli nejčastěji:

arogance – skromnost, podřízenost.

5. Stanovení frekvence výskytu slova – pojmu arogance: Čermák F.,

Křen M. a kol.: *Frekvenční slovník češtiny*, LN, Praha 2004

Arogance – rank ARF – 9115; ARF – 302; Rank FRQ – 9973; FRQ – 636;

Beletrie – 22%; odborná literatura – 22%; publicistika – 56%;

Rank ARF – pořadí výskytu slova podle průměrné redukované frekvence;

ARF (Average Reduced Frequency) – hodnota průměrné redukované frekvence; průměrná redukovaná frekvence, která je ve frekvenčním slovníku pojata tak, aby se u naprosto rovnoměrně

vyskytujících slov rovnala obyčejné frekvenci. Naopak slova, která se vyskytují v jednom malém úseku, mají průměrnou redukovanou frekvenci velmi blízkou jedné. Slova mezi těmito dvěma extrémy mají průměrnou redukovanou frekvenci nižší než prostou (absolutní) frekvenci. Přesná hodnota závisí na frekvenci a na umístění jednotlivých výskytů daného slova v rámci celého korpusu (Čermák, Křen, 2004).

Rank FRQ – ukazuje pořadí hesla podle absolutní frekvence.

FRQ – udává hodnotu absolutní frekvence, tedy počet výskytů všech tvarů.

Rozložení výskytů po žánrech je procentuelní tak, jak je absolutní frekvence daného slova rozložena po třech hlavních žánrech (beletrie, odborná literatura, publicistika). Jsou však zaokrouhleny a přepočítány tak, aby byly navzájem srovnatelné, což by při uvedení běžných procent nebylo možné, neboť zastoupení těchto tří žánrů v korpusu není stejné (publicistika má například nadpoloviční podíl) (Čermák, Křen, 2004). Je tedy patrné, že výskyt slova – pojmu *arogance* je podle Frekvenčního slovníku největší v publicistice.

Jelikož je slovo – pojem *arogance* původně pojem odborný, který se velmi rozšířil do obecného užívání, nelze s ním pracovat v rámci určování metafor čili nepřichází v úvahu žádný stupeň abstrakce. Slovo – pojem *arogance* se tedy neobjevuje ani ve frazeologických obratech.

Tato podkapitola byla zaměřena na gramatickou charakteristiku slova – pojmu *arogance*. Stanovení prototypu bude možné po uvedení závěrů ze všech výzkumů. Prototyp se pokusím stanovit až v rámci heslové stati ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa (viz 5. kapitola – závěr diplomové práce). Asociace jsou uváděny v rámci výzkumu výskytu tohoto

pojmu na Internetu (viz. kapitola 2), stejně tak se k asociacím vyjadřují i u ostatních výzkumů (ČNK – 4. kapitola, dotazníkový výzkum, prováděný na pražských školách mezi studenty těchto škol – 3. kapitola), asociační slovník pro češtinu neexistuje.

4.2 Výzkum výskytu slova – pojmu *arogance* v Českém národním korpusu (včetně jeho jiné podoby – *arogantnost*)

V Českém národním korpusu je slovo *arogance* součástí textů různých tematických sfér, v rámci těchto sfér pak tvoří součást mnoha syntagmat a syntaktických skupin. Nejčastější tematickou sférou je zde politika, administrativní sféra, dále se tu objevuje problematika vyššího postavení a z toho plynoucí *arogance*.

Syntagmata a syntaktické skupiny, které se vyskytují ve větách v ČNK týkající se slova – pojmu *arogance* (analyzovala jsem celkem cca 2000 výskytů slova – pojmu *arogance* z ČNK:

Potlačovaná arogance, (záměrně drsný výraz), beletrie, projev *arogance* je v tomto kontextu skryt za určitou masku, drsnost jako výraz skrývání nějaké nejistoty; *arogance vyprchala* (*seděl na pohovce jako poslušný žáček*), *arogance* jako projev dominance, je zde uvedeno kontrastní sdělení – poslušný žáček, v němž deminutivum jen zdůrazňuje něčí podřízené postavení); *Před ní měl respekt, netolerovala totiž jeho neotesané způsoby a aroganci. Pokud na ni zaútočil na veřejnosti, okamžitě mu útok vrátila i s úroky* (*arogance* součástí syntaktické skupiny, zde projevem

agresivity, jako opozitum uvedeno slovo *respekt*); *sklony k aroganci* (..... *asi mám sklony k aroganci, nerad bych si myslel, že jsem sprostý od přírody....*), (v tomto případě arogance jako projev nevychovanosti a hulváctví); *vmém nitru se skrývá aristokrat, z nadřazenosti je jen krůček k aroganci* (arogance jako projev povýšeného chování plynoucího z nadřazeného sociálního postavení); *...je arogantní jako Voltaire, i když není takový veliký duch....* (arogance souvisí s intelektuální převahou, nejsou zde přítomny ryze negativní konotace, spíše pozitivní konotace); *arogance pána von Wiesentala* (arogance jako projev povýšeného postoje vyplývajícího ze sociálního statusu); *probudila se v něm arogance [...], byl chytrý a věděl to. A byl navíc příliš dobrý inženýr....*(arogance jako projev intelektuální převahy, opět tu nejsou vyjádřeny ryze negativní konotace, které se obvykle pojí se slovem – pojmem arogance); *pohled plný arogance* (který vrhl hrdina mladého věku, zde je slovo – arogance vyjádřeno s cílem zdůraznit kontrast mezi mládím a arogantním postojem, nad nímž se hrdinka románu podivuje, nicméně mládí je často spojováno s arogantním postojem, a to z důvodu určité nejistoty, který tento věk s sebou přináší a z toho důvodu se pak ^{nic 600} někdy někteří mladí lidé projevovali arogantně); *prostoduchost a arogance* (v této syntaktické skupině se slovo – pojem arogance pojí s projevem hlouposti); *namyšlená arogance* (kontextem je arogance spojená s vůdci Čankajškem a Mao Ce – tungem, kteří věřili, že ovládnou celý svět, v tomto kontextu je arogance jako projev nadřazenosti, vyplývající z mocenského postavení); *arogance lidí jeho rasy* (problém zničení asijských oblastí příchodem Evropanů do přírodně nedotčených míst, arogance jako projev ničení, povýšeného postoje, který vyplývá z představy civilizačně vyspělejšího národa, který si

tedy podle takového pojetí může dovolit vše, zde jsou tedy patrné jasně negativní konotace);...*závratné výšky New Yorku, vše zde bylo monumentální, byla v tom jistá arogance* (text jsem neuvedla celý, upravila jsme jej, arogance vycházející z vysokých rozměrů přesahujících člověka, který může mít pocit, že je v tom kus arogance jako nějaká převaha, zajímavé je, že se zde pojem arogance nepojí s lidmi, ale s neživými budovami, navíc tu není opět spojení s negativními konotačními aspekty, ale s pozitivními konotačními aspekty); *mladická hrdost a arogance* (arogance zde opět souvisí s mládím, spojení se slovem hrdost opět nenasvědčuje propojení s negativními konotačními aspekty, ale s pozitivními); *namísto cti, lidskosti a moudrosti chtějí dosadit do politické hry krutost, aroganci, násilnictví a prohnané chytráctví* (slovo – pojem arogance je zařazeno v tomto kontextu do skupiny slov s ryze negativními konotacemi, kontrastem je pak skupina slov s ryze pozitivními konotacemi, slovo – pojem arogance se tu propojuje s politickou mocí); *pýcha arogance, zášť* (charakteristika démonů, tedy asociace spojená s negativními hodnotícími aspekty); *Proč mám snášet tu aroganci a impertinenci? Když o mně říkají, že jsem vstoupil do literatury násilím se svou arogancí a ironií.* (Spisovatel si v tomto kontextu stěžuje na kritiky, kteří jsou podle něj nabubřelí a mají pocit, že mohou psát, co se jim zlíbí, slovo *arogance* je v této syntaktické skupině navíc zdůrazněno i slovem *impertinence*, ačkoliv drzost je pojmána jako sémantický rys slova *arogance*, jméno spisovatele se do tohoto kontextu nevešlo, takže jej neznáme, syntaktická skupina je tvořena výrazem *arogance a ironie*, ačkoliv ironie nepatří do kategoriálních rysů pojmu arogance, ale patří k rysům přidruženým, ironie může být projevem arogance, ale nemusí se nutně s arogancí pojít, čeští rodilí mluvčí aroganci však často

slučují s ironií, v myslích se objevuje jako asociace pojmu arogance, zde samozřejmě převládají negativní konotace s tím, že ten, kdo je takto nařčen, se nařčení brání, dále jsou v textu uvedeny další hodnotící substantiva, rovněž s negativními konotacemi: *brutalita, egocentrismus a arogance* – jako hodnocení onoho spisovatele, ČNK neuvádí celý text, ale jen úryvky, v nichž se hledaný výraz objevuje); *arogance moci* (několikrát se opakující syntagma, týká se vždy spojení pojmu arogance s vládou, s politikou); *postavit se proti brutální síle, nabubřelosti, aroganci i čiré hlouposti* (opět není jasný úplný kontext, spojují se tu však slova opět s negativními konotacemi, za redundantní je možné považovat nabubřelost, vedle toho aroganci, neboť nabubřelost patří ke kategoriálním rysům pojmu arogance, zde se může jednat o zdůraznění, umocnění efektu slov); *arogance zákonodárců* (týká se opět spojení s dominancí, spojenou s určitým výsadním právem vyplývajícím z pověření v tomto případě sestavovat zákony naší země); *Režisérská práce vyžaduje určitou dávku arogance, člověk by měl vědět, co chce a jak toho dosáhnout* (zde je arogance spojována opět s určitou nadřazenou pozicí, tentokrát vyplývající z výkonu určité profese, další charakteristika však kategoriálním rysům pojmu arogance neodpovídá, neboť ten, kdo ví, co chce, je cílevědomý, není arogantní, být cílevědomý se pojí s pozitivními konotačními aspekty, být arogantní se většinou pojí s negativními konotačními aspekty); *projev etnocentrismus, elitismus, arogance* (arogance se zde vyskytuje ve skupině slov, které jsou spojovány s představou dominance); *arogance primitiva* (zde je naopak slovo – pojem *arogance* spojeno s rysem hlouposti jako její projev); „*To je možná ta moje arogance, ale berme to tak, že je to forma obrany*“. (Z kontextu není jasné, kdo tato slova pronesl, ale uvádím

je zde proto, že je tu arogance pojímána jako forma obrany, čímž v tomto kontextu ztrácí ryze negativní konotační aspekty); *„Zobecňující úvahy o mém sebevědomí a aroganci jsou mylné v tom, že si jen některé věci troufám říkat s jistotou ... – V. Klaus.* (V tomto kontextu je v syntaktické skupině spojení sebevědomí a arogance, kdy rysem arogance je rovněž sebevědomí, ale přehnané); *aroganci a často i bezohlednosti člověka, který je na pyramidě výše* (slovo – pojem *arogance* chápáno ve smyslu nadřazeného postavení, slovo *bezohlednost* je tu uvedeno opět jako zdůraznění, neboť v myslích českých rodilých mluvčích se často odráží *bezohlednost* jako rys *arogance*); *agresivní arogance reklam* (*arogance* je spojená s *agresivitou*, umocňuje se efekt vyřčených výrazů spojujícími se s negativními konotačními aspekty); *V každé tvůrčí činnosti je obsažen i jistý prvek arogance.* (zde je užit výraz *arogance* zcela zbytečně, neboť tvorba jako prosazení se, vlastní prezentace nesouvisí s přehnaným sebevědomím, což neznamena, že by obecně tvůrčí člověk nemohl být navíc *arogantní*, ale z tohoto kontextu tato asociace nevyplývá, proto je dle mého názoru užit pojem *arogance* nepatříčně); *suverenita, hypertrofované sebevědomí a směšná arogance jakéhosi předsedy jakési asociace reklamních firem* (*arogance* je opět ve skupině slov, které vyjadřují nadřazenost vyplývající z postavení daného profesí, opět jsou zde uvedené výrazy, které jsou obyčejně sémantickými rysy slova *arogance*, tedy přehnané sebevědomí, *suverenita*, zajímavým spojením je pak syntagma *směšná arogance*, tato asociace je zcela výjimečná, neboť *arogance* nebývá spojována s něčím *směšným*, zde má však vyjádřit či spíše zdůraznit negativní hledisko odsuzující *aroganci*, *arogance* se pojí v mysli tohoto uživatele s negativními konotacemi, smích zde není pojímán jako něco

příjemného, ale spíše jako odsuzující hodnocení); *prázdne aroganci, falické nadřazenosti* (zde je slovo – pojem *arogance* užíván ve smyslu povýšenosti, v kontextu ryze negativních konotací odsuzujících mužský šovinismus jako nepatřičný jev); *cynismus, domýšlivá arogance vůči jiným náboženstvím* (slovo – pojem *arogance* spojené s negativními konotacemi odsuzující negativní postoj jednoho náboženství k jinému náboženství, ukázka nesmyslnosti, adjektivum *domýšlivá* slouží jako zdůraznění hlavního kategoriálního rysu pojmu *arogance* – domýšlivosti); *arogance vzdělanců* (syntagma, kde je slovo – pojem spojováno s intelektuální nadřazeností); *Já tvrdím, že umělec má tvořit s pokorou. Chce to prostě víc pokory než arogance.* (Zde se je zároveň se slovem – pojmem *arogance* uvedeno jako kontrast opozitum tohoto pojmu – pokora); *sobectví, hloupost a arogance druhu homo sapiens* (*arogance* je zde součástí skupiny slov, které se vyznačují negativními konotačními aspekty, oba výrazy: *hloupost* i *sobectví* jsou často užívateli češtiny uváděny jako kategoriální rysy slova – pojmu *arogance*); *arogance úředníků* (časté syntagma, úřady jako asociace *arogance*); *arogance hlavního města vůči regionům* (v tomto případě se slovo *arogance* pojí s neživým pojmem ve smyslu určité nadřazenosti, dané hlavního města jako středu republiky); *Arogance, povýšenost nebo netaktnost při jednání s uchazečem o práci jsou největší prohřešky zprostředkovatele.* (V tomto případě se opět jedná v podstatě o aroganci úředníků, *povýšenost* je redundantní výraz, neboť *povýšenost* je již obsažena ve slově *arogance*, je to tedy zdůraznění); *arogance a pohrdání druhými* (není uveden takový kontext, z kterého by bylo možné pochopit, o jakou tematickou sféru se jedná, opět je tu uveden výraz *pohrdání druhými*, což je

pojímáno jako sémantický rys slova arogance, jedná se o zdůraznění, dosažení větší efektivity slov v rámci emocionálně laděné výpovědi); *arogance ředitele* (slovo *arogance* spojeno s asociací ředitele jako někoho, kdo je nadřazen, arogance vyplývá z profesního statusu arogantního člověka, jsou zde obsaženy negativní konotační aspekty); *arogance sytého proti hladovým* (z prohlášení, týkajícího se italské politické scény, v tomto metaforickém spojení je arogance jako projev určité nadřazenosti vyplývajícího opět z pocitu mít něčeho více než ten druhý, jsem sytý, on je hladový, je to netradiční syntagma); *Žádnou aroganci Maďarů vůči nám nikde nevidím. Proč by nemohli v oblastech, kde jich žije většina, mluvit maďarsky?* (Problematika maďarské menšiny žijící na Slovensku, jedna pisatelka si stěžovala, že se podle ní Maďaři chovají arogantně, když všude mluví maďarsky, i se Slováky, takové chování viděla jako opovrhlivé, toto ^{prů} byla odpověď, zde je tedy pojem arogance spojován s kategoriálním rysem - opovržením); *...zatčení člověka přibíhajícího od tramvajového ostrůvku, který se ničeho nedopustil, to je arogance policistů* (slovo – pojem *arogance* jako projev určité dominance vyplývající z větších pravomocí, jinak neznáme širší kontext); *arogance a tupost vládnoucí kliky překročila všechny meze* (negativní konotační aspekty obou pojmů); *snaha o záchranu kulturních hodnot narazí na hradbu cynismu, arogance a posměchu* (skupina slov pojící se s negativními konotacemi); *s příznačnou směsicí shovívavosti, povznesenosti a arogance dát najevo, že se mu současná situace nelíbí* (není plně znám kontext, nicméně pojem arogance je zde ve skupině slov bez negativních konotací, arogance není vnímána v tomto kontextu negativně, spíše jako projev někoho, kdo je „nad věcí“); *V. Klaus s arogancí v hlase odpovídá*

(interpretace novináře, který označil V. Klause za arogantního, zajímavá je formulace s arogancí v hlase, kdy je s rysem arogance spojován i hlas, nejen výraz apod.); „*Američané předvedli jen svou nadřazenost a aroganci*“, řekl Castro... (zde je opět použit redundantní výraz nadřazenost, tento pojem je kategoriálním rysem pojmu arogance); *směs arogance a infantility* (kontext je opět nejasný, arogance je v této syntaktické skupině spojována s rysem hlouposti); *arogance vítězné strany* (pojem arogance je tvořen kategoriálními rysy dominance, vyplývající z postavení nadřazenosti, která vychází z úspěchu); *mumifikovaná arogance místo slušnosti* (kontext není možné určit, netradiční syntagma navozuje pocit věčnosti, jsou v něm obsaženy kategoriální rysy hulváctví, neslušného chování v kontrastu ke slušnosti, slušnému chování); *o nedostatku snobů v Čechách a potřebě jisté arogance* (zde také nelze určit přesný kontext, je ale možné určit význam slova – pojmu arogance z tohoto úryvku, pojem je chápán jako něco, čeho je třeba, vyplývají z kontextu pozitivní konotace); *Přezíravost, nadměrná suverenita a arogance do vztahu kterékoliv firmy vůči jakémukoliv zákazníkovi nepatří...* (skupina slov vykazuje známku redundance, neboť sémantickými rysy slova arogance jsou právě přezíravost, nadměrná suverenita); *ješitná arogance* (adjektivum ješitný může souviset se slovem – pojmem arogance, nicméně kdo je ješitný, nemusí být nutně arogantní a naopak); *...jde o obyčejnou aroganci, pramenící z nepřipravenosti* (arogance jako projev snahy zakrýt nějaký nedostatek); *k dobývání potřebujeme jistou aroganci* (arogance jako projev agresivity, rozpínavosti, snažící se o dominantní postavení, o ovládnutí, o získání moci); *typický provinciální postoj: arogance maskující pocit méněcennosti* (arogance jako snaha zamaskovat nějaký komplex,

nějakou slabost); *arogance a hloupost státu* (zkoumaný pojem je součástí syntaktické skupiny, je spojen s dominancí, ale zároveň i s hloupostí, zde nevadí, že je vyjádřen explicitně pojem hloupost, neboť do kategoriálních rysů pojmu arogance hloupost nepatří, nicméně čeští rodilí mluvčí v některých případech pojmají aroganci jako projev hlouposti); *arogance zbohatlíků* (pojem arogance je spojován s kategoriálními rysy dominance, plynoucí z majetkových poměrů); *...federální dělení Československa ukazují úspěšnou aroganci...* (zde slovo *arogance* není spojeno s ryze negativními konotacemi, což ale působí jen na první pohled, protože pokud se podíváme na podstatu syntagmatu úspěšná arogance, znamená uskutečnění arogance, prosazení arogance, což je spojeno s negativními konotacemi); *napoleonská arogance Chiraca* (arogance spojená s vládci, tedy asociace dominance, nadřazenosti jako kategoriálního rysu pojmu arogance, který vyplývá s mocenského postavení, je spojen tedy s kategoriálním rysem moc); *arogance velkých koncernů* (asociace arogance jako spojení s něčím velkým, úspěšným, prosperujícím, ekonomická oblast); *intelektuální arogance ekonomů* (arogance vyplývající z představy výlučného postavení nějaké vědy a jejich představitelů z důvodu celosvětové potřeby znalosti alespoň základů této vědy, na představě, že na ekonomické teorii stojí celý svět); *... u Viewegha vítězí cynický úsměšek (a opět ironizovaná, ale hrdě přiznávaná) arogance kultivovaného konzumu. Jelikož s podobnými triumfy sklízí úspěchy i jiní autoři...*(slovo – pojem arogance spjato s konkrétní osobou, arogance je spojována s úspěchem, s projevem hrdosti, jsou zde obsaženy částečně negativní konotace, ale i pozitivní konotační aspekty); *Lidé nemají rádi, když na jejich názory a požadavky odpovídá arogance slovy: „Vlezte mi na záda!“*

(Arogance je tu pojmem metaforickým, personifikovaným, obsahuje kategoriální rys lhostejnost, nezájem). Dále se v ČNK objevila častá syntagmata: *arogance politiků*, *arogance úřadů*, *arogance šéfa*, tedy kategoriální rysy dominance, nadřazenost, vyplývající z postavení jedinců, jež se chovají arogantně.

Syntagmata a syntaktické skupiny ve větách a výpovědích, v nichž je obsažen pojem *arogantnost* jako jiná podoba slova – pojmu *arogance*, se v Českém národním korpusu rovněž vyskytovaly:

Arogantnost premiéra (*arogance* spojena s dominantním postavením, vyplývajícím z výkonu nějaké významné či společností uznávané funkce); *Závěrečné komuniké kritizuje Světovou banku za konzervativnost a arogantnost*, *za negativní dopady jejich projektů na životní prostředí rozvojových zemí*. (Syntaktická skupina je tvořena syntaktickými jednotkami *konzervativnost* a *arogance*, což je spojení ojedinělé, vyskytuje se zde v rámci tohoto kontextu, ve které se snaží poukázat na negativní jevy těchto dvou vlastností, které spolu jinak nesouvisí, *arogance* je tu spojena s mocí a bohatstvím určité instituce); dalším syntaktickou skupinou, která se objevilo v ČNK je například *sobeckost a arogantnost* (jako lidské vlastnosti, *sobeckost* je sémantickým rysem slova *arogance*, proto je uvedení slova *sobeckost* zbytečné). Slovo *arogantnost* se objevilo ve velmi nepatrné míře, na rozdíl od slova – pojmu *arogance* (opačná situace byla například na Internetu – viz 2.1). Je možné, že uživatel volí podobu *arogantnost* především tehdy, jestliže má být součástí syntaktické skupiny, v níž se již vyskytují substantiva na *-ost*, např. *sobeckost*, *konzervativnost*. V této podkapitole jsem se věnovala výsledkům výzkumu výskytu slova – pojmu *arogance* v Českém národním korpusu.

4.3 Zařazení slova – pojmu arogance do kontextu teorie Smysl ↔ Text I. A. Meľčuka

V této podkapitole mi v žádném případě nejde o podrobný rozbor této teorie, na které pracovali ruští lingvisté - Igor Meľčuk a Alexandr Žolkovskij. Zaměřím se zde na lexikální funkce a možné jejich určení u slova – pojmu *arogance*.

Teorie Smysl ↔ Text je těsně spjata s ruskou linií kognitivní lingvistiky, ale odráží se i ve světové lingvistice: „The stated goal (converts meaning into corresponding texts and texts into corresponding meanings. [.....] Meľčuk’s models, much like Chomsky’s grammars, do not purport to model the psychological or neurophysiological processes participating in speech production and perception. The goal of linguistics, according to Meľčuk, is simply to write systems of explicit rules that express the correspondence between meaning and sound in various languages.” (Steele, 1990, s. 3) (Cílem této teorie je vytvoření mechanismu, který přiřadí smysl odpovídajícím textům a textům odpovídající smysl. [.....] Meľčukův model se nevztahuje k psychologickým a neurofyziologickým procesům, jež se podílejí na produkci a percepci řeči (ještě ve větší míře než model Chomského nazvaný Gramatika). Cílem lingvistiky, včetně Meľčukovy teorie, je prostý popis systémů utvořených jasnými pravidly, které vyjadřují v různých jazycích shodu mezi smyslem a zvukem). «Естественный язык - это особого рода преобразователь, выполняющий переработку заданных смыслов в соответствующие им тексты и заданных текстов в

соответствующим им смыслом». (Meřčuk, 1999, s. 9). (Přirozený jazyk je dalo by se říci takový transformátor, který přeměňuje smysly do odpovídajících textů a dané texty do odpovídajících ^{смыслов}) «Модель «Смысл ↔ Текст» есть не порождающее, а преобразующее устройство- не генератор текстов, а транслятор смыслов в тексты и обратно». (Meřčuk, 1999, s. 21). (Model Smysl ↔Text není generující, ale transformující mechanismus, není to generátor textů, ale translátor smyslů do textů a naopak).

Tato několikrát v různých publikacích zopakovaná myšlenka je právě podstatou teorie I. A. Meřčuka, tato oboustrannost je vyjádřena šipkou směřující napravo i nalevo. V teorii se zdůrazňuje, že se na texty přeměňuje jakýkoliv smysl korespondující s přeměňovanými texty, přičemž se v textu může objevit protikladný smysl nebo může daný text nemít vůbec žádný smysl, tím tato teorie neztratí na významu a bude fungovat, podle jejích autorů, podobně jako simultánní tlumočník na vědeckých konferencích, který pro to, aby překládal, nemusí nutně chápat podstatu všech vědeckých teorií, jež na dané konferenci zazní. Tato skutečnost poukazuje na čistě formální model této teorie, který musí být podle jeho autorů tvořen logickými formulacemi výroků takovým způsobem, že již nebudou potřebovat žádná doplnění.

Zaměřím se na lexikální funkce, jež tvoří podstatnou část této teorie, a s jejich pomocí se pokusím popsat slovo – pojem *arogance*. Z lexikálních funkcí zvolím přirozeně jen ty, které jsou pro popis tohoto slova – pojmu relevantní. Meřčukova teorie rozpracovává nejen lexikální funkce, které stojí v centru pozornosti, ale zajímají ji i syntaktické, morfologické a sémantické funkce. Já se zaměřím pouze na lexikální funkce, neboť ty slouží k popisu

slovní zásoby (k určení slova, vztahů tohoto slova a k nalezení jeho místa ve slovní zásobě daného jazyka). V rámci lexikálních funkcí se vydělují 1. paradigmatické vztahy lemmatu; 2. syntagmatické vztahy lemmatu. Lexikální funkce tedy poukazují na vztahy lemmatu k jiným lexémům a tím určují místo zkoumaného lexému ve slovní zásobě. Lemma se v této teorii nazývá argument. Obecně se lexikální funkce označuje písmenem f, konkrétně pak latinskými zkratkami slov, označujícími vztah k jiným lexémům (viz dále). Samotné lemma je označováno jako Co. Dále se lexikální funkce dělí na standardní a na nestandardní. Standardní lexikální funkce musí splňovat dvě důležité podmínky. Za prvé musí být široce kolokabilní a za druhé musí mít dostatek prostředků pro její vyjádření. Dále se lexikální funkce dělí na tzv. záměny a na tzv. parametry. Záměny jsou lexémy, které mohou nahradit dané lemma (např. synonyma, antonyma), tzn. význam se nezmění, neboť zůstává stále v rámci stejného sémantického pole. Parametry jsou lexémy, které nemají žádnou sémantickou souvislost s daným lemmatem, ale mohou se s lemmatem spojovat.

Lexikální funkce, které se vydělují v rámci Meřčukovy teorie, jsou následující:

Syn – synonymum, tedy slovo, které má shodný význam jako Co, patří ke stejnému slovnímu druhu jako lemma a vyznačuje se i shodnou valenční strukturou, tedy jej obklopují aktanty stejného typu jako i aktanty obklopující lemma a určující jeho syntaktickou pozici.

Conv – konverze – lexém, který má stejný význam jako příslušné lemma, jeho aktanty mají převrácené pozice.

Anti – antonym k Co, tedy slovo, který má opačný význam než příslušné lemma.

Der – syntaktický derivát, slovo, které se s Co shoduje co do významu, ale patří k jinému slovnímu druhu než zkoumané lemma, rozlišují se pak deriváty podle synsémantických slov – na substantiva, adjektiva, verba a adverbia, tedy So, Ao, Vo a AdvO.

Gener – označuje výraz, který má stejný význam jako lemma (Co) (na rozdíl od lemmatu je ale například dvouslovný: důkladným způsobem: Co = důkladně, Gener = způsob, Gener (Co) = důkladný způsob; látka v tekutém stavu, Co = tekutina, Gener = stav, Co = tekutý, Gener (Co) – tekutý stav.

Si – (i = aktant 1, 2, 3, 4...), označuje aktanty, které na sebe váže lemma (v případě, pokud je lemma verbum).

Sc – název pro rozvíjející větné členy, které označují místo, způsob atd. (tedy cirkumstanty – Sloc, Sinstr., Smod, Sres – poslední označuje výsledek činnosti).

Sing – název označující jednotlivosti z celé skupiny daného lemmatu, např. déšť; Mult. naproti tomu poukazuje na mnohost daného lemmatu, např. vlk – tlupa (vlků) (Mult Co).

Figur – označení pro funkci vyjadřující nejčastěji užívanou metaforu pro příslušné lemma.

Centr – označení ústřední část předmětu nebo děje, jež vyjadřuje lemma, např. cesta – uprostřed cesty apod.

Ai (i – 1, 2, 3, 4.....) – označení aktantu podle jeho skutečné role v situaci, např. vousy – vousatý.

Ablei (od latinského slova habilis – schopný, i – 1, 2, 3, 4..... označuje potenciální roli daného aktantu v situaci).

Magno nebo Magni , kde i – 1, 2, 3, 4.... Označuje jednotlivé aktanty, samotné Magn od latinského slova magnus – velký, označení intenzity.

Ver – od latinského verus – pravdivý, označuje vlastnost předmětu ve shodě se skutečným stavem světa nebo ve shodě s předpokládaným stavem světa (např. dítě – malé, rozsudek – spravedlivý (ačkoliv může být i jiný, při prokázání je to pak Antiver).

Bon – označuje kladnou vlastnost předmětu nebo jevu, existuje i AntiBon označující zápornou vlastnost).

Advix – kde i je označení aktantů patřících k verbu, jež se vztahuje k jedné situaci a x je označení aktantů vztahující se k jiné situaci.

Loc – předložka užitá při lokalizaci – místa, času, způsobu.

Copul – sponové sloveso.

Oper – sloveso vyjadřující spojení prvního aktantu ve funkci subjektu s pojmenováním situace, v níž se vyskytuje první předmět, např. dělat zkoušku

Labor – sloveso vyjadřující spojení prvního aktantu ve funkci předmětu s druhým aktantem ve funkci prvního předmětu a s pojmenováním situace mající funkci druhého předmětu.

Caus – označení příčiny změny stavu světa.

Perm – označení povolení pro změnu světa, např. sloveso dovolit, povolit atd.

Liqu – označení pro činnost rušící dosavadní stav věcí, např. zrušit nařízení apod.

Incep – označuje začátek činnosti, vznik jevu apod.

Cont – označuje pokračování činnosti, vývoj apod.

Fin – označuje závěrečnou fázi děje, existence jevu, předmětu v závěrečné fázi atd.

Perf – úplné završení děje, konec existence jevu, předmětu.

Result – označuje výsledek děje, činnosti.

Fact – označuje uskutečnění požadavku, který je obsažen ve významu lemmatu Co, např. plnit si sny.

Real – označuje splnění požadavku obsaženého ve významu lemmatu.

Prepar – vyjadřuje připravenost k uskutečnění toho, co vyjadřuje lemma.

Degrad – znamená zkazit se, změnu předmětu, jevu, který je vyjádřen lemmatem, a to změnu k horšímu.

Imper – označuje rozkaz, nemusí být nutně vyjádřen jen imperativem u slovesa.

Son – označení pro zvuky, např. bučet – bú apod.

Destr – označuje agresivní činnost.

Cap – označuje řídicí funkci či činnost, např. děkan fakulty.

Equip – skupina lidí či předmětů, jevů, např. taneční skupina, posádka lodi apod.

Doc – existují tři typy dokumentů – Docres – formulář jako výsledek děje, doklad, např. žádat – žádost; Docperm – doklad něco umožňující, např. vstupní vízum, propustka, Doccert – doklad, potvrzující nějakou skutečnost, např. maturitní vysvědčení, vysokoškolský diplom apod.

Attr – označuje metonymii Co, např. žák – lavice apod.

Toto tedy jsou všechny lexikální funkce teorie Smysl ↔ Text I. A. Meřčuka. Nyní se pokusím o přiřazení některých funkcí ke slovu – pojmu *arogance*. Budu vycházet především z výzkumu Internetu, tedy z druhé kapitoly, a to proto, že zde byl zaznamenán široký okruh uživatelů a kontextů, v nichž se toto slovo vyskytovalo. Nejde mi o to, aby určení lexikálních funkcí u tohoto slova bylo vyčerpávající, půjde spíše o jistý model. Mnoho funkcí je v případě slova – pojmu *arogance* irelevantních, což vychází

z podstaty tohoto pojmu nebo i z^e slovnědruhové charakteristiky tohoto slova.

Navíc synonyma a antonyma jsou například určována jen k určité části sémantického pole slova – pojmu *arogance*.

1. paradigmatické vztahy: určení synonym: *arogance*, *nadutost*, *nafoukanost*;
2. syntagmatické vztahy: *arogance moci*, *lidská arogance*; *arogance politiků*, *arogance ekonomů*, *arogance vlády*, *arogance úřadů*, *vrchol arogance*; *bezduchost arogance*, *tupá arogance*, *šéfova arogance* (syntagma); *arogance a ignorance* (syntaktická skupina),

Syn – *nadutost*, *nafoukanost*.

Anti – *skromnost*, *podřízenost*.

Gener – *arogantní chování (jednání)*.

Magn – *překročená míra arogance*, *velká arogance*, *arogance neznající hranic*, *přemíra arogance*;

Ver – *nepříjemná arogance*;

AntiBon – *ponižující arogance*; *Arogance je špatná vlastnost*.

Adv – *arogance na úřadě*; *arogance na politické scéně*;

Oper – *užívat aroganci*;

Destr – *Arogance narušuje vztahy. Arogance uráží. Arogance má ničivou moc.*

Tyto lexikální funkce se vztahují ke slovu – pojmu *arogance*, je jasné, že pokud bych se zaměřila na deriváty tohoto slova, tak by lexikálních funkcí bylo více, ale jak jsem již psala, v této podkapitole mi nešlo o podrobný popis, ale o základní popis a zařazení slova – pojmu *arogance* do rámce Melčukovy teorie Smysl ↔ Text.

V této kapitole jsou uvedeny gramatické charakteristiky slova – pojmu *arogance*, je uveden jeho popis v reprezentativních slovnících českého jazyka. Dále kapitola obsahuje popis výskytu slova – pojmu *arogance* (a jeho jiné podoby – *arogantnost*) v Českém národním korpusu. Poslední podkapitola je věnována zařazení tohoto slova do kontextu teorie Smysl ↔ Text ruského lingvisty I. A. Melčuka.

5. Didaktická transformace tématu; Stať *arogance* ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa; Závěr

V této kapitole je didaktická transformace tématu, kde uvádím osm úkolů, jak se s danou látkou dá pracovat nejen v rámci předmětu český jazyk, ale i v rámci předmětu základy společenských věd na základních a středních školách.

Poté následuje stať „*arogance*“ z Virtuálního kognitivního slovníku českého obrazu světa. Jsou v ní kromě zavedených lingvistických a lexikálních charakteristik uvedeny i konotace a asociace, jež vznikají v myslích českých rodilých mluvčích při produkci a percepci tohoto slova – pojmu.

5. 1 Didaktická transformace:

Zde uvádím několik úkolů, s jejichž pomocí by bylo možné pracovat v hodinách českého jazyka v rámci lexikologické části, ale i v hodinách komunikační výchovy, případně by mohlo docházet i k mezipředmětovým vztahům a tyto úkoly by mohly být zařazeny do rámce předmětu základy společenských věd.

1. Úkol pro osmý či devátý ročník základní školy, pak pro první či druhý ročník střední školy. Stejně tak je možné jej použít i ve třetích a čtvrtých ročnících : Nejdříve je nutné seznámit studenty s pojmem *arogance*, studenti sami v diskusi mají říci, jak jedná *arogantní* člověk. Poté se studenti rozdělí do dvou skupin, každý ze skupiny si vylosuje kartičku, přičemž na některých kartičkách bude napsáno *arogantní* politik, *arogantní* prodavačka, *arogantní* úřednice, *arogantní* policista apod. (každá osoba bude uvedena jen jednou), (je nutné kartičky rozdělit rovnoměrně podle počtu žáků, studentů). Ti, co si vylosovali kartičky s nápisy, budou představovat tyto osoby, ostatní se s těmito osobami dostanou do konfliktu, který se budou snažit vyřešit, přičemž budou mít obě skupiny čas na přípravu scének, pak budou předvádět scénky, druhá skupina bude mít za úkol poznat, kdo je *arogantní*. Po skončení hry vyučující se studenty může diskutovat, zda lze tímto způsobem řešit vzniklý konflikt, jak tedy jedná *arogantní* člověk, jak se proti tomu bránit, proč je takový apod. Tuto hru bych použila v rámci komunikační výchovy, ale lze ji doporučit i na hodiny základů společenských věd.

2. V hodinách českého jazyka (osmá, devátá třída, všechny čtyři ročníky střední školy). Učitel zadá úkoly: Napište synonyma ke slovu *arogance*, případně *arogantní*.

Napište antonyma ke slovu *arogance*.

Ten žák, který v daném časovém úseku napíše nejvíce správných synonym, vyhrává. Tento úkol není na celou hodinu, je možné jej použít jako procvičení vyložené látky (charakteristika jednotlivých pojmů, synonyma, antonyma apod.).

3. Tento úkol je obdobou televizní hry Kufr. Studenti se rozdělí do dvojic, kdy jeden žák je vždy zády k tabuli a druhý naopak na tabuli vidí. Na tabuli se napíše slovo a ten druhý má vysvětlit tento pojem tak, aby ten, co hádá, pojem uhodl v daném časovém limitu. Vyučující si dělá poznámky. Tento úkol samozřejmě není zaměřen jen čistě na slovo – pojem *aroganci* (může se tu tento pojem objevit i se svými deriváty, nebude vadit, pokud se to po několika jiných slovech zopakuje). Mohou tu být slova jako agresivita, asertivita, manipulace a další podobně pojmy. Pak lze shrnout, jak tedy jedná takový člověk a jak by jej studenti tedy charakterizovali, zda se setkali s takovým člověkem apod. (vyučující položí otázku, forma diskuse apod.). Tento úkol bych doporučovala pro třetí a čtvrté ročníky střední školy, jelikož se tu pracuje s poměrně náročnými pojmy.

4. Vyškrtněte slovo, které do řady nepatří:

nadutost – *arogance* – obětavost – přezíravost - agresivita

arogantně – dominantně – asertivně – namyšleně - nabubřele

sebestředný – egoistický – *arogantní* - nafoukaný – příjemný

5. Spojte synonyma, která k sobě patří:

<i>arogantní</i>	bojácný	přezíravý
úslužný	nemotorný	
odvážný	nafoukaný	nevstřícný
neochotný	mrštný	nadřazený

6. Najděte antonyma (opozita) a spojte je se slovy, ke kterým patří:

veselý		smutný	
	hloupý		<i>arogantní</i>
neochotný		nepřející	vstřícný
slabý	vysoký	silný	
nízký		namyšlený	podřízený

7. Podtrhněte slova, která se mohou spojovat s přídavným jménem *arogantní*:

čin, bábovka, jednání, pes, chování, člověk, komunikace, sousedka,

vystupování, politik, úřednice, prodavačka, postoj, nápoj, jazyk

Proč jste si vybrali právě tato slova?

8. Přiřaďte pojmy k výroky, které tyto pojmy charakterizují:

agresivita, asertivita, *arogance*, dominance, submisivita,
manipulace, egoismus

Chci dosáhnout za každou cenu svého cíle, co chtějí ostatní, o to se nestarám.

I když vím, že to, co říkám není pravda, přesto budu lhát, hlavní je, že dosáhnu svého cíle, ne?

Když někoho nepřesvědčím po dobrém, půjde to po zlém, prostě ho praštím a bude!

Nenechám si vnucovat názory jiného člověka, ale ráda si je vyslechnu.

Lidi nejsou tak dobří jako já, proto svým okolím opovrhnu.

Jsem zvyklý na to, že mě lidi bezvýhradně poslouchají.

Já pro vás dělám všechno a vy mi nechcete půjčit peníze, přitom jsem na dně a jestli se mi něco stane, bude to jenom vaše vina!

Mě naprosto nezajímají Vaše názory, protože jenom já mám pravdu a Vy to víte!

Nikdy mu neodmlouvám a udělám vždy to, co po mně chce, pak si báječně rozumíme!

Úkoly č. 4 -7 je možné použít v hodinách českého jazyka pro osmý či devátý ročník základní školy, ale i pro studenty střední školy. Úkol č. 8 bych doporučovala použít ve vyšším ročníku střední školy.

5.2 Stať *arogance* ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa

Obsah stati je výsledkem kognitivní analýzy slova – pojmu *arogance*, která byla popsána v předcházejících částech diplomové práce.

arogance – podst. jm. ž. r., - i, vzor: růže, mn. č. není užíváno; možná podoba: *arogantnost* (podst. jm. ž. r., -i, vzor kost); sledovaná odvozená slova: *arogantní*, *arogantně* a jejich ^(perif.) komparativy a superlativy;

etymologie: z latinského *arrogantia*, *arrogare* (osobovat si);

významy zaznamenané ve výkladových slovnících: povýšenecká, drzá nadutost; domýšlivost, drzost, zpupnost;

prototypový vzor: špatná lidská vlastnost; projev namyšleného, sobeckého člověka, který nebere ohledy na druhé lidi, který jimi opovrhuje, sleduje jen své cíle, dává patřičně najevo svou sílu, svou nadřazenost, která vychází z nějakých zásluh, z nějaké sociální pozice, z majetku, nebo je to vrozený osobnostní rys;

synonyma: namyšlenost, nadutost, sebestřednost, přezíravost

antonyma: vstřícnost, ochota, laskavost, obětavost, tolerance, empatie, pochopení, pokora;

typická syntagmata: *arogance* moci, překročená míra *arogance*, tupá *arogance*, nesnesitelná *arogance*, nepříjemná *arogance*, *arogance* úřadů, *arogance* šéfa, *arogance* politiků; *arogantní* člověk, *arogantní* chování, *arogantní* jednání, *arogantní* postoj, *arogantní* výraz, *arogantní* tón; chovat se *arogantně*, mluvit *arogantně*, vysmívat se *arogantně*;

typické konotace: *arogance* je spojována s negativními konotacemi, je pocíťována jako něco nepříjemného, člověk nechce být s touto vlastností spojován;

nejčastější asociace: moc, povýšené chování, souvisí s nadřazeným postavením, s dominantním postojem; je to projev

a. úspěchu (někdo je úspěšný, a tak se chová namyšleně)

b. inteligence (chce, aby se ho lidé báli)

c. nejistoty (snaha zakrýt komplexy)

d. hlouposti;

typické sféry užití: politika, úřady, státní správa, ekonomika, služby, policie, školství, zdravotnictví, mezilidské vztahy;

sémantické a kategoriální rysy slova - pojmu *arogance*: lidská vlastnost; povýšenost, namyšlenost, přezíravost, ignorance, neochota, egoismus; moc, dominance, s *arogantním* člověkem se špatně komunikuje.

Závěr:

Ve své práci jsem se pokusila o kognitivní analýzu slova – pojmu *arogance*. Cílem byl pokus o návrh slovníkové stati pro slovo – pojem *arogance* ve Virtuálním kognitivním slovníku českého obrazu světa na základě analýzy užívání slova – pojmu *arogance*

(*arogantnost, arogantní, arogantně*) českými rodilými mluvčími ve věku od 12 do 27 let.

✓ Zabývala jsem se nejdříve teoretickými východisky, poté jsem se zabývala výzkumem užití slova – pojmu *arogance* v publicistických textech, na Internetu, dále výskytem tohoto slova v Českém národním korpusu a nakonec výzkumem dotazníkovou metodou provedeným na vybraných pražských školách. Slovo – pojem *arogance* (i jiná jeho podoba *arogantnost*, dále deriváty *arogantní, arogantně*) je vnímáno až na malé výjimky s negativními konotacemi jako něco nepříjemného. Nejčastější asociací, jež vzniká v myslích českých rodilých mluvčích při vyslovení či vůbec užití tohoto pojmu, je moc, namyšlené chování, přezíravost, neochota, nevstřícné jednání, dominance, nadřazenost, ignorance, jen v málo případech je *arogance* spojována u mých respondentů s drzostí, ačkoliv reprezentativní slovníky češtiny drzost jako synonymum k *aroganci* uvádí. Lidé *aroganci* někdy spojují s výjimečnými lidmi, kteří dosáhli velkých úspěchů, a proto mají na *aroganci* právo. Toto kladné hodnocení *arogance* však není příliš časté. V několika případech je *arogance* pojímána jako maska, která má zakrýt nějaké slabiny, pocit nejistoty plynoucí z komplexu méněcennosti, či jako maska inteligentních lidí, kteří si tak zajišťují respekt svého okolí. Někdy je *arogance* spojována s hloupostí, kdy uživatelé češtiny uvádí, že člověk, který je inteligentní, se nebude chovat *arogantně*, protože to prostě nemá zapotřebí. Někteří lidé slovo – pojemⁿ *arogance* užívají jako tzv. módní slovo, ačkoliv nechápou přesný výraz tohoto slova – pojmu (nicméně v myslích rodilých mluvčích je spojeno toto slovo s negativními konotacemi, i když někdo nezná přesný význam slova, použije jej v případě, že chce někoho nebo něco kritizovat

(např. služby apod.). Kategoriální rysy pojmu *arogance* je pak možné určit takto: namyšlenost, nafoukanost, povýšenost, nadutost, přezíravost, ignorance, neochota. Prototyp je velmi těžké určit, v úvahu by přicházely dva možné prototypy slova – pojmu *arogance* (vycházím z reprezentativních slovníků a z výzkumů podle toho, který rys byl nejfrekventovanější – podle tohoto kritéria by prototypem tohoto slova – pojmu bylo slovo namyšlenost, nejbližší projevu *arogance* však stojí pojem přezíravost, který by rovněž mohl být prototypem). Součástí kognitivní analýzy bývá rovněž uvedení přísloví a pořekadel, v nichž se daný pojem vyskytuje. Slovo – pojem *arogance* se nevyskytuje v českém folklóru, nemohu tedy ani uvést soupis přísloví a pořekadel, v nichž se zkoumané slovo vyskytuje.

První hypotéza, že nositelé českého jazyka chápou slovo – pojem *arogance* s naprosto odlišnými konotačními aspekty, se tedy nepotvrdila. Naopak je chápání tohoto pojmu u všech uživatelů velmi podobné až totožné. Slovo – pojem *arogance* chápou čeští rodilí mluvčí s negativními konotacemi, částečně pozitivní či plně pozitivní hodnocení je pak výjimkou. Druhá hypotéza, ve které jsem uváděla, že čeští rodilí mluvčí rozumí slovu – pojmu *arogance* ve spojení s negativními konotačními aspekty, se tedy na základě výzkumů plně potvrdila.

Klíčová slova:

Asociace, kategorizace, kategoriální rysy, kognitivní analýza, kognitivní lingvistika, konceptualizace, konotace, metafora, sémantické pole, sémantika přirozeného jazyka, sémantické rysy, obraz světa, prototyp, slovo – pojem *arogance*.

Resumé:

V diplomové práci se věnuji kognitivní analýze slova – pojmu *arogance*. Cílem práce je stanovení místa tohoto pojmu v rámci českého obrazu světa, závěrem je pak heslo *arogance* ve virtuálním kognitivním slovníku češtiny. Zde se snažím dojít ke stanovení prototypového vzoru a ke stanovení typických asociací a konotací, jež vznikají v myslích českých rodilých mluvčích.

Diplomová práce je rozdělena do pěti částí. První část je věnována teoretickým východiskům kognitivní lingvistiky, konkrétně dnešní české linii této vědy, dále též polské a anglosaské tradici. V této části se rovněž zabývám ruskou tradicí kognitivní lingvistiky. Ve druhé části se již zaměřuji na samotný výzkum, a to na výskyt slova – pojmu *arogance* v denním tisku a na Internetu a snažím se zjistit význam tohoto pojmu v tomto kontextu (publicistické texty, diskusní fóra). Třetí část obsahuje výsledky výzkumu, jenž byl uskutečněn na pražských školách (na základní škole, na střední škole, dále na vyšší odborné škole a na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy). Čtvrtá část je věnována gramatické charakteristice slova – pojmu, dále jeho charakteristice v rámci Melčukovy teorie Smysl ↔ Text a také výzkumu výskytu tohoto slova v Českém národním korpusu. V poslední (páté) části je didaktická transformace, ve níž uvádím úkoly, se kterými mohou pracovat vyučující na základních a středních školách. Závěrem práce je pak slovníková stať ve Virtuálním slovníku kognitivní lingvistiky českého obrazu světa. Kromě gramatické charakteristiky je u hesla uveden prototyp, kategoriální rysy slova – pojmu *arogance* a zároveň i asociace a konotace, jež vznikají v myslích českých rodilých mluvčích při užití tohoto pojmu.

Summary:

The present master thesis is presenting a cognitive analysis of the word – concept “*arrogance*“. The aim of this analysis is to locate the place of this word–concept in the “Czech view of the world“, including a formulation of the entry “*arrogance*“ in the Virtual Cognitive Dictionary of Czech View of the World. I was trying to find out the prototype of this word–concept and its typical associations and connotations brought about in the minds of Czech native speakers.

The thesis is divided into five sections: the first one introduces basic theories of cognitive linguistics with an emphasis on the current Czech “school of thought“ in this field and then the Polish and Anglo–Saxon traditions. In this section, I am also dealing with the Russian tradition of the cognitive linguistics. In the second section I am turning my attention to the Internet research and the newspaper texts to find out in what kind of contexts this word–concept occurs and what its meaning is in these texts. The third section contains results of the research, which was made at four schools in Prague (elementary school, secondary school, college and Faculty of Education at the Charles University). The fourth section presents the grammatical characteristics of this word–concept and also the characteristics presented in the representative dictionaries of Czech language. In this section thoughts of the Meřčuk’s Meaning ↔ Text Theory are also presented and referred to the word–concept “*arrogance*“. ^{and also the research of Czech native speakers} In the last (fifth) section the didactic transformation of this theme into the exercises I have ^{is presented here.}

created for the students of the elementary and secondary school can be found.

The end of the thesis proposes a dictionary entry of the word-concept “*arrogance*” in Virtual Cognitive Dictionary of Czech View of the World. This entry contains the grammatical characteristics of the word-concept, its prototype, its categorial features, its associations and connotations brought about in the minds of Czech native speakers.

Použitá literatura:

Vaňková I., Nebeská I., Saicová – Římalová L., Šlédrová J.: *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Karolinum UK, Praha 2005

Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I. Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Praha 2004 (ved. red. Nebeská I.)

Obraz světa v jazyce. Sborník příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XXVII. Ročníku česko – polské meziuniverzitní konference Univerzita Karlova – Uniwersytet Warszawski ve dnech 2. – 4. května 2000 v prostorách FF UK Praha, Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Praha 2001

Maslova V. A. : *Kognitivnaja lingvistika*. Učebnoe posobie, TetraSistems, Minsk 2004

Meľčuk I. A. : *Opyt teorii lingvističeskich modelei Smysl ↔ Tekst*. Škola, Jazyki russkoi kul'tury, Moskva 1999

Meaning ↔ Text Theory. Linguistics, Lexicography, and Implications, University of Ottawa Press, Ottawa 1990 – Ed. James Steele

Čapek Karel: *Marsyas čili Na okraj literatury*, Československý spisovatel, Praha 1971

Havránek B. a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého I (a-g)*, Academia, Praha 1989

Filipec J., Daneš F.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Academia, Praha 1994

Klimeš L.: *Slovník cizích slov*, SPN, Praha 1981

Holub J. – Lyer S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*, SPN, Praha 1978

Pala Karel, Všianský Jan: *Slovník českých synonym*, LN, Praha 1994

Čermák F., Křen M. a kol.: *Frekvenční slovník češtiny*, LN, Praha 2004

Ústřední knih.Pef UK

2592062378